ЗМІСТ:

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: Аппій Клявдій, драма на V дїй (конець слїдує) ... 209

Д. ЛУКІЯНОВИЧ: Михайло Яцків ... 275

Ю. БУДЯК: Квітчастий танок . 287

М. ГЕХТЕР: Значінє України в економічнім житті Росії ... 288

В. ТАРНОГРАДСЬКИЙ: В туманах морської пустелї ... 301

М. З.: Предок ... 302

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО: З наукової лїтератури ... 308

Ю. КМІТ: Образки:
Лист до посла ... 325
Чудно ... 326
Запис ... 327

М. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: „Милі дїла" ... 333

ЛЕВ ЛОТОЦЬКИЙ: З пісень смутку ... 341

ГЕРМАН БАНГ: Високість (новеля) пер. М. Лепящького (докінченє) ... 342

З пісень БЕРАНЖЕ: Нудьга за рідним краєм, пер. Л. Вілїнської ... 375

ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Новинки нашої лїтератури: Останні оповіданя Мих. Коцюбинського ... 376

Б. БЕРНЗОН: Батько, пер. Е. Ярошинська ... 385

П. СМУТОК: З російсько-українського життя ... 389

М. ЛОЗИНСЬКИЙ: Загальний страйк в Швеції ... 397

Бібліографія ... 406

Книжки надіслані до редакції .. 415

Конкурс на твори сценічні ... 416

Оголошення.

Зміст XII кн. ЛНВістника.

Digitized by Google

Від Адміністрациї. Супроти близького кінця просимо як найшвидше вирівнувати всї залеглости новлятн передплату на 1910 р. Хто не буде передплатити журнала в р. 1910, нехай повідомить про се за

1909.

РІЧНИК XII. ТОМ XLVIII.

КНИЖКА XI. ЗА ЛИСТОПАД.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарнї Наукового Тов. ім. Шевченка під зарядом

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Жертвуйте на памятник Шевченка у Київі!

Жертви слати на книжечку
Краєвого Союза кредитового у Львові, ч. 5555.

Нові книжки!

Іван Франко: Великий шум, повість . . . . . 1 К 40 с.
„ „Украдене щастє", пєса на 5 дій . . . . . — „ 56 „
„ Лис Микита опр. . . . . 1 „ 30 „
„ Анна Русинка, королева Франції, брош. 40 с., опр. — „ 80 „
„ Фльорентийські ночи брош. 1 К опр. . . . . 1 „ 40 „
Василь Мова (Лиманський): Старе гнїздо й молоді птахи. 2 „ 24 „
Генріх Ібсен: Нора або хатка ляльки. Пер. Марія Грушевська. — „ 42 „
Рудольф Єрінґ: Боротьба за право . . . . . 1 „ — „
А. Оляр: Від монархії до республіки (сторінка з історії французької революції) . . . . . — „ 40 „
М. Грушевський: З біжучої хвилї, статї на теми дня 1905—6. 1 „ 20 „
„ Байда Вишневецький в поезії й історії . . — „ 70 „
„ Вол. Антонович. . . . . — „ 35 „
Спиридон Черкасенко: Хвилини. Збірка поезій . . . . . — „ 56 „
Марко Боєчок: Посмертні оповідання (що не війшли в попередні збірки): Дяк, Пройдисвіт, Лист з Парижа, Як Хапко солоду відрік ся, Гайдамаки (вже вийшло). . . 2 „ — „
Ол. Грушевський: З сучасної української літератури. Нариси і характеристики . . . . . 2 „ 24 „
М. Лозинський: Польська народова демократія, нове вид. . 1 „ 40 „
С. Ковалїв: Похресник і інші оповіданя брош. 2 К 20 с., опр. 2 „ 60 „
Й. Бойєр: Сила віри, роман. . . . . 1 „ 40 „
О. Кобилянська: „В неділю рано зїлє копала". . . . . 2 „ 24 „

Головний склад в книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, у Львові.

Проф. Мих. Грушевський:

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧИНИ

частина перша — до р. 1625

(VII том Історії України-Руси, що становить засеїм окрему цїлість).

Зміст: Східно-полуднева Україна в XV—XVI вв. Початки козачини. Зріст і організація козачини в передостанніх десятиліттях XVI в. Перші козацькі війни. Східна Україна і козачина на порозї XVII в. Соціальне значінє козацтва. Політичні обставини перших десятиліть XVII в. і їх вплив на зріст і розвій козачини. Козачина в службі національних українських змагань. Київський освітний рух і відновленє православної єрархії. Від Хотина до Курукова.

Замовляти в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, ціна 8 кор.

Також можна мати **нові оправи** для Історії України-Руси проф. Грушевського: **в елеґантнім півшкірку** (Halbfranz), **з оріґінальними витисками** — гербами, орнаментами і написями, компонованими з українських рукописей XVII в. **по рисункам арт. Ф. Красицького;** ціна 12 К. за оправний том.

Мих. Грушевський: Про старі часи на Україні популярна історія до наших часів, з ілюстраціями, ц. . . . . — К 60 с.
— Очеркъ исторіи украинскаго народа, 2 вид., ц. . . . . 5 „ 60 „
— З біжучої хвилї, статї на теми дня, ц. . . . . 1 „ 20 „
— Про українську мову і українську справу, ц. . . . . — „ 30 „
— Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ, ц. . . . . 2 „ 80 „
— Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, ц. . . . . 2 „ 80 „
— Украинскій вопросъ, ц. . . . . 2 „ 80 „

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

АППІЙ КЛЯВДІЙ.

Драма на V дій.

Другу, брату, батькови моєму М. П. Старицькому присвячую сю першу драматичну працю.

Дієві люде:

Аппій Клявдій — децемвір.
Мати — Аппія Клявдія.
Квінтій Фабій — децемвір.
Оппій Спурій — децемвір.
Вірґінїй — старший центуріон.
Вірґінїя — його єдина дочка.
Люкреція — мамка Вірґінії
Люцій Іцілїй — колишнїй трібун, молодий Вірґінії.
Центуріон, Син його — потім раби Аппія Клавдія.
Марцій — товариш Люція Іцілїя.
Марк Аврелїй — клієнт А. Клявдія
Раб 1, Раб 2 — раби Аппія Клявдія.
Рабиня Апія Клявдія
Децемвір 1, 2, 3.
Горожане 1, 2, 3.
Раби Марка Аврелія.
Горожане, сенатори, патріції, плебеї, раби, жреці, Римлянки, рабинї.

Дієть ся в Римі.

ДІЯ ПЕРША.

Картина I.

Вулиця римська перед форумом. Ліворуч од глядачів портик, праворуч таверна, просто в глибинї через сцену вулиця до форуму. На задньому планї храм Юнонї. В таверні сидять на лавках плебеї, хазяйка Сірійка розливає вино. Впродовж всієї дії люде йдуть сюди й туди по вулиці, то з форуму, то на форум...

ЯВА I.

В таверні. Одні їдять квасолю, другі пють вино, спільна розмова.

1. Клянусь Кастором і Полюксом вино кисле мов оцет!
2. А у патриціїв солодке, мов мед.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

3. Стрівай! Діждемось майських ід тоді вже питимем і ми фалернське.

1. Чого-ж то так?

3. На радощах, що збудемось децемвірів.

2. А придбаєм консулів?

3. І трібунів.

1 і 2. Ха! ха! Осляча голово! Вже й кисле вино забило тобі памороки!

3. Вино мені не забило памороків, а патриції розятрили печінки!

1 і 2. Пострівай ліктори тобі їх прочухають. Чи-ти-ж забув, що ми зреклись трібунів і поклялись вважати закон.

3. Якій закон? Той закон що примушує нас працювати ввесь час на патриціїв, приймати од їх дрючки й батоги, захищати своєю кровю їх лани, а самим годувати ся з ризи поля, що менче ящурчиної нірки! А, короста на вас! Ми кляли ся поважати ті закони, які забезпечать нам спокій в Римі, а ті закони, що вклали децемвіри заведуть нас всіх у рабство!

Де-які. Клянусь Янусом — він каже правду! Перелічити тільки скільки поштивих горожан сидить тепер в патріціїв по льохах! Як нам не поділять землї, то ми всї перевернемось на рабів патріціанських.

1. Поки Аппій Клявдій в Римі — не буде сього!

Де-які. Ха-ха-ха! Знайшов патрона плебеям.

Другі. Правда, правда! Аппій за нас дбає! Він обіцяє задовольнити аґрарне питаннє.

2 і 3. А чому-ж в закони не завів його!

1 та другі. Бо не сам вкладав їх: з ним були й другі...

2 та 3. Всї вони однакові! Не вірте Аппієви: се вовк в лисичій шкурі.

1. А ти осел в людський. Аппій наша надія. Він братаєть ся з плебеями, по правдї судить, хоче зрівняти всїх.

2. Зрівняє, зрівняє, як минуть грецькі календи! Коли ви, горожане, не втратили розуму і не позвикали повертати спину ворогам, то треба вам дбати самім про себе! Хіба схочуть патріції дати нам волю і рівні права? Їм треба мати рабів, щоб забезпечити собі волю і спокій і вони повернуть нас всїх на рабів!

Де-які. Правда, правда! Сам Аппій каже, що треба нам домагати ся трібунів.

Другі. Тільки трібуни оборонять нас і поможуть нам допевнитись свого права.

1 і другі. Аппій, буде дбати про нас, а трібунів ми вже не побачимо зроду!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЯВА II.

Входять центуріон батько й син (раби в 3 дії) мовчки сідають за стіл.

Плебеї. Вітаємо славного центуріона, от хто скаже нам що чинити!

Батько. Сьогодні ще центуріон, а взавтра раб.

Плебеї. Кому-ж ти завинуватив ся?

Батько. Аппію Клявдію.

1. То не бій ся, а дякуй богам. Аппій тобі все подарує: він друг народу, він поважає покарбовані на війні груди.

2. І тому карбує їм ще й спини, як килими кападокийські!

3. Ха! ха! ха! Аппій подарує! Та коли б він дарував всім позички, то звідки набрав-би стільки рабів? З чого-б завів у себе таку царську пишноту?

1. Центуріона шановного не посміє...

2. Чого не посміє патріцій, децемвір! На що йому центуріон? Поки молодий — він мусить підставляти свої груди під мечі ворожі, щоб патрицій зажив собі всю здобич. А коли вояка обсіли вже злидні — іди крути жорна патріцію, їж холодний горох, пий гнилу воду, та підставляй лише спину під дрючки доглядачів. А як повилазять очі, як не держатимуть ноги, о, тоді йди та здихай на гноїщі, як голодний пес!

Де-які. Так, так! він правду каже! Не можна сього більше терпіти!

Другі. Хай наставлять нам знову трібунів.

Треті. Іцілій так каже, Іцілій!

1. Яка муха вкусила вас, баранячі голови? Гей не галасуйте, коли не хочете скоштувати лікторських різок! Забули закони? Галасом нічого не вдієте. Сподівайтесь на Аппія, він тільки й оборонить нас!

2 та 3. Самі себе оборонимо.

1 та другі. В льохах!

3. Не в льохах, а на Святій горі.

1. Вернули ся-ж з неї раз!

2. Вернемось і другий як змінять закони!

2. Ще на гірші.

2. Коли будемо всі такі як ти, полохлива собако!

1. Мовчи шакале, а то спробую чи ся шклянка міцнійща за твою голову.

ЯВА 3.

З лївої сторони виходить кілька патр. юнаків.

Молоді патріціане. Тихо ви, наволоч! Короста на вас! Оступіть ся! Хазяйко, чи є в тебе що таке щоб можна було випити патріцію?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хазяйка. Єсть єсть — все, шановні горожане!

2. А хиба патріцій не може пити того, що пє плебей?

Патрицій. 1. Дурень! В твій порожній кратер можна лити все що схочеш, а патріціанський шлунок приймає тільки...

2 і 3. Кров плебейську...

Патрицій 2. Ні, осляча пащо, такого бруду не може пити патріцій, він пє тільки хіоське й фалернське.

2 і 3 плеб. Цікаво-ж подивитись горожане, які в патріціїв тельбухи, чи такі як наші?

Де-які. А, так так...

Патр. Що таке?! Клянусь богами, хоч Бахус і стуманив вам розум, а слово одно — і ліктори спишуть вам так шкури, що вони зроблять ся зеленійшими за мамчину тогу.

2 і 3. Лікторів сто, а нас повен Рим, дивіть ся, щоб ми не змалювали вам ваших тог пурпуром!

Патриціане молоді. Бунтарі! Горожане сюди! Кличте лікторів *(хапають ножі)*.

Плебеї. *(Піднімають лавки)* обійдемось і без них!

Хазяйка. *(Кидаєть ся між них)*. Горожане! Тихо! Благаю вас богами! Почують ліктори і розженуть всїх! Се кисле вино пече шлунок і дратує кров! Ось я сповню келехи солодким медом, дивіть ся, як грає золотом солодкий трунок богів!

Патриціане *(одходючи)*. Насмілились собаки, вже занадто. Ланцюг їм, скаженим, на шию! *(відходять на форум)*.

Хазяйка. Грайте флейтчики танці хорошої Сірії! Дивіть ся, горожане, як веть ся горячий пісок під пекучим небом моєї країни! *(Починаєть ся танець під сумний тихий звук флейти. Плебеї обступають Сірійку, так що її не видко)*.

ЯВА IV.

Під кінець попередньої сцени виходить Аппій Клявдій, з ним М. Аврелій, а поодаль юрба клієнтів. Він спиняєть ся в глибині сцени.)

Ап. Клявдій. Нема ладу, росте з усюди ремство
Глухе, сліпе, але пекуче...
М. Аврелій. Всї
Плебеї хтять зрівнятись...
Ап. Клявдій. Се-б то взяти
Усї права без всяких жертв...
М. Аврелій. Бо їх
Підбурюють колишнії трібуни.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ап. Клявдій. Щоб знову буть трібуном, — зараз рад
З них кожен бунт підняти в Римі. Зроду
Своїм добром для спільного добра
Не захотять плебеї поступитись.
Шукають всї лише собі добра.
Було се так і єсть і буде, й згодом
В тих розрухах загине славний Рим.
Он цїлий гурт на сороміцькі танцї
Сіріянки любує! Що йому
Прийдешня доля Риму? Теплу тогу
Він з неї не пошиє! День минув,
Наївсь, напивсь і дякує пенатам
І більше нї про що не дба. Але
Бажав-би він як гусень, все поїсти
Все проглинуть, все те, що кров і піт
Одважнїйших придбали. *(Голосно).* Горожане,
Що робите?

Голоси в таверні. Се Клявдій децемвір.

Де-які. Витаємо заступника народу!

Ап. Клявдій. *(Надходючи).* Спасибі вам! А тут і Тіт Флямін,
І Фабій Марк, і Клявдій Караколя.

Плебей 2 і 3. Мене пізнав! Ач любязний якій.

Другі. Й мене! Й мене!

Ап. Клавдій І ти Аґріппа Менїй!
Що робите?

Плебеї. Їмо горох, пьємо вино...

Другі. Од оциту кіслїйшеє!

Ап. Клявдій. Сірійко,
Як смієш ти так трактувати горожан?
Добудь у мить фалернського! ось гроші!

Плебеї. Хвала! Хвала!

1 до других. А що не я казав,
Не журить ся він нами!

Ап. Клявдій. Пийте, друзї,
За те щоб в Римі кожний з горожан
Фалернське пив. Щоб не було ріжницї
Між громадян. Щоб рівні всї були!

Плебеї. Хвала! Хвала! Будь славен Аппій Клявдій,
Заступник наш! І доброчинець! —

Ап. Клявдій. (*До Марка Аврелїя*). Ну —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Поки вино із кратеру ще леть ся,
Вгамовано тут ремство. Що-ж ходім
До форума. Послухаєм, що каже,
Що дума Рим...
(Виходить з клієнтами).

Голоси в таверні.
Фалернське! Ні клянусь
Хіоське се! Од нектару солодче.
Ще наливай! Ну й Аппій!

Сірійка. Пийте всі!

(Під час сцени Вірґінїй з дочкою, в таверні плебеї пють вино, Сірійка наповняє келехи. Жваві рухи).

ЯВА V.

Вірґінїй та Вірґінїя.

Виходять з лївого боку, у руцї Вірґінїя тримає кошик з двома голубами.

Вірґінїй. Ти помолись од сердця Юно-Юні
Благословля вона почесний шлюб
І посила і лагоду і щастє

Вірґінїя. О, батечку! Чи-ж може горе буть
З Іцілїєм! Де він — там ясне щастє
Там лагода, там радість слава й честь...
Коханий мій, улюблений! Він любить
Мене одну! Чого-ж іще просить?
Чого бажать? Щасливійшу за мене
У цілім світї не знайти!

Вірґінїй. Спинись.
Не накликай нещастя марним словом
Бо заздрісні боги...

Вірґінїя. Невже-ж вони
Позаздріли-б моїй дївочій долї?
О, батьку нї! Втручають ся боги
У людськії бучні й величні справи
У бойовища грізні і страшні,
А мій талан — моє коханнє. Батьку,
В моїй душі пануєш ти і він.
Я вас люблю, богів шаную, за що-ж
І гнїватись богам на мене...

Вірґінїй. Так...
А все таки мовчати краще, доню,
Бо похвальби не люблять боги...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінія. О,
Чи-ж похвальба то, батьку мій коханий,
Що над усе обох я вас люблю,
Що пряслиця і рідниї пенати,
І атріум наш тихий й затишний
Мені дорожч за все на світі.
Вірґіній. *(пригортає її)* Доню!
Вірґінія. Журю ся я й твоїм жалем, але
Балакати не вмію, любий батьку,
Про те люблю я слухати тебе
Коли ведеш з Іцілієм розмови,
Я більшого в житті не прагну... Все
Мені дали безсмертні боги!
Вірґіній. Доню,
Трівалого нічого в нас нема,
Як день у ніч, так мінить ся і щастє
У жаль гіркий, в недолю... Все мина...
Сьогодні ми зібрались в тісне коло
І радісні й веселі, час минув
Розвіяв нас холодний подих смерти
І хто зоставсь у сивій самоті
Вік доживе, як дерево розбите,
Що громовина влучила...
Вірґінія. О, ні!
Лякаєш ти мене коханий батьку!
Ходім, ходім! Помолимо ся вдвох
За наше щастє! Боги милосердні...
Хор в храмі, à capella.
О, мати щастя, Юно-Юно!
Рятуй нас всїх
Дітей твоїх!
Вірґінія *стає на вколїшки перед статуєю Юно-Юно.*
Вірґінія. О, мати щастя, Юно! В яснім небі
Пануєш ти між велетнїв богів!
Верхівя гір твої святі престоли,
До ніг твоїх пливуть всї тумани
Як жертовне благаннє! О, безсмертна
Не знаєш ти кінця життя по вік!
Споглянсь на нас! Схили безсмертне чоло
Благання вчуй! Минає в нас життє,
Як лїтній день, а молодість збігає,

Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мов той струмок! Єдина втіха тут
Те почуттє яке сама ти в серце
Заклала нам. В твоїй святій руці
І радощі і втіха, і коханнє!
Ти подихом нечутим скрізь летиш
І сієш скрізь і лагоду, і щастє
Й красу життя — коханнє чарівне.
Вколисуєш ти грізні хвилї моря,
Спиняєш грім, вгамовуєш вітри,
А серцеви бентежному даруєш
Солодкий сон і щастє неземне!
Благаю й я: не дай менї прожити
У самотї безбарвній! Зборони
Іцілїя і батечка від лиха!
Безсмертная! Короткий шлях життя,
А щастє ще коротче. Скрізь чигають
Лемури злі і злигодні страшні.
Окрий-же нас твоєю благодаттю
Споглянсь на нас, слабих твоїх дїтей,
І огорни нас тихим щастєм,—ти-ж бо
І мати щастя й втіха на землї.

Вірґінїй. Дитино встань! *(став сам на вколїшки).*
До ніг твоїх, безсмертна,
Складаю й я своє благаннє. Ти
За всїх богів милїща людям. Ласку
Даруєш ти, і лагоду і мир.
Даруй-же ти моїй дитинї долю,
Оборони від лиха і жалю
І поведи життє шляхом щасливим
Й не залиши у тяжку мить життя!
Тепер ходїм і буде те що буде!
(Увіходять в храм).

Хорал. О, мати щастя, Юно-Юно,
Рятуй нас всїх
Дїтей твоїх.

ЯВА VI.

Оппій Спурій, Аппій і Кв. Фабій (ввіходять з форуму).

Оп. Спурій. Скрізь спокій й мир. Панує певне право,
Нема розрад і чвар між горожан,
І можем ми з спокійним духом скласти

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З своїх рамен тягар свій й повернуть
До тихого життя. Закон ми вклали
Погодили усіх...

Ап. Клявдій *(загадково)*. Так, так... так, так..

Оп. Спурій. Лишились ще аґрарниї питання...
Їх розвязати треба конче, і
Тодї кінець розрадам в Римі...

Ап. Клявдій. Певен
Ти, друже, в тім?

Оп. Спурій Як в сонцї сїм! Нелад
Уроджує нерівність між плебеїв
Й патріціїв. Коли зрівняем всїх,—
То ствердимо і вічний спокій в Римі.

Ап. Клявдій. О, так! Але на жаль уже кінець
І владї нашій в Римі...

Оп. Спурій. Зроблять, друже,
Те консули...

Ап. Клявдій. А коли нї?

Оп. Спурій. Бажа
Того народ... Противитись не можна
Вимогам їх. Та й розум не велить;
Бо рівність — міць держави. Що-б, горожане,
Стояли всї за край свій, — мусить він
Всїм батьком буть, і всїх обороняти
Від розбрату... І близько вже той час
Коли між нас не буде і плебея
Й патріція, а стануть рівні всї...

Ап. Клявдій. Бажаний час — час згоди. Тільки, друже,
Чи-ж зможем ми вчинити те?

Оп. Спурій. О, так!
Я певен в тім! Патріціїв зламаем:
Народ — то міць непереможна.

Ап. Клявдій. Так,
Але сенат?.

Оп. Спурій. Не зможе проти хвилї
Втримати ся...

Ап. Клявдій. Мабуть що так...

Оп. Спурій. Полюкс,
Кастор і Марс поможуть нам. Витаю!

Ап. Клявдій. Бувай здоров! *(дивить ся йому вслїд)*.
Не слово — чистий мед.
(обертавть ся до Квінтія Фабія).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Найвисше щастє людське — певність. Фабій,
Ти певен те-ж?

Кв. Фабій *(Продовж всієї сцени Оппія з Аппієм Клавдієм стояв похмуро, загорнувшись в тогу; дивить ся осторонь).* У чóму?

Ап. Клявдій. Та в тому-ж,—
Що ледве ми свою повернем владу,
Спалахнуть знов розрада й боротьба
Між консулів й трібунів...

Кв. Фабій. *(похмуро)* Аппій Клявдій,
Жартуєш ти?

Ап. Клявдій. О, ні!

Кв. Фабій. Чого-ж згадав
Трібунів знов? На вік збулись квіріти
Сього ярма.

Ап. Клявдій. Чи-ж віриш ти сьому?

Кв. Фабій. Клялись ми всї...

Ап. Клявдій. Що клятьба? — Дим!.. Іцілїй
На форумі он як до всїх волав,
Щоб правили своє! Бо мов закони
Не всїх зрівняли. Ну, а зараз тут
Наш децемвір шановний Оппій Спурій
Провадив що? Він хоче всїх зрівнять,
Щоб не було патріція й плебея,
А був один розбещенний плебей:
Щоб їв і пив од ранку і до смерку
У кости грав, на форумі кричав
Втручав ся скізь з своїм безглуздим veto,
І не вважав нї на що...

Кв. Фабій. О, рятуй
Нас Ян Квірін від того... Лиш патріцій
І держить Рим. Хто викохав в горожан
Величнїй дух, хоробрість і відвагу?
Хто виніс Рим на раменах своїх
По над усї народи і держави?
Хто забезпечив їм, плебеям, все—
І спокій, і господу й хлїб...

Ап. Клявдій. О, зроду,
Плебей сього не схоче зрозуміть.
Ти-ж зараз чув, що рівність — міць держави
Що лиш вона дає державний лад...

Кв. Фабій. Нї, тричі, нї! Клянусь богами, — військо
Складаєть ся не з рівних вояків,

Generated on 2015-07-21 19:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І ватагам коритись мусить!

Ап. Клявдій. Друже,
Се світовий закон... Поглянь навкруг:
Не нас лише, ввесь світ втворили боги
І рівности нікому не дали,
Бо рівність смерть, а боротьба й нерівність
Се й є життє! Живуть в лісах зайці
Шакали й льви, і лиси, — їх натура
Не порівняла: одному дала
Одвагу й міць, другому прудкі ноги,
А третьому до хитрощів снагу!
Коли-б вона на віки захистила
Усіх звірів од лева — о, тоді
Не стало-б лева, вмерла-б і відвага,
Втеряв-би світ свою красу...

Кв. Фабій. Клянусь
Юпітером Аммонськім, вічні боги
Не вирікли-б мудріще!

Ап. Клявдій. І як край
Почне лиш дбать про те, щоб всіх зрівняти,
Урвати в тих, що винеслись з юрби
І розумом й одвагою своєю,
І тім наддать, якіх сами боги
Окривдили і розумом, і хистом, —
Кінець тоді! Уся держави міць
Розвієть ся на сю невдячну справу
Й безславем Рим укриеть ся, а ми
Кулїшики варитимем беззубим,
Лічитимем за неуків дурних.
І лодарям пектимем хліб. А Екви
Злучивши ся з сусідами прийдуть
І поженуть нас всіх у рабство...

Кв. Фабій. Зроду,
Поки в сіх жилах кров біжить жива,
Не заживем ми сорому такого!

Ап. Клявдій. Ми не царі... Керує всім народ...

Кв. Фабій. Але поки...

Ап. Клявдій. Минає наше право...
Он дуб піднявсь; під корінне своє
Забрав він ген яку велику площу, —
І вкрив кущі своєю тїню, та
За те він їх од бур обороняє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли-ж рослин всїх рівно подїлить
Водою і землею, — вкриє землю
Лише трава однакова кругом...
І як у нас така-ж настане рівність
Переведуть ся в Римі й мудреці,
Й звитяжцї, і славетнії герої,
І нїкому про славу буде дбать
І нїкому оборонить державу.

Кв. Фабій. Нї, Аппій, нї! Не буть сьому!

Ап. Клявдій. Але...

Кв. Фабій. Патріції згуртують ся із нами...

Ап. Клявдій. Єсть вороги неподолані...

Кв. Фабій. Хто?
Чом дивиш ся? Кажи-ж но!

Ап. Клявдій. Майські іди. *(Пауза).*

Кв. Фабій. Що-ж нам чинить?

Ап. Клявдій. Давно уже про се
Міркую я, та що чинить не знаю.
Скрізь ремство йде. Ти, Квінтій Фабій військо
До слави вів що разу, ти й кажи
Чим досягав сього ти?

Кв. Фабій. Тим, що міцно
Держав в своїй правицї владу я,
Мов візник той напружений віжки,
І керував всїм військом так, як знав.
Клянусь богами! мусить бути влада
В однїй руцї могучий, як вогонь!

Ап. Клявдій. Розумна річ...

Кв. Фабій. Обрадитись нам треба.

Ап. Клявдій. Не тут...

Кв. Фабій. Авже-ж...

Ап. Клявдій. Чекаю я, приходь!

(Кв. Фабій виходить, Аппій робить кілька кроків за ним, потім повертає і йде під портиком до аван сцени).

ЯВА VII.

Аппій Клявдій потім Іцілїй і горожане.

Ап. Клявдій. Так, Фабій, так! Клянусь богами, влада
Повинна буть в однїй руцї... *(До М. Авр).* Стрівай,
Чи знаєш ти, хто поруч там з трібуном
На форумі про нас галасував?

М. Аврелїй. То Децій Секст, трібун колишнїй...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ап. Клявдій. Добре.
А поруч з ним?
М. Аврелїй. Іцілїїв товариш.
Ап. Клявдій. Тріумвірат добірний! Памятай
Їх всїх гаразд... Іцілїя-ж... а ось де
І він сам іде... Як вовк у байцї! Ген,
Яку юрбу веде з собою...
Іцілїй *(виходить з форуму за ним горожане)*. Друзї,
Без сього вам загинути по вік,
Коли-ж усї згуртуєте ся міцно...
Горож. Тс... децемвір... витаємо...
Ап. Клявдій. *(До Іцілїя)*. Стрівай,
Іди сюди... Тебе я радий бачить,
Я чув тебе і рад, що ту мету,
Яку в себе я викохав у серцї
Ти шириш скрізь між горожан...
Іцілїй. О, нї!
Моя мета ствердити в Римі волю.
Ап. Клавдій. І я її вірнїйший раб.
Іцілїй. Я син,
І не зража отцеви син нїколи
По вік віків.
Ап. Клявдій. А раб усе життє
Господарю присвячує...
Іцілїй. Як сила
В господаря правицї, а як він
Знеможеть ся на силах.
Ап. Клявдій. Буде гоїть.
Не віриш щось моїм замірам ти
І милиш ся. Я дбаю те-ж про волю
Журю ся й я безправєм...
Іцілїй. І тому ти одібрав трібунів у народа!
Ап. Клявдій. Щоб дати всїм однаковий закон
І завести державний лад.
Іцілїй. Омана!
Обмежити плебеїв прагнеш ти.
Ап. Клявдій. Всїх вгамувать. Бо необмежна воля
Найгірше зло. Тремтячая струна
Дарує нам солодкі згуки лїри,
А разом з тим і стріли посила
З сагайдака на смерть і горе смертним.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так воля та: як в певних берегах
Тече вона, — міцні панства будує,
Коли-ж як поводь рине весняна
Без затримку, — руйнує все навколо,
І з волї тої вроджуєть ся зло,
Що смерть несе усїм міцним державам
І повертаєть ся в-сваволлю...

Горожане (*Ті що сидїли в таверні, прилуч. до тих що прийшли з Іцілїєм і оточають ґрупами Аппія та Іцілїя).* Так!
Правдива річ! Нема добра з сваволї!

Іцілїй. Докір тяжкий не тичеть ся мене:
Я волї друг, а не сваволлї, з малку
Привчив ся слухать батька я, що-б вміть
Корити ся й державній волї, але
Не підлягать тіранови...

2 ґруп. горожан. Гаразд!

Ап. Клявдій. В твоїх словах я чую дух квіріта.
Відомо всїм: тіран найгірше зло,
Але господар мусить буть як в хатї
Так і в державі...

Іцілїй. Він і єсть—народ...

Ап. Клявдій. Правдива річ, народ наш пан і батько,
Але завваж Іцілїй й те, коли
Іде гаразд, як треба господарство,
То кожен ма свій обвязок. Так:
Ратай іде за плугом, а отари
Глядить другий, прядуть та тчуть жінки,
Так і в державі...

Гор. Правда!!

Другі. Річ до дїла!

Треті. Та цитьте там!

Четв. Мовчіть-но бунтарі!

Ап. Клявдій. Народ — юрба. Юрбою-ж керувати
Нїчим не можна, знає се усяк.
Щоб певний лад завести у державі
Повинні ми частини прав своїх
Зрекати ся і доручати волю...

Іцілїй. Своїм обранцям!

Ап. Клявдій. Але хто-ж вони?
Як дикий звір збираєть ся в отари,
То обера собі за ватажка

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Найстаршого з усього стада, люде-ж
Не з старістю лиш набувають прав
За кермачів в людськім життю ставати,
Їм треба мати звичку керувать
Людським життєм, освіти треба, знання,
І розуму...

Іцілїй. Народ потрапить сам,
Кому свою припоручити волю.

Ап. Клявдій. Народ слїпець. Слїпцеви поводар
Потрібен зрячий. Слухай: не гребцї
На кораблї од себе вибирають
Стерничого — досвідчений знавець,
Одважний муж, неподоланий в бурях,
Що море зна, на тяжкеє стерно
Без остраху кладе свою правицю
І корабель крізь бурю й ніч веде
Хистким шляхом, долиною страшною
Де кожен крок — безодня, страх і смерть.
Навкруг його скажені хвилї грають
Корабль тріщить, вітрила борвій рве,
А він, як цар, один над всїм панує,
Без остраху вдивляєть ся в пітьму,
Наляканим гребцям дає накази,
Керує всїм навколо і між зір
Розшукує шляхи другім незнані.

Ґруп. горож. 1. Хай грім нас вбє, як він не правду каже!
2. Без кермачів нема ладу!
3. Клянусь,
Стерничого нам треба теж.

Іцілїй. Стерничих
І обере народ собі.

Ап. Клявдій. Та хто-ж
Достотного стерничого їм вкаже
Хто обере? Хто визна?

Іцілїй. Більшина.

Ап. Клявдій. Ха, ха, ха, ха! Жартуєш ти, Іцілїй
Одколи світ втворив ся, більшина
Була дурнїш од меншости. Оспалих
Повір менї, мій друже, і дурних
Далеко більш по всїх народах й ними
Ти хочеш світом керувати? Нї!

Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Горожане. Гей! Тихо там! Вважайте, горожане!
Ап. Клявдій. *(Далї).* Де більшина царює, там нема
Нї правди, нї закона, там панує
Безладдє зле, та деспотизм юрби
Найгіршого тірана! Слухай — в хатї
Один господар, в нашій голові
Єдиний розум, сонце в небі яснім
Одно пала...
Іцілїй. Так ти-б хотїв, щоб ми
Зреклись на вік і прав своїх і волї
І повернулись у рабів.
Ап. Клявдій. О, нї!
Не жичу я братам своїм неслави.
Хіба в раба отчизна є? Хіба
За другого захоче раб умерти?
А кожен з нас умре за Рим. Повір,
Що прагну я добра і слави Риму.
Корить ся раб з неволї і з страху, —
А горожанин сам, з своєї волї
Частини прав зрекаєть ся своїх
Для спільного добра, для блага краю
Питимого...
Іцілїй. Улесливі слова,
Але мене ти не розчулиш ними!
Народ слїпець, а більшина дурна...
Нехай і так. Та бач в гуртї порада
Найкращая зростає; більшина
Про більшину і дбає й швидче стежку
До правди й волї знайде більшина.
А що коли, ухваленний тобою,
Господар краю перестане дбать
Про волю, правду і права народу?
Що коли він почне топтать закон
І тїшити свою сваволю? Аппій
До кого ми вдаватимось тодї?
Хто захистить від деспота? О, влада—
Найгіршая отрута! Хто її
Напив ся в вщерть, — той забува про правду
І про народ.
Серед горожан. 1. На що йому закон!
2. Він сам його й укладує й касує!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

3. Так, друже, так! не ймемо віри ми
„Господарям“.

Ап. Клявдій. Коли така отрута
Усяка влада, то яка-ж користь,
Коли замість одного сто тиранів
Ми матимем на шиї? Кожен з них
Лише свою захоче тїшить волю.

Іцілїй. Закон тодї не дасть того вчинить,
Бо над усїм тодї закон панує,
А не сваволя деспота! Нї! Нї!
В твоїх словах не чув я квіріта.
Створила нас натура вільних всїх
І рівних всїх, дала нам ясний розум,
Що-б ми могли собою керувать, —
І ти-б хотїв, що-б ми зрекли ся волї
І прав своїх природних, щоб самі
Ми віддались на примху, гнїв і ласку
Єдинаго всевладця? О, клянусь,
Таким життєм годить ся жити звірю,
Не чоловіку!

2 ґруп. горожан. Правда!

Іцілїй. Держучи
В своїй руцї закон і зверхне право
Народ здола оборонить себе
Од тиранії деспотів. Проклятте
Народам тим, що ходять у ярмі!
Вони ганблять і ймення чоловіка
Роспложують рабів, тхорів, катів
Калїчуть дух, що боги нам натхнули
Дух розуму і добрости.

2 ґрупа. Хвала,
Іцілїю! Геть деспотів!

Іцілїй. Там воля,
Там правда й честь — де править сам народ!
Не деспоти й тирани, — чиста правда
Єдиний владар на землї!

Ап. Клявдій. Народ
В своїй руцї її не здержить!

Іцілїй. Дарма!
Проти народу лїки є — закон.

Ап. Клявдій. Чи-ж схоче він закони поважати

Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Як на чолї держави стане сам!
Сьогодня так, а там вже инше; клятьбу
Почне ломать що-денно більшина
І скінчить ся се все лиш тим, що деспот
З безправія утворить ся й в рабів
Поверне всїх...

Іцілїй. О, зроду віку!

Ап. Клявдій. Годї
Й доводити. Де править всїм юрба
Там вироста безладє, а з безладя
Утворюють ся деспоти...

Іцілїй. А там,
Де правлять всїм патріції, —
Зростають лиш сльози й гнїв народу! Прощавай.
(Виходить за ним вся юрба).

ЯВА VIII.

Аппій та Марк Аврелїй.

Ап. Клявдій. *(Дивить ся йому в слїд).*
Пішов... за ним юрба уся... О, сміттє!
І вами світом керувати? Нї,
Лиш левови належить влада! *(До М. Авр.).* Слухай
Іцілїя тра пильнувати... Вуха
Нам треба мати скрізь і язики
Що-б знав я все, що дїєть ся у Римі
Та слухай-но... *(одводить і говорить тихо).*

ЯВА IX.

(У дверях храма зявляють ся Вірґінїя з батьком).

Вірґінїя. О, батечку, стрівай!
Там децемвір суворий Аппій Клявдій,
Хай пройде він...

Вірґінїй. Чого-ж боїш ся ти?

Вірґінїя. Такий страшний, такий похмурий...

Бірґінїй. Годї,
Лякати ся, він друг плебеїв.

Вірґінїя. Нї
Не друг він нам: його холодний погляд
Не знає ласки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінїй. На що нам вона?
Ми правимо не ласки, а закона
Правдивого і рівного про всїх.
Ходїм лишень. Будь славен Аппій Клявдій!
Ап. Клявдій. Центуріон хоробрий наш! Я рад
Побачити тебе. Ну як-же справи?
Не зайдеш чом нїколи? Як живеш?
Вірґінїй. Хвала богам! Тебе-ж за честь і ласку
Я дякую.
Ап. Клявдій. Нема за що. Вважай
На мене завш, як-би на друга, й завжде
Вдавайсь до мене. Се дочка твоя?
Вірґінїй. Єдиная.
Ап. Клявдій. Хиба не маєш сина?
Вірґінїй. Взяла війна.
Ап. Клявдій. За те благословив
Тебе Квірін дочкою: ще красунї
Подібної не бачив сивий Рим.
Вірґінїй. Не в тім хвала... Слухняная дитина,
Цнотливая, покірна, і разу
Моєї ще не поламала волї.
Упадлива, ласкава, любязна
І господиня працьовита: руно
Пряде тонке, господу догляда,
І богобійна...
Ап. Клявдій. Римлянко, такої
Хвали не раз не чув од батька я.
Чого-ж свій вид ховать?
Вірґінїй. Дївочий сором
Пройняв її.
Ап. Клявдій. О, дївчино, скажи,
Чи-ж я страшним таким тобі здаю ся
Що не зведеш на мене ти очей?
Вірґінїй. Чого-ж мовчиш?
Вірґінїя. О, вибач, батьку любий:
Я вся тремчу.
Вірґінїй. Не звикла ще вона:
Я бороню їй кидати господу.
Ап. Клявдій. То не гаразд, таку ясну красу
Не тра ховать в мурах нїмих, та темних.
Їй світу дай, щоб розцвіла пишнїйш

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Щоб вроду ще скрасила вільним словом.
Чи-ж так кажу?

Вірґінія. О ні! Мої прядки
Мені милійш всїх ваб.

Ап. Клявдій *(усміхаючись)*. Іще незнаних,
Бо їх ще ти й не бачила. Ні, так
Дочку ховать не слїд, центуріоне,
Бо з Римлянки — рабиню зробиш ти.

Вірґінїй. Ще молода, але рабського духу
Не зна вона, над все шанує Рим
І швидче вмре, — ніж вчинить що негоже.

Ап. Клявдій. Гаразд, гаразд!!

Вірґінїй *(вклоняючись)*. Витаю!

Ап. Клявдій. Прощавай.

(Вірґінїй і Вірґінія виходять).

ЯВА X.

Аппій Клявдій та Марк Аврелїй.

Ап. Клявдій *(дивить ся вслїд Вірґінії, потім до Марка Аврелїя).* Його дочку?

М. Аврелїй. Вірґінією звуть...

Ап. Клявдій. Вірґінія... Яке хороше слово,
А дївчина ще краща. Я її
Не бачив щось нїколи... Памятай
Що я тобі наказував.

М. Аврелїй. Все зробим.

Ап. Клявдій. Вір-ґі-нї-я... Упадлива... цнотлива...
І богобійна... *(до М. Аврелїя)*. Зараз-же заклич
На трапезу до нас всїх децемвірів
І всїм скажи, що їх скликаю я
В останнїй раз на бенькет, незабаром
Вже майські іди.

М. Аврелїй. Слухаю.

Ап. Клавдій. Іди-ж.
Неподоланий ворог, майські іди
Побачимо-ж, хто дужчий, ви чи я?!

Завіса.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ДІЯ ПЕРША.

Картина II.

Роскішний тріклїній в господї Аппія Клявдія, на аван сценї. Лїворуч од глядача кольонада, між кольонами видно Рим, але з початку дії ся кольонада запнута важкою пурпурною завісою. Праворуч в глубинї сцени стіл накритий обрусом на йому стоять вази з фруктами, полумиски з ріжними стравами, амфори з винами. Долї стоять кошики з хлїбом, з виноградом з вином... В глубинї сцени з лївого боку двері — вихід. Рабів нема. Кругом столу злежать девять децемвірів. У високих свічниках горять лямпади.

ЯВА I.

Ап. Клявдій *(лежить посередині, підіймає в гору чашу).*
Ну-ж, звершимо в останнє чари, друзї,
Бо більше нам вже не збиратись так.
Пролинуть днї, настануть майські іди —
І край всьому... Вертаємо ся знов
До справ своїх і до своїх пенатів.
1 Децемвір *(з кислим посміхом).* Весела путь...
Ап. Клявдій. А що-ж! Вже дбать про Рим
Хтось другий буде... Ми-ж підем на спочин,
Коли пак нас до суду не візьмуть...
Всї. Хто? Як? За що?
Ап. Клявдій. Плебеї за закони.
Всї. Жартуєш ти?
Ап. Клявдій. Нї, трішечки. Вони
Скрізь ремствують, клянуть закони...
Кв. Фабій. Але,
Клялись вони їх поважати.
Ав. Клявдій. Що-ж —
Залїзо гнуть, не то що людське слово!
Скрізь ґвалт іде, що не зрівняли ми
Патріціїв й плебеїв, що аґрарій
І шлюбного закону не дали...
Децемвір. То наволоч...
Ап. Клявдій. Нї, з ними й Оппій Спурій.
Всї. Плебей!
Ап. Клявдій. Нехай, одначе-ж децемвір,
Пождіть-но ще і консулом він буде.
Всї. О, нї, навряд..
Ап. Клявдій. Нї, друзї, навпаки:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як тільки ми складем маґістратуру,
То оберуть плебеї всїх...
Децемвір. Чи-ж ми
Їх слухатись повинні?
Ап. Клявдій. Любий друже,
Ще поки нї... але наш час мина,
І тільки що пролинуть майські іди...
2. Децемвір. Не згадуй їх!
Ап. Клявдій. Звикати, друзї, тра
Корити ся й ходити в послушенстві..
Де-яки. Чому! Чого!! Патріції за нас!
Згуртуємось.
Ап. Клявдій. Тих більшина
1 Децемвір. Тих сила
Ап. Клявдій. Вона про нас не буде дбать: сенат
Нас знищити давно бажа...
Усї. То правда.
Ап. Клявдій. Та, поки що, фалернського в чарки
І випемо богам на славу гойно!
Кв. Фабій *(одставляє чашу)*. Од слів твоїх гірким стає вино...
Ап. Клявдій. Гіркого в них, кляну ся, не багато...
Лиш те, що ми покинемо стерно
Державнеє, яким вели до слави
Наш сивий Рим, що-ж стануть там другі —
Плебейськії обранцї, їм коритись
Повиннні ми...
Децемвіри. Нїзащо!!
Ап. Клявдій. Бунтарів
Чекає смерть, а нас усїх і так
Ненавидять й сенатори й плебеї...
Але про те!.. хоч в Римі й гомонять
Що нас усїх покличуть враз до суду
Коли минуть лиш майські іди, — я
Не вірю їм... хочай, сказати мушу,
Що як плебеям пощастить... тале
Нема чого в прийдешне зазирати...
Ми будем жити і радїти... Ну-ж
Знесемо враз ми чаші в гору, поки
Ще майські іди не прийшли — наш час
І ми його... Чого-ж ви всї замовкли?
Клянусь — меди посивіли в льохах,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сї овочи із саду Гесперіди,
Годовані ось риби, а вино
Приїхало з Хіосу! Пийте-ж, друзї —
Зосталось нам не довго панувать
Так не теряймо-ж часу! Майські іди...

Кв. Фабій. Проклятіє їм! Коли-б вони прийшли
По грецьких вже календах

Ап. Клявдій. О, до того
Пристав-би й я. Не через те, що нам
Зректи ся тра своєї влади — Риму
Несуть вони погибель...

Децемвіри. Як се! Що?!

Ап. Клявдій. Колишнії трібуни сїють чвари,
Підбурюють плебеїв всїх на те,
Щоб правили ізнов собі трібунів.

Децемвіри. Хто? Хто такі?!

Ап. Клявдій. Іцілїй Люцій, та
Ще й другії!

Кв. Фабій. В вязницю!

Ап. Клявдій. Наша влада
Лише до майських ід... Ха... ха... ха... ха...
Звикати тра. З фортуною не битись,
Коритись їй повинні ми.

Кв. Фабій *(скакує з місця)*. О, нї —
Я не з таких... Я з ворогами бю ся.
Й коли вона нам ворогом стає,
То я й її на бій покличу.

Ап. Клявдій. Добре,
Але вона безодню на шляху
Нам утворила...

Кв. Фабій. Міст через безодню!
Бо коли ми не перейдем її,
То нас туди вштовхнуть...

Усї. Він правду каже!

Ап. Клявдій. Безодня та, — то майські іди.

Кв. Фабій. Їх
Переступить ми мусимо і владу
Із рук своїх не випустити...

Всї. Так!

Кв. Фабій. Зректись її — самим себе скарати.

1. Децемвір. Віддати ся плебеєви на суд.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

2. Децемвір. На ганьбу й глум...
Кв. Фабій. Юпітером Амонськім
Клянусь — сього не буде! Хто
З нас згодить ся скорити ся плебеям?
Усі. Ніхто! Ніхто!! *(Де-які встають)*..
Другі. Та що чинити нам?
Треті. Ми-ж силоміць не зможемо лишитись?
Ап. Клявдій. Чом силоміць — єсть инший спосіб...
Кв. Фабій. Я
Не знаю ся на справах сих державних
Я знаю меч — ним ворога рублю,
Ним боронюсь — ти-ж Аппій Клявдій здавна
В державних справах знаєш ся, кажи-ж
Що нам чинить?
Ап. Клявдій. *(Встає)*. Коли усі бажають
Задержати стерно в своїх руках
То можу я порадить де-що...
Усі. Згода.
Ап. Клявдій. Лиш в перший раз зтурбуєть ся народ,
Коли ми з рук не випустимо влади,
На другий рік вже звикнуть трохи, а
Коли минуть ще й треті майські іди,
То знатимуть вже всі, що правлять тут
Не консули, а девять децемвірів..
Кв. Фабій. Гаразд.
1. Децемвір. Але як вдержати хоч раз
В своїх руках на далї владу?
1. Децемвір. Зроду
Сенат того не дасть вчинить...
3. Децемвір. То так..
Ап. Клявдій. Я знаю як! Звіряйте ся на мене,
То річ моя. Троянського коня
Ми матимем.
Кв. Фабій. Але одна умова:
Всім рівним буть, щоб кожен був царем.
Всї. Всім рівним буть, як і були ми досї.
Ап. Клавдій. Всім рівним буть, але й зєднатись всім
І думкою не виявить нікому, що тут було
Всї. Клянем ся всї!
Ап. Клявдій. І я клянусь, зроблю
Що зможу все, що-б Рим наш врятувати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Од свар, і чвар, щоб владу тут зміцнить
І не віддать її плебеям.

Усі. Згода...

1. **Децемвір.** Моя рука за тебе:

2. **Децемвір.** І моя!

3. **Децемвір.** Всї за одно.

Ап. Клявдій. Один за всїх.

Кв. Фабій. А поки,
Розійдемо ся, друзї, щоб нїхто
Не постеріг, що ми в ночі зібрались.

Ап. Клявдій. Раби всї сплять, на дверях вірний пес.
Я посвічу вам сам... Добраніч, друзї!
(бере світильник).

Усі. Бувай здоров.

Кв. Фабій. Хай боги в ніч осю
Натхнуть тобі рішенець певний, друже!
Всїм рівним буть...

Усі разом. Щоб кожен був царем...
(Виходять. Чутно здалеку як гуркають двері).

ЯВА II.

Аппій Клявдій сам.

Ап. Клявдій. Всїм рівним буть, щоб кожен був царем...
Слїпцї, слїпцї! Царю — цареві думи
А вам вони не зрозумілі, нї!
Ви знаєте лише свою сваволю,
Своє добро, свої вигоди, вас
Не шарпає безладє Риму, духом
Не живете в прийдешньому ви. Нї,
Ви не царі! Ви робаки, що в падлї
Свій харч знаходять! О, чи-ж знати вам
Ті заміри величні, що буяють
В моїй души... *(Пройшов ся, говорить задумано).*
На першую ступінь
Ступив вже я ногою... шлях далекий,
Стримчатий шлях... але вперед, вперед!
До верховин! Міцна моя правиця,
Її зігнуть не легко, — в грудях сих
Могуче та залїзне серце бєть ся—
Для тебе лиш залїзний, дужий Рим.
(Підходить до кольонади і одкидає запону).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Один лиш ти безсмертний зрозумієш
Його мету. Тебе бажа воно
Ти для нього — воно для тебе! Владу
Залізною рукою я зміцню.
І дам тобі нечуту міць і силу,
Вгамую се безладдє, й піднесу
Твоїх орлів по над усї держави,
І славою окритий попливеш
У далечінь прийдешнього. *(Відходить од вікна).*
Як тихо...
Як кождий згук зростає в тиші сїй
І оживає темрява... І знову...
Та Римлянка... не йде з моїх очей,..
(говорить задумано, тихо)
Як вид її поняв дївочий сором,
Коли мій взір спинив ся на йому,
Тремтїла вся, неначе біла квітка
Під подихом південним, а в очах
Такі чудові, тихі зорі сяли,
І віяло од постати її
І ласкою, і лагодою... Далї...
Геть далї все... Вперед!! Аврелїй!

ЯВА III.

Ап. Клявдій та Марк Аврелїй.

М. Аврелїй. Тут!
Ап. Клявдій. Вважай, що я казатиму: зусюди
Ідуть звістки недобрі: завзялись
Нас вороги, Сабиняне та Екви
Подужати й наважили ся враз
Ударити з усїх сторін. Вже військо
Їх вирушило в поле. Язиків
Добути ти повинен певних.
М. Аврелїй. Будуть.
Ап. Клявдій. Що б присяглись, що бачили самі
Ворожії потуги.
М. Аврелїй. Розумію.
Ап. Клявдій. Все обміркуй. Хай звістка оббіжить
Як блискавка ввесь Рим. Ми дурно з військом
Не вирушимо з Риму. Лиш тодї...

Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. Аврелій. Коли вогнем й мечем ударять Екви
Й займуть товар...
Ап. Клявдій. Гаразд. Ще, пострівай,
Центуріон Вірґінїй з всього війська
Достотнїйшїй, і горожане його,
Мов батька всї шанують й поважають,
Таких людей тра шанувать. Його
Ти запроси до мене, і з дочкою,
Хай бачить ласку нашу.
М. Аврелій. Все зроблю.
(Виходить).

ЯВА IV.

Ап. Клявдій. *(Підходить до колонади,—сам).*
Ну-ж темна ніч, пораднице єдина,
Ти забуттє даєш оспалим всїм,
А дужому, чиє неспляче око
В твою пітьму вдивляєть ся, — несеш
На чорному крилї ти безлїч думок
І заміри величні... Надихниж
Менї рішенець певний... Сон тїкає
Моїх очей... Я слухаю тебе,
На самотї... один над сплящим миром...
Рішенець певний... Хто на гору йде,
Той тягару не тягне за собою;
На верховинах тїсно, — там ширяють
Самі орли!

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Римській форум. Лїворуч портик сенату з широкими марморовими сходами. Коло нього трібуна децемвірів, на задньому планї вигляд на Капітолїй і портик Янусового храму. Посеред форуму воїнська кольона Бельони; праворуч портик храму Венери і ряд крамничок.

На трібунї сидять всї 10 децемвірів, поперед усїх курульне кресло Аппія. Трібуну оточують патріціанські юнаки. По обидва боки лїктори з сокірами й різками. Народ купчить ся ґрупами на форумі, поміж ними видно й скількись сенаторських тог.

ЯВА I.

Ап. Клявдій *(Стоїть спираючись на крісло).*
Шановнії товариші і браття,
Поштивії сенатори і всї
Славетнії й хоробрі горожане!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

1 сенатор. Сенат згадав...
2 „ *(тихо)* Уже-б здаєть ся й час!
Ап. Клявдій *(провадить далї)*. До вуха нам дійшли недобрі вісти:
Сабиняне знов голову зняли!
Поклали ся, що нїби Рим у чварах
На силах впав, згубив колишню міць,
Дїдївській меч тримать не має сили
І не здола себе оборонить.
1 пат. юнак. Рим не здола?! А чи-ж давно Сабини
Покірно йшли під нашим ланцюгом?
Ап. Клявдій. Але про те насмілились Сабини
Товар зайнять, людей забрать в полон
І сплюндрувать навкруг горожанське поле.
Надїю їм і звагу окриля
Наш перекір і хатнї чвари .. Боги!
1 пат. юнак. Наш Рим віддать?
1 гор. Поля? Гаї!! Товар!!
Ап. Клявдій. Од Еквів знов ідуть грізнїйші хмари
Вже блискавки між ними миготять,
І швидко грім здрігне склепіннє неба
І стогоном озветь ся вся земля!
Зламали мир невірні Екви знову,
З мечем, з вогнем знялись усї на нас
І на межі отаборились гардом,
Грабують всїх, все палять, рублять в пень.
Коли-ж тепер зєднають ся Сабине
Із Еквами і підуть вдвох на Рим —
Кінець тодї тобі, величнїй Риме!
Сенатор 1. Куди він гне?
Сенатор 2. Клянусь, богами, знаю.
Сенатор 1. Що-ж, що скажи!
Сенатор 2. Он лїктори зорять.
Марцій *(до горожан, що його оточують)*.
Як знов війна? А наш гіркій закон
Про поле й хлїб?
Голоси. Трібуни?! Воля?! Тихо!!
Он лїктори! Іцілїя зовіть!
(кілька горожан виходить).
Ап. Клявдій. *(Повишаючи голос)*.
Хоча тепер не час молитись Марсу
І одчиняти Янусовий храм,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бо хатнїх справ ми й досї не владнали,
Але богами всїми я клянусь:
Не вабить так завзятцїв бучна слава,
Як нас права однакові для всїх.
А в доказ слів—закони децемвірів,
Що склали ми, щоб всїх задовольнить.
Хай знають всї, коли ранїйш не знали,
Що склавши ті закони, хтїли ми
Аґрарниї питання роздивитись,
Аби нові плебеям пільги дать.

Горожане. Хвала, хвала!
Лани нам!
Хлїба, хлїба!!

Лїктор. Утихнїть всї!

Ап. Клявдій. Хоч знаєм добре ми,
Закони сї сенаторам не любі
І тяжко нас за них вони ганблять
І думками й словами, але й досї
Квірітам всїм і Риму до послуг
Не билось нїчиє так щиро серце
Як бєть ся тут в сих грудях. Та тепер
Все залишить, забуть всї справи треба
Одно лиш знать: на Рим наш ворог встав.

Патр. юнаки. Так, так війна!

1 горож. А що-ж, він правду каже:
Закони їх піднесли нам права!

2 гор. А здирщики? А поле? А трібуни?

3 гор. Скінчим війну,—тодї-ж пак обіця!

4 гор. Чекай, чекай! Аж поки Тібр усохне,
Чи Авентин пригнеть ся до землї!

Ап. Клявдій. В сих справах ми всїх кличем на пораду,
Аби нїхто з горожан не смів сказать,
Що прагнем ми тримать в своїй правицї
Закон, права і владу і сенат!
До курії сенаторів скликаєм,
Коли-ж скінчим звитяжно й сю війну,
То віддамо і час наш і бажання,
Аби права плебеям порівнять.
Гей, кликнїть клич ви, лїктори, навколо:
Скликає Рим на раду старцїв всїх.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ліктори *(виступають наперед).*
Шановнії сенатори, скликає
До курії на раду всїх вас Рим!
(Почувши поклик лїкторів, сенатори йдуть геть з форуму. Між народом мімічні сцени).
Оп. Спурій *(тихо, схиляючись до Ап. Клявдія).*
О, Аппій, нї, тепер ми їх не скличем,
До нас вони не прийдуть, певен я,
Бо всї кричать: настали майські іди,
І децемвірів владї—нинї край.
Та й ся війна... Чи-ж звістки сї важливі?
Чи-ж їх гаразд хто перевірив?
Ап. Клявдій. Я.
Ті посланцї менї відомі люде.
Коли-ж ти сам бажаєш полїчить
Всїх ворогів—чекай, поки не прийдуть
Сюди у Рим...
Оп. Спурій. Не те...
Ап. Клявдій. Та як же-ж ти
Упевнитись вперед могтимеш? Чутки
Не ми-ж пустили. Диму без вогню
Ще не було нїколи. Боронитись
Нам завчасу пак треба.
Оп. Спурій. Вже не нам
Про се і дбать... Бо майські іди...
Ап. Клявдій. Знаю.
Але коли війна іде, то ми
Не сміємо стерна з руки пускати.
1 децемвір *(з правого боку, тихо, схиляючись до Аппія).*
Ох, Аппіє, то так, бо тим чуткам
Не дуже, пак, ймуть віри. Глянь, навколо:
Вони мовчать, бо стримує їх жах,
А дивлять ся, як звіри...
Ап. Клявдій. Дай лиш змогу
Нам вирядити в поле їх, тодї,
Як збудемось сенаторів і війська,
І звірі нам нїякі не страшні.
Дец. 3. Нехай-би й так! Про те, пак, без сената
Не вільно нам війну оголосить,
Тепер вони...
Ап. Клявдій. Прийдуть, клянусь богами!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дец. 4. Ну хай й прийдуть. А здіймуть річ про що?
Ап. Клявдій. Про те, що ми питати тільки будем.
Дец. 4. А не про те, що проминув наш час?
О краще-б нам сената не скликати.
Бою ся я, що кинув все добро
На кості ті...
Ап. Клявдій *(гордо випростовуєть ся).*
Замовкни, Секстій, годі!
В твоїх вустах плебея чую я!
Коли вас жах трима, мов птиць в тенетах,
То справу всю беру на плечі я!
І в персах сих дістане досить сили
Здрігнути Рим і курію й сенат!
Я стріпону!..
Дец. 1. Сенаторів немає!
Ап. Клявдій. Нема? Пішли! Я підійму закон!
Хай зважуть ся законом нехтувати!
Гей, ліктори! Сенаторів шукать:
На форумі, у храмах, в їхніх хатах!
Хай в двері їм загрюкає наказ,—
Що-б знали всї, що кликали на раду
Ми ввесь сенат! Товариші, ходім!
А ви хутчій несіть орлиний поклик,
Що ждуть їх тут в сенаті: Рим і я!

(Іде в сенат, з ним усї децемвіри, молоді патріції й частина лїкторів. Друга частина лїкторів іде з форуму. Двоє лїкторів стають на сторожі коло дверей сенату).

ЯВА II.

З правого боку од глядачів виходить Вірґінїй, а з ним молодий вояк. Народ, озираючись на лїкторів, купчить ся в глибинї сцени. Іде шпарка мімічна сцена).

Вірґінїй. І певен ти, що справдї бачив Екка?
Воїн. Як в сонцї сїм.
Вірґінїй. І Екв той пантрував?
Воїн. Він певно ждав на шпига, що-б дістати
Із Риму вість.
Вірґінїй. Погана звістка се!
Серед народу. Не вірю я! Вже досить! Годї! Годї!
Лани і хлїб! Трібунів поверни!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінїй. Народ шумить... Щось стало ся; дізнаймось,
Послухаєм *(підходять до народу).*
Марцій *(побачивши Вірґінїя).* Вірґінїй, пізнаєш?
Вірґінїй. *(Стискаючи йому руку).* О, друга скрізь, а ворога на полї!
Твої вуста покрив вже чорний пух,
З того часу, коли тебе я бачив.,.
У войнах сих забудеш навіть Рим!
2 гор. У войнах сих! Проклятте їм на віки!
3 гор. Не треба їх! Трібунів перше дай!
Вірґінїй. Що сталось тут? Чого сей лемент, друзї?
Голоси. Не хочем!
Другі. Стій! Хай Марцій скаже все.
Марцій. Біда гряде. Бажають децемвіри
Із Еквами почати знов війну,
Аби закон аґрарний наш на далї
Одсунути, аби ще тяжче ми
В тих позиках заплутались на віки
І в рабство їм з жінками перейшли.
1 гор. Не хочемо!
2 гор. Не підем!
3 гор. Не попустим!
4 гор. А хоч-би й так, хай краще пишуть мир!
Марцій. Бо посланцям не вірим ми нї слову...
Про Еквів те-ж!
2 гор. Та що там! все брехня!
Вірґінїй. Нї, друзї, нї. Вам гнїв туманить розум.
Ось воїн сей,—в центурії моїй
Він десять лїт хоробро й славно служить,
Його язик не відав з-роду лжи!
Сьогодня він приніс менї ось звістку,
Що Екви тут, не більш як камнів з пять
Од Рима він зустрівсь із Еквом хитрим,
В очеретах на шпига той чекав.
1 гор. Так правда се, а я-ж казав, що Аппій...
2 гор. Мовчи, мовчи! Чи ти його клієнт?
3 гор. От віру йме! Я Клявдія, пак, знаю:
Постеле він мнякенько,—твердо спать.
Вірґінїй. Нї, друзї, нї! За Аппія сї груди:
Сенат його за гордість не злюбив,
А Аппій нам плебеям брат, я певен,
І про нужду, про наше лихо дба...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли-ж тепер з усїх сторін грозою
Наш ворог встав, то краще зробим ми,
Як залишим всї хатні свари й чвари.
Не, Аппій, нї! Нас кличе Рим, закон.
І ми йому коритись завжде мусим,
Коли нам любо волю в Римі мать.
Скінчим війну,— тодї згадаєм право.

1 гор. Розумна річ!

2 гор. Вірґінїю хвала!

Вірґінїй. Бо що милїйш, квіріти, нам закону?
Коли-ж його почнем і ми топтать
Чого чекать тодї од децемвірів?

3 гор. Так, правда, так!

Марцій. О, згаснїть очі враз!
Що бачу я? Сенат іде!

2 гор. О, боги!
Нас продали!

Вірґінїй. Вола до них закон!

Голоси нар. Який закон? Погибель! Зрада, зрада!

ЯВА III.

Сенатори у білих тоґах поважно йдуть по двоє через сцену і увіходють в сенат

1 сенатор *(другому, йдучи через сцену)*
Ти поклик чув?

2 сенатор. Я чув лише закон
Й лиш йому сенат коритись мусить. *(Увіходять).*

3 сенатор *(йдучи черев сцену)* Немов рабів, без волї і без слів
Він скликав нас.

4 сенатор. Та більше вже не скличе:
Ми тут мовчим — в сенатї-ж ми царі. *(увіходять).*

(Виходять сенат. Горацій та Валєрій Публїколя).

Марцій. Що бачу я? Валєрій Публїколя
Плебеїв друг на зраду те-ж іде?
Горацій там? О горе, горе, горе!
Чим став ти, Риме? Де-ж воля твоя, де?

Де-які з народу *(кидаючись до Валєрія)*
Валєрій наш! Хвала і честь квірітів!

Валєрій. І перший з них він слухає закон.

Народ. Горацій, й ти? Невже й тебе діктатор
Немов раба покликав до послуг?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Горацій. Так до послуг. Клянусь богами прагне
Ратунку Рим, а Аппій жде
(Разом з Валерієм). Суда!
(гордо увіходять в сенат).

ЯВА IV.

Народ, Вірґінїй, Марцій та Іцілїй.

Голоси серед народу. Народ біжить! Іцілїй з ним іде!
Хвала, хвала!! Він краща нам порада!
І розум наш! І захист! й слава! й міць!
Іцілїй. Хто за війну здійма зрадливий голос?
Питаю вас! Війни не може буть!
І мовчки ви сьому вчували слову
І з вас нїхто не зваживсь голос знять?
Мов вівцї ті стояли ви понуро
І згодою підперли їх слова.
О, рабській жах! Невже-ж ви, вічні боги,
Пограбували в нас плебеїв, все?
І гордощі й хоробрість і одвагу,
Що ми немов остатнїйші раби
Патріціям служити навіть раді,
З покорою склонятись їм до ніг?
Ха! вільний люд собі кує сам пута!
Я децемвірам руку подаю:
Менї за вас тепер боротись сором.
Ви гірш рабів! І в жилах ваших бруд
Не вільна кров! Не прагне навіть волї
Ваш дрібний дух! Вам мало кайданів:
В плуги впрягать, мов тих волів вас треба
Тяжкий батіг замість закона дать,
Коли вам жах зкував вуста страхливі
І прав своїх не дав оборонить!
Війна! Війна! А ви мовчали тихо!
Хто-ж за війну питаю, хто з вас?
Вірґінїй *(виступаючи на перед)* Я.
Іцілїй *(одступає)* Вірґінїй, ти?
Вірґінїй. Я, друже мій, як завжде,
Стою за те, за що велить закон
Я чув тебе! Твоя греміла злоба
За наш покір, за наш ганебний скрут,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але про те повинні ми забути
У час тяжкий і рани і права.
Хто кличе нас? Се Рим до нас волає,
Сей Рим, що нас, як батько, згодував!
Чи-ж хочеш ти, щоб Екви та Сабини
Наш славний Рим зрівняли до землї,
І з піснями потужними ганебно
На Капітолїй рідний ізійшли?

Де-які з народу *(що оточують Вірґінія)*
Не хочем, нї!

Іцілїй. Глузуєш ти, Вірґінїй!
Глузуй, глузуй! Ми заробили глум!
Нам меч піднять? Нам Рим обороняти?
Та де-ж наш Рим? Ми маєм лиш тюрму.
Клянусь тобі, однаково нам буде
Хто пожене у рабство, чи квірит,
Чи дикий Екв. Тяжкі обидва ярма
І нащо нам за них точити кров!

Марцій. Не варто, нї!

2 гор. Не будем децемвірів
Ми боронить!
(З сенату чутно великий гамір).

1 гор. до другого. В сенатї лемент, ґвалт...

Вірґінїй. Не за ярмо, за рідний Рим, за право
За наш закон!

Іцілїй. Не нам його ховать,
Коли він нас од утисків не криє,
А кайданить!

Вірґінїй. То хатнїй перекір!
Його владнать ми маєм досить часу,
А в ворогів нам вік рабами буть!
Чи-ж хочеш ти, що-б наше славне ймення
Ганебою зробилось по світах?
Що-б кожен нам сказав: страхополохи
Не зважились за Рим піднять меча!
Що-б Римлянки за нас терпіли сором,
Що-б кожен син за батька червонїв?!

Голоси. Не хочем, нї!

Іцілїй. Докірливого слова
Своїм життєм не заслужив я, нї!
Бо кожен зна: нема в сїм серцї жаху.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Згадай лиш сам: з тобою кільки раз
Плече з плечем рубались ми на чолї.
Центурій всїх, між хижих ворогів.
Навколо нас мечі тяжкі дзвенїли,
Мов блискавки лїтали стріли скрізь,
Лила ся кров, лунав останнїй покрик,
Між грізних лав ширяла темна смерть,
А я летів, летів, мов дикій борвій
На зустріч їй, забувши цїлий мир!

Марцій. Так, правда то!

Голоси. Іцілїй наш хоробрий!

З сенату чутно голосну суперечку.

1 гор. *(до другого)* Чи чуєш ти?

2 гор. В сенатї щось страшне.

Іцілїй. Боїш ся ти, що-б призвиськом срамотним
„Тхорів“, „зайцїв“ нас ворог не ганьбив,
Але й тепер сусїди всї поклали
На нас тавро невільників, рабів!

Вірґінїй. Так показати перш, що не раби ми,
Що римський меч ще кожного вжахне!

Одні. Так показать, конечне, треба!

Другі. Правда...
Але хто зна, і так і сяк вважай!
(З сенату чутно голосний голос Аппія).

Голос Аппія. Я скликав вас не розмовлять, а слухать,
Не нас питать, а одповідь нам дать!

Іцілїй. Він їх злама!

Де-хто. І знов не буде хлїба!

Вірґінїй. Брати мої! Та ваші-ж ж но поля
Від хижаків, ми захистити мусим.
Іцілїй мій! Не маючи синів,
Тебе давно я покохав, мов сина.
Я батьком був тобі від юних лїт,
Між дочкою й тобою сеє серце
Я нарівно давно вже подїлив.
Як батько я прошу тебе, — на душу
Не підіймай ти тяжкого гріха:
Не поривай народу до повстання!
Твої слова, мов іскри в лїс сухий
Впадуть на них і полумям пожежі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Займеть ся все і в попіл перейде
Несплямлена до нині наша слава!

Іцілїй. О, батьку мій!

Голос Аппія (*урочисто*) Тепер не згине Рим!

ЯВА V.

Тіж та колїсниця з матїрю Аппія, колїсниця спиняеть ся в глибинї сцени, раби біжать попереду.

Раби. Гей, на бік всї! Послїпли ви чи що?
Не бачите хто іде? На-бік! На-бік!

Марцій. Що бачу я! Се наш центуріон
І в лахманах, як старець!

Де-хто. Ось подяка
За все життє!

Іцілїй. О, Ян Квірін! О, Марс!
Та послїпи Юпітер краще очі,
Щоб сорому такого не вбачать!
Стань камінем ти серце в персах дужих,
Чи розірвись од болю на шматки!
Погляньте всї, — отсей сердешний старець —
Сей бідний раб, се наш центуріон
Що вславив ся й між ворогом жорстоким.
Ви позирніть на перси, на чоло,
Зкропив їх скрізь карбіж гучної слави,
Рубцї від ран за рідний край, за Рим
І рідний край віддячив переможцю,
І на раба зборонця повернув!
Дозволь менї обнять твої колїна,
Торкнути ся вустами до рубців!

(Схиляеть ся перед ним на вколїшки і з сльозами обнимае його колїна).

Народ. *(Зрушений).* Здійміть, мерщій, із ніг його кайдани!
Патріціїв, гнобителїв, женїть!

Мати Аппія *(З глибини сцени до другого раба).*
Чого-ж ти став? Жени юрбу з дороги.

Раб. Куди менї старому розігнати!
Клич лїкторів.

Мати Аппія. Та ти скажи, хто я!

Іцілїй. *(Підводить ся).* Ви бачили?—Ось що вас всїх чекае.

Де-хто. Одбить раба!

Іцілїй. Він тільки децемвір,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А зважившись вже ламать закон прилюдно.
Хто крім царя ма право з граждан всїх
Крізь форум сей на конях пишних їхать.

Народ. Нїхто! Нїхто!

Другі. Ганеба се і глум!

Іцілїй. Чи-ж він усїм не кида просто в вічі,
Що жарт йому і право і закон,
Що він царем не нинї—завтра буде
І граждан всїх поверне на рабів!

Народ. Глузують з нас!

Іцілїй. Чи-ж скажеш ти й тепера,
Що поважа й шанує він закон?
Чому-ж мовчиш?

Вірґінїй. Я бачу тільки жінку.

Іцілїй. Тарквінїя піднесла жінка те-ж.

Народ *(до раба, що хоче розштовхать юрбу).*
Куди сяга! Матрони не пускати!

Раб 2 *(до матері).* Не маю сил: народ нас не пуска!

Мати Аппія. *(Виїздить наперед).* Кого? Мене? Народ бентежний сміє
Стать матери державця на шляху?
Чи-ж ви мене, шалені, не пізнали?
Той децемвір, що вам закони вклав,
То Аппій мій! В правицї сина всї ви!
Гей, лїктори!

Лїктори *(розганяють).* Гей, на бік! На бік всї!
Не купчитись, дать проїзд колїсницї!

(Юрба ремствує, але розступаєть ся, колїсниця проїзджає).

Іцілїй. Прокляттє вам!

Всї. Сенат іде! Сенат!

ЯВА VI.

Урочистий вихід з сенату. Попереду йдуть лїктори, за ними виступають сенатори, за сенаторами децемвіри. Децемвіри сходять на трібуну, по один бік трібуни стають сенатори, по другій—патріції.

Аппій. Народе, вчуй! І ти святеє право —
З високих хмар, Юпітере, нас вчуй:
За згодою сената й децемвірів
Ми одностійно стали всї на тім,
Що більш терпіть наруги Рим не буде.

Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І ворогів приборкає мечем.
Без суперек усї постановили,
Що час настав війну оголосить.
Ми, владою, наданою нам Римом,
Наказуєм не гаючи часу,
Що б вмить ся вість все місто облетїла
І скликала на форум всїх граждан.
На завтра бій, сьогоднї-ж мусить військо
За Римом буть. І з військом на чолї
Наш децемвір славетний Квінтій Фабій,
І децемвірів сїм, а Оппій й я —
Тут лишимось, що-б Рим оборонити
Та граждан всїх од бурі захистить.

(Іцілїй поривається наперед, народ його стримує).

Вірґінїй. Що здумав ти? Сказав вже Рим свій вирок!
Другі. Стримай себе: ти зірвеш страшний гнїв.
Треті. Твої-ж слова погинуть, друже, марно.
Четв. Держіть його! Он лїктори!
Іцілїй. Пустїть!
Пустїть мене. Нема в сїм серцї жаху.
Я ворогів не крив ся, і своїх
Не побоюсь, хай голову стинають,
Але не дам я волї плюндровать
І за народ безмовний мовлю слово.
(Виступає наперед; юрба росчахнулась).
Стій, Аппіє! Війну оголосить
Ти похопивсь! Скажи менї якими
Руками нам піднести меч тяжкий,
Коли на сих не вигоїлись рани,
І кров пала од тяжкого життя?
Скажи менї, як нам іти до війська,
Коли тепер на полї стигне хлїб,
Той хлїб гіркий, що нам після руїни
Один лишивсь! Коли товаришів
За позики засуджено у рабство,
І доля та чекає ввесь народ!
(серед народу глухий гамір).
Ти-ж обіцяв дїлить громадське поле
Між Римлян всїх. Чому-ж про се мовчиш
Про те, що нам страшнїйш Сабин та Еквів.
Про те, за що підняти й варт меча!

Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Серед народу. Писати мир! Не підем на війну ми!
Так, за лани, за хліб наш перше дбай!
Аппій. Гей, тихо там! *(До Іцілія).* В твоїх словах буяє
Бентежний дух трібуна. Прагнеш ти
Знов привід мать, щоб горожан до бунту
Ще раз порвать. І се коли, — в ту мить,
Коли на Рим підняв ся меч ворожий,
Коли вогонь на стріхи рідні жде.
Плебей, плебей! Про власну дбаєш шкуру,
А ми за Рим несем своє життє!
Твої слова одповіди не варті,
Але що-б сих запевнить горожан,
Я знов кажу і в слові будьте певні—
В моїх вустах до вас мовляє Рим:
Після війни аґрарниї питання
Ми розберем в сенаті, і по вік,
Ося рука за вас стояти буде!
Не слухайте-ж ви, друзі, бунтарів.
Іцілїй. Не бунтарів! Товаришів народу!
Не за себе — за них я слово зняв.
Дай пільгу їм! Звели вернути з рабства
Усїх граждан! Верни їм ті права,
Що мали перш!
Серед народу. Та обіцяє-ж...
Ап. Клявдій.. Годї.
Все бачу я: і розумію все.
Але кажу — замовкни, Люцій, годї!
Мій гнів страшний: його ти не займай,
А то тобі я нагадаю право
Гей, лїкторе!
(Лїктор робить рух. Іцілїй виступає наперед, народ його втримує).
Народ. Мовчи, а то біда!
Іцілїй. Нї, лїктор, стій! Сховай свою сокіру, —
Я сам іду. Одчай мене жене!
Нема між вас квірітів! Тяжко волю
На раменах вам нести. Мов воли
На виях тих тягти ви раді ярма!
Ганеба вам! Я з вами не піду!
Меча не раз я підіймав за вільних,
Не за рабів: рабам — же й рабська смерть!
Ламай ся-ж меч! Твоя минула слава:

Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тепер батіг тут буде панувать!
Але про те, не забувай ся, Аппій, —
Лишив ся ти, — лишаюсь тут і я! *(Вибігає).*

ЯВА VII.

Серед народу горячий рух.

Голоси. Верніть його! Він правду каже, друзї!
Хай буде Люцій нами керувать.
Хай нас веде! Йому коритись будем!
Заступник наш! Порадник вірний наш!

Ап. Клявдій. *(Повишаючи голос).* Се що за ґвалт! Замовкніть, горожане!
Одважились занадто, бачу, ви
За привідом бунтовника лихого
Свій голос знять! Перед лицем сената
Патріців і децемвірів, ви
Счинили ґвалт? Коли всї децемвіри
Увесь сенат, всї стали на однім! *(Глухий гамір).*
Нї пари з вуст! Гей, ліктори! — Спинити
Сей зайвий ґвалт! *(Ліктори кидають ся проміж юрбу).*
Ти-ж славний феціал,
По данному дідами нам звичаю,
Оголоси, щоб вчули боги всї
За що і як ми зброю підіймаєм.

(Ліктори кидають ся з сокірами між юрбу, а феціал стає з списом біля воїнської кольони).

Вірґінїй. *(Заступає лікторам дорогу).*
Не лийте кров! Ви, ліхтори, спинїть ся!
Брати мої! законом вас молю,
Не заживіть ще сорому такого,
Що-б різками прогнали звідси вас.
Даремна річ змаганнє ваше нинї,
І правда там, — бо там стоїть закон,
А прийде час й вона між нами стане
І ми її зумієм захистить,
Перед лицем патріціїв й сената
Не бунтом нї, а правом обчеським!

Горожан. *голоси.* Так, правда так! Хвала тобі, Вірґінїй!
А Люцій як? Мовчи вже! Годї! Цить!

Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(Феціал стає коло кольони за ним виступають троє озброєних юнаків).

Феціал. *(Підіймає зкрівавленного списа).*

Вчуй Ян Квірін, і ти Юпітер Квірус,
І ви боги одвічні в небесах,
І ви сумні підземні боги смерти,
Що день ясний змінили в темну ніч.
Вас кличу всїх безсмертних я у свідки:
Народ квіритській підійма війну
На ворогів Сабинян злих та Еквів,
На їх нарід, оселї і лани,
За те, що знов зрадливиї сусїди
Зламали мир, порвали всї права,
Якими Рим єднав ся з ними чесно,
І землї всї, пошарпали у-край.
О, боги всї, хай буде вам відомо
Що ввесь народ квіритській повелїв,
За згодою сената й децемвірів
Оголосити ворогу війну! *(Кидає списа).*

(Двері з храму Януса одчиняють ся, виходить з храму процессія жерців, за ними несуть прапори, корогви, значки і зброю, роздають її горожанам).

Загальний крик. Війна!! Війна! Війна!!

Децемвіри про щось тихо радять ся.

ЯВА VIII.

На форум вибігає кілька матрон римських, з ними Вірґінія з мамкою.

Вірґінія. *(Страшенно стурбована, спиняєть ся, шукає поглядом батька, бачить і кидаєть ся до нього).*

Вірґінія. Мій батечку!

Вірґінїй. Вірґінія?! ти тут!? *(Одступає здивовано).*

Чому скажи лишила ти господу
І між юрбу на форум сей прийшла?
Що стало ся?

Вірґінія. Пробач, мій батьку любий
За людьми й я прибігла. Ми удвох
З Лукрецею найтонче руно пряли,
Все в господарстві йшло своїм шляхом,
Але в души сумні думки витали —
Менї сю ніч страшний ввижав ся сон.
В тім снї був ти, з ножем в руцї крівавим,
А у очах якийсь нелюдській гнів...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінїй. То сон значний: віщує він звитягу,
Ворожа кров...
Вірґінїя. О, батьку любий, нї!
Ти був страшний: хоч гнївом сяли очі,
Так на чолї лежав глибокий сум.
І двічі сон той бачила я нинї.
Вірґінїй. То Манів дух, тебе він стурбував.
Вірґінїя. Принесла я, мій батьку, Лярам жертви
Але про те се пречуттє сумне
Мою цїлком опанувало душу.
Зажурена я пряла, чую враз
Страшенний крик по містї всїм розлїг ся,
Той покрик був — війна! О, батьку мій!
Не знаю як, а вихрем я зняла ся,
Бо в мить оту такій в моїй души
Прокинувсь жах, що владу над собою
Згубила я, і в серцї сїм одно
Зостало ся бажаннє, любий батьку,
Тебе шукать, тебе благать, щоб ти,
Хоч раз отсей лишив військову справу
І на війну...
Вірґінїй. Будь Римлянкою ти,
А Римлянцї жахати ся ганебно
Військових справ. Під брязкітом мечів
В родилась ти, у сїчі знайдеш мужа
І на війнї ти стратиш всїх синів.
Вірґінїя. О, батьку мій! Споглянь ся на благаннє
Єдиний раз. Сей сон сумний, страшний
Не дурно я побачила сьогодня...
Віщує він недобре щось... Коли
Суворий Екв, Сабинянин злелютий
Твій стратить вік, зостанусь я одна:
Нема в мене нї брата, нї сестрицї,
Нї матери...
Вірґінїй. Дитинонько моя!
Все буде так, як волють вічні боги
Стримай себе! жени жіночий жах!
Мамка. Господарю! Дивись, сам Аппій Клявдій
До нас іде!
Вірґінїя. О, боги!!
Мамка. Що? Чого
Злякалась ти?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінія *(Тихо)*. Суворий Аппій Клявдій...
Знов він... знов він...
Мамка. Та що ти? Схаменись...
Ап. Клявдій. *(Наближаючись)*.
Хвала тобі, достотнійший Вірґінїй,
Дай руку нам, найкращий з горожан.
Сьогоднї ти спинив народню бучу,
Але не так сей вчинок любий нам,
Як те, що ми тебе стрічаєм завжде
Скрізь на чолї слухяних горожан.
З хоробрістю зєднав ти кращу цноту
Умієш ти коритись другим...
Вірґінїй. Нї,
Я не з таких. Корю ся я закону,
Єдиний пан у мене є закон.
І де закон — там знайде, справдї, Аппій,
Вірґінія покірним.
Ап. Клявдій. Ти — квіріт,
І в сих думках ще двічі нам милїщий.
Бо над усе шаную й я закон:
Хто як не я уклав вам всї закони?
Хтó дбав про них?
Вірґінїй. Я знаю добре се,
І зрадити законови нї разу
Не зваживсь я.
Ап. Клявдій. То правда, руку дай!
Я децемвір — центуріон Вірґінїй,
Але в сих грудях дух живе один,
Одна мета нам миготить здалека,
І кров одна по жилах в нас біжить!
(Аппій простягає Вірґ. руку, той стискає її з почуттєм).
Серед юрби голоси. Я вам казав, братаєть ся він з нами.
Вірґінію стискає руку! Нї,
То поговір лихий на нього склали:
Він щирий друг народа...
Мамка. Ну чого-ж
Боялась ти? Дивись як він ласкаво
З господарем балакає.
Вірґінія. Ох, нї!
В його очах вогонь недобрий сяє...
Мамка. Дурницї се!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінія. Чому-ж, скажи, менї
Так жаско, так безмірно жаско бути
Під поглядом його?
Ап. Клявдій. *(До Вірґінії).* А ти-ж чому
Вірґінія й не дивиш ся на мене?
Вірґінїй. Прибач ти їй: дитина ще вона
Соромить ся, боїть ся...
Кп. Клявдій. Соромливість
Найкращая покраса жінки. Та
В межах вона повинна бути. Друже
Твоя дочка повинна вже звикать
У товаристві славнім пробувати
А не дичіти в закутку своїм.
Чому, скажи, до матери моєї
Нїколи ти її не приведеш?
Межи матрон поважних...
Вірґінія. *(Складаючи руки).* О, не треба!
Благаю вас... менї мій тихий рай
Дорожче всїх пишнот незнанних світа...
Вірґінїй. Дитинонько, подякувати тра
За добру честь і за ласкаве слово.
(Вірґінія вклоняєть ся). Вона прийде.
Ап. Клявдій. Я радий вельми, — ти
Спокійно їдь: її я не забуду: —
Дочка твоя не буде нам чужа.
(Вірґінїй вклоняєть ся, Аппій стискає йому руку і виходить).
Вірґінія. Мій батечку, коханий, любий, добрий,
Молю тебе мене не посилай
До децемвіра матери! Не знаю
Чому мене такий холодний жах
Проймає всю, коли його побачу.
В його очах сухий, горячий світ.
Вірґінїй. Ти вся тремтиш?
Вірґінія. Нї, батьку мій, коханий
Я не слаба. Се все мене, коли
З тобою вдвох ми знову будем жити...
Благаю-ж я, не покидай мене!
Вірґінїй. Дитинонько кохана! Будь спокійна
До дому йди. Упадливо пильнуй

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За челядю, пряди тонкеє руно,
Чекай звісток. Коли-ж суворий рок
Мене туди *(показує на землю)* прикликати захоче,
Не рви себе, не лий даремних сліз
І памятай, що батько ліг за волю,
За рідний край, а твій дівочий вік
Під захіст свій візьме Іцілій любий...

Вірґінія. О, батьку... о! (*плаче*).

Вірґіній. Квірітко! мужність май. Стримай сльозу, не лий її прилюдно...
(Кладе їй руки на голову).
Щастлива будь. Хай боги криють вас!
(Вірґінія прощаєть ся й виходить).
Вірґіній підходить до вояків.

ЯВА IX.

Ан. Клявдій. *(Виходить на трібуну).*
Шикуйтесь всї! *(Поперед горожан стають Квінтій Фабій і 7 децемвірів, що мають іти з військом).*
Товарші, брати
Знов принесїть і здобич нам і славу!
Хай ворогів зрадливих корогви
Замають нам на Янусовім храмі,
Хай їх щити нам перегатять Тібр
Хай стогін їх від поля перелине
Аж за мури капітолїйські, — ми
Чекаєм вас з славетними вінками.

Народ. Хвала! Хвала!

Ан. Клявдій. Хай боги криють вас!

Жерцї. *(Простягають руки над військом)* (*Співають*).
Вчуйте нас безсмертні боги,
Поможіть нам добрі Ляри,
Ян Квірін, даруй звитягу,
Будь ти ситий, лютий Марс!

——

Марс величнїй, списометний,
Ти отари зберігаєш,
Ворогів женеш, як порох,
Будь ти ситий, лютий Марс!

——

О, волайте всї до Марса:
Зборони граждан хоробрих,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не дозволь загинуть війську,
Будь ти ситий, лютий Марс!

——

Всї виходять. Поперед йдуть жерцї, за ними Квінтій Фабій і 7 децемвірів, за ними горожане і Оппій Спурій. На сценї лишаеть ся тільки Аппій Клявдій та оддалї ліворуч Марк Аврелій.

ЯВА X.

Здалеку чутно згуки гімну.

Ап. Клявдій. Лишаюсь сам! Лунайте-ж пишні згуки
Над цїлим миром: ви тепер йому
Віщуете нозу, величню славу
І слава та покриє цїлий світ.
О, Ян Квірін! Нїколи жодна пісня
Не тїшила так серце людське, — як
Сей грізний спів. Менї кричить він: „воля!
Ти вільним став! Всї вороги твої
Лишають Рим. Як вільно дишуть груди!
Як серце бє! Яка чудова міць
Підносить дух! Які величні думи
Займають ся, мов сяйво на чолї!

Пройшов ся по сценї.

Вам зрозуміть мене було не сила —
Нї децемвірам, нї плебеям! Ти
Іцілій тут галасував про волю,
На що тобі та воля? Щоб в ярмі
За лемішем тягать її по полю
Під батогом? Не волї треба вам,
А хлїба шмат! Як ситий буде шлунок,
Забудете й про волю. Кров твоя
Не зна вогню величнього; лиш голод
Підносить вас на хвилю! Нї, не вам
Про волю дбать, плебеї! Віл із левом
Не порівняють ся нїколи. Так.
Бо кожен ма свій шлях в широкім світї,
І ним гряде. А ви брати, тхори, —
Що думали зробити ся царями,
Що прагнули зажерти цїлий світ,
А не змогли від жаху мовить слова,
О, збутись вас так солодко душі,
Як тягару раменам! Так! Нїщо вже

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не кайданить тепер мій вільний дух
Народ, сенат! — Мене вам не схилити!
Проводить по голові рукою і говорить голосно до М. Аврелія.
Аврелій Марк! Що бачиш звідти ти?
М. Аврелій. Ідуть усі, центурії рихтують...
Народ біжить з усюди.
Ап. Клявдій. О, хутчій,
Ідіть, ідіть! І з кожним вашим кроком
Ширішає в сих грудях дужа міць
І падають останні перепони (*озирається*).
Як порожно, як тихо... грізний спів.
Ущух уже! Не чутно жодних згуків,
А в серці сім співає цілий мир
Звитяжний гімн.. (*замислюється*) Маґнолії біліще
Її чоло... Од сорому вона
Спалахнула, мов небо перед світом,
Як світу цар до нього, сонце, йде...
Вірґінія! люблю тебе! Без тебе
Не знатиму я спокою... Вогонь
Спалахнув в раз в залізом кутім серці.
Скрізь ти... Скрізь ти... І знажуєш мене,
Й приваблюєш дівочою красою,
І полумєм займаєш мозок... кров
Біжить вогнем...
М. Аврелій. *Підходить до А. Клав. і низько вклоняється йому*
Будь славен Аппій Клявдій і
Шикується вже військо.
Ап. Клявдій. *Гордо випростується і велично загортається в тогу.* Ян Квірин,
Тобі хвала! Тепер не гнися-ж чоло,
Однині нам вже не потрібна лжа!

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Атріум в домі Вірґінія. На авансцені квітник. Сонце схиляється на захід. Ліворуч статуї богів (домашні пенати). Кілька дівчат рабинь прядуть, з ними й Люкреція. Вірґінія трохи осторонь праворуч, ближче до авансцени. Вона пряде неуважно, спиняється, задумано дивить ся в далечінь.

ЯВА І.

Люкреція (*пряде й говорить*).
Так діти, так, моліть ся завжде Вестї
Їй хатній лад присвячуємо ми,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нам вогнище вона обороняє
Од ріжних чар, прокльонів і хвороб.
Бентежниї-ж лемурії й ляверни
Од Лівії зникають всї, — як дим
Од проміння вогню, вона прихильна
До всїх жінок, але повинні ми
Ховати честь дївочу, бо богиня
Лише цнотливим ласку подає.
Коли-ж почать яку ти схочеш працю,
До Януса у перше обернись,
В його руцї кінець всьому й початок:
Дві голові він має і одна
Замислено крізь тумани блакітнї
Вдивляєть ся в прийдешне, а друга
У промінні зникаючого сонця
Зажурено в минуле позира.

Вірґінія *кидає прясти і спустивши руки на колїна замисленно дивить ся кудись у простор.*

Люкреція. Але чому, дитинонько кохана,
Спинилась ти?

Вірґінія *(здрігнулась і береть ся за прядку).*
Урвалась нитка знов.

Люкреція. Пильнуй, дивись, щоб нитка бігла рівно,
Уважна будь. Знов, дїти, над усе —
Над всїх богів шануйте добрих лярів.
У владї їх і щасте і спокій,
Вони од лиха нас обороняють,
І кожен дім своїх пенáтів ма.
Де-б ти не був чи в лїсї чи у полї,
Чи в сторонї далекій і чужій,
До них озвись і вчують добрі ляри
Твої слова, мов марева хисткі
За нами вслїд летять вони в повітрі
Що-б кволих нас од лиха захистить.
Вони живуть із нами, й господиня
Найкращий шмат їм завжде віддає,
А після страви кращую молитву
Господар їм складає. О, без них
Межі богів суворих і величнїх
Так тяжко нам було-б на світї жить!
Безсмертнї ляри! Добрі і ласкаві

Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Од всїх турбот ховайте завжде нас!
Вірґінія *(задуманно)*. Од всїх турбот ховайте кволих нас!
Люкреція. Вірґініє, з тобою щось непевне?
Ти журиш ся.
Вірґінія. О, люба нене, нї...
Замислилась я тільки.
Люкреція. Ну, не гайся-ж
Вже пізнїй час, а прясти досить ще.
Вірґінія *(з рук в неї падає з брязкотом веретено)*.
Люкреціє, хтось стукає у двері... *(схоплюєть ся)*.
То певно вість про батька... щось лихе
Вона несе... Як серце вмерло в грудях...
О, батьку мій! *(Сїдає на стілець і затуляє лице руками)*.
Люкреція. Вальпурґіє, біжи,
Довідай ся, що стало ся. Дитино,
Тебе зовсїм не пізнаю я щось:
Журливий зір, якісь непевні рухи,
Жахаєш ся що-хвилї. О, скажи,
Не криючись, як матери...
Вірґінія. Та з чим-би
Ховалась я од вас... Моя душа —
Мов річенька прозора, все що в річцї
На днї лежить, камінчики, пісок
Просвічує крізь лоно вод біжуче.
Люкреція. Було так перше.
Вірґінія. Правда... ох, тепер
Щось відняло мій спокій... Я не знаю
Що робить ся зі мною... *(тихо)* Децемвір
Страшний, суворий Аппій Клявдій стежить
За мною скрізь. Неначе той шулїк
За пташкою малою, так за мною
Він скрізь зорить, і погляд той його
Пекучий, гострий, невблаганний, чую
Я на собі...
Люкреція. Дурницї, серце, се!
Сей децемвір патріціям не любий,
А до плебеїв він ласкавий... ось
З господарем, як любо вів розмову
Іще й тебе запрошував...
Вірґінія. Нї, нї!
Я не піду до них... Та ще Іцілїй

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не йде чогось... Щось сталось з ним мабудь?
Чом він не йде? Я рву себе думками.
Люкреція. Прийде, прийде... а може й се він...

ЯВА II

Тіж, Вальпурґія та раб.

Вальпурґія. Раб
Від децемвіра Клявдія.
Вірґінія *(здрігнувшись)*. Ох! що се?
Чого прийшов до нас ти?
Раб. Добру вість
Вам децемвір ласкаво посилає,
Що військо римське ворога знайшло
І кинулись у ростіч Еквів стяги.
Вірґінія. О, Ян Квірін!
Люкреція. От бачиш надарма
Журилась ти...
Раб. Дочці-ж центуріона
Вірґінії хорошій повелів
Сам децемвір дарунки сї віддати
За славу батька вшанувать дочку.
Люкреція. Яка краса! Наручники коштовні.
А намиста й сережки! Подивись.
Рабині. Дивіть ся-но! Все злото й самоцвіти!
(Оточують няньку).
Раб. Господарко! А що-ж переказать
Я владарю од тебе маю?
Вірґінія. Дяку
За добру вість про батька.
Раб. А дари?
Не до смаку? *(Вірґ. мовчить)*. Так слухай: Аппій Клявдій
Переказать тобі велів, що все,
Що схочеш ти, у тебе буде: злото, —
Пурпур, перстні, з бурштину намиста
І килими Кападокійські — слово
Лише скажи і все добуде він,
Аби тебе...
Вірґінія. Не маю в них потреби.
Раб. О, правда то! Таку ясну красу
Не покрасять ні срібло, а ні злото

Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ні самоцвіти найдорожчі. Хто
Пізнав тебе — по віки не забуде,
Хто двічі бачив — покохає...

Вірґінія. Раб,
Чому про се заводиш ти розмову?
Ти виконав господаря наказ
То йди...

Раб. Стрівай, не будь так сувора,
Безсмертная! Твоїй ясній красі
Не скніти-б тут у простій сій господі, —
Пишати-б їй по-між значних людей
У пурпурі, у золоті. Послухай...

Вірґінія. Я слухати тебе не хочу.

Раб. Ні —
Ти вислухай, бо рабськими вустами
Говорить инший. Все що схочеш ти —
Все матимеш, і владаркою в Римі
Як схочеш будеш. Прощавай! (*Виходить*).

Люкреція (*Підходить до Вірґінії, держить в руці дарунки*).
Яка краса! Наручники коштовні!
А намиста, сережки! О вбери
На себе їх, хутчій!

Вірґінія. Не треба, нене,
Не хочу я... Сховайте швидче все.

Люкреція. Чого ховать? Іцілій швидко прийде
Ти й приберись! Хай втішить ся і він.
З плебеянок ще зроду-віку жодна
Такіх не мала дорогих покрас.

Вірґінія. Ні, нене, ні, дарунки сї недобрі
Їх не вберу ніколи я...

Люкреція. Чому?
Ти вдячна будь. Коли за працю батька...

Вірґінія. Не для нього працює батько мій,
Й не він за те нам дякувати має
Лиш Рим один...

Люкреція. Та-ж в Римі владар він.

Вірґінія. Ні, владар тут один народ Квірітський.

Люкреція. А він його заступник і дочку
Центуріона вірного дарами
Ушанувать...

Вірґінія. Не тільки батько мій,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А й другії центуріони в поле
Із Риму вийшли разом, чом-же він
І їх дочкам не шле дарунків пишних?
Люкреція. Бо батько твій уславивсь по над всї,
І меч його так ворогів жахає
Як блискавка наляканих пташок.
Ну-годї-ж бо, сїдаймо до роботи...
Ти не лякайсь, тепер не ті часи!
От за царів не те було... Тарквінїй
Люкрецію нещасну оганьбив
Без жалости...
Вірґінїя *(жваво)*. Ти сю подїю знаєш?
Люкреція. Авже-ж, гаразд.
Вірґінїя. Кохана, розскажи
Як сталось се?
Люкреція. Беріть ся-ж до роботи,
Той розкажу вам. Се було давно,
Ще за царів. На царстві сїв Тарквінїй
Він гордий був, жорстокий, і сини
Були такі-ж, жорстокі, горді й буйні —
Вже що схотїв — те мусить статись. Ось
Дав Марс війну, а з ким і де, забула —
Стара вже в мене память... Обложив
Десь ворога Тарквінїй, ну, облога
Не день, не два... Синам царськім нудьга...
Гуляють, пють. Аж ось на думку спало
Об заклад їм побитись про жінок
Котора з них поводить ся цнотливійш
І як вони шанують ся без них.
На коней враз, тай кинулись до Риму.
Царські сини жінок своїх знайшли
На бенкетї, спянїлих, Колятіна-ж
Люкреція поштива між рабинь
І слуг своїх найтоншу вовну пряла.
А гарна-ж то вона така була
Немов богиня! Заздрість охопила
Царських синїв, а старший з них на гріх
Ще й закохавсь в Люкрецію...
Вірґінїя. Нещасна!
Люкреція. Так, доню, ох! Гіркій їй був кінець.
Але про те уславилась на віки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І од тирана визволила Рим.

Вірґінія. Сама вона?

Люкреція. Своєю кровю.

Вірґінія Як-же?

Люкреція. Та почекай, вперед не забігай.
Ну ось кажу, що закохавсь царенко,
А закохавсь то миттю на-бік все —
Й матрони честь і сором. Що цареви
Закони всї — він сам собі закон.
Другого дня подав ся знов до Риму,
Та до господи Колятіна. Ну,
Люкреція його прийма, як гостя,
Бо з чоловіком бачила; коли-ж
Пішли раби й вона сама лишилась
З Тарквінїєм, — до неї кинувсь він,
Почав її улещувать до зради,
Дарунками спокушувать, про те
Люкреція, як Римлянка хороша
З огидою одштовхує його.
Але й тиран запалений жагою
Все забува... Немов неситий звір
На безпорадну кидаєть ся.

Вірґінія. Боги!

Люкреція. Хапа її за руки і кричить:
„Нї пари з вуст, — убью тебе на місцї,
А із тобою поруч покладу
Твого раба, убю й його, а в Римі
Всїм розскажу, що разом вас піймав
На вчинкови гарячому...

Вірґінія. Нещасна!
Невже-ж нїхто не врятував її?

Люкреція. Раби пішли, усе навколо спало,
А Римлянцї — неслава гірш за смерть!

Вірґінія. Так, правда то, неслава гірше смерти!

Люкреція. А мертвого-ж знеславити здола
Хто-б не схотїв: не виявити правди
Померлому нїколи...

Вірґінія. І вона?

Люкреція. Лишилась жить,
Щоб чесною умерти.
А тільки ранок землю освітив,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По Колятіна вершника послала
Щоб поспішав до неї і привіз
Товаришів вірнійших із собою.
Здивований прилинув Колятін,
З ним Юній Брут, патріції ще другі —
У атріум ввіходять, а до них
Люкреція на зустріч біла, тиха,
Поважна і рішучая: — Римляне!
Озвала ся до них вона: — Тарквіній
Тирана син, прийдешній наш тиран,
У ніч отсю забравсь в мою господу
Як злодій злий і згвалтував мене.
Без сорому, братове-горожане
Повідаю вам справу, сю щоб ви
Посвідчили рокам, вікам прийдешнім,
Що Римлянка ганеби не знесла
І честь свою своєю-ж крівю змила, —
Знеславлена не схтіла жити, й враз
Із словом тим загнала ніж у серце
Вона собі по держально, і кров
Мов пурпуром нещасну в мить укрила.
Скрівавлена до чоловіка ніг
Вона упала чиста і невинна
Як білий сніг, що гори укрива.

Вірґінія. О, Ян Квірін! Яке ж то діло славне!
А чоловік? А Юній Брут?

Люкреція. У мить
Схопив той ніж і кинув ся на форум
З ним Колятін і всї товариші.
Ще кров на них горяча парувала,
Люкреції невинна кров! Мерщій
Всї Римляне зібрали ся на форум.
Другого днї царів вже не було.
Люкреція вернула Риму волю
Своїм життєм постаткувала.

Вірґінія. Ох!
Застукало як серце в грудях! Нене,
Який то вчинок славний!

Люкреція. О, по вік
Нїхто його вже не забуде! Але
Схилило ся вже сонце... Час кінчать

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Роботу сю і братись до вечері... *(Рабинї згортають роботу).*
Хтось стукав знов. Вальпурґія піди
Та подивись, а ви — готуйте страву. *(Виходить вона і рабинї).*

ЯВА III.

Вірґінїя сама.

Вірґінїя *(Стоїть задумана).* Люкреція нещасна .. кров їй
Мов пурпуром укрила всю... Як сумно...
І страшно як... сей раб і сї дари...
Мов щось страшне ворушить ся навколо...
(Зітхає й дивить ся у далечінь),
Схиляєть ся вже сонце. Занялись
Верхівя гір рожевою імлою,
А на долини паморозю впав
Туман блакитний. Ластівка пурхнула
В своє гнїздо... Іцілїя нема.
Он хмаронька до хмарки тихо лине,
Мов лащить ся. Зєднали ся, злились
І поплили у купонцї далеко
У далечінь рожеву... Ох, нема
Іцілїя... Як тихо скрізь навколо,
А все живе й радіє... Он метїль
Припав чолом до білої лїлеї,
Шопочуть ся про любе щось .. Занявсь
Вже неба край. Іцілїя немає...
А з хмарок сих рожевих тихий сум
У груди плине. Добрі, добрі ляри,
(згортає руки перед богами)
Ви одженїть од мене сю нудьгу,
Оборонїть беззахистну від лиха
І повернїть мій спокій...

ЯВА IV.

Вірґінїя і Іцілїй.

Вірґінїя. Ох! Се ти
Іцілїй мій! Забув зовсїм за мене,
А я сама тут занудилась, як!
Іцілїй. Нї, дївчино! Про тебе тільки й думав
Та не було часу — біда гряде.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінія. Яка біда! Прислав нам Аппій Клявдій
Хорошу вість, що батько розігнав
Вже Еквів всїх...
Іцілїй. Ось в тім то й наше горе,
В тім і біда.
Вірґінія. Незрозуміле щось.
Не радий ти славетній перемозї?
Іцілїй. Нема чому. Не перемога то,
Бо Еквів там було з пів жмені,
Все вигадав навмисно децемвір.
Вірґінія. То нащо-б він виводив марно в поле
На жарт лихий всїх збройних горожан?
Іцілїй. А щоб зручнїш упорати ся в Римі
Без зайвих рук...
Вірґінія. Іцілїй, щось страшне
В твоїх словах.
Іцілїй. В дїлах страшнїще буде,
Як Аппій їх почне уже творить.
Вірґінія. Та що-ж таке? Мене ти сим лякаєш
Зясуй менї...
Іцілїй. Нї, люба, не гаразд
Із жінкою балакати про справи
Громадськії: — се справа горожан.
Спокійна будь, свою пильнуй роботу,
А ми свою догледимо. Клянусь,
Ще волї дух не вивітрив ся в Римі,
І нас тиран не опряже ярмом.
Не дурно я лишив ся тут на вартї!
О, Аппіє! сей вартовий лихий
І з рук своїх не пустить прапор волї.
Але про се не час... Скажи менї,
Робила що?
Вірґінія. Тебе чекала, любий,
І думала про батька.
Іцілїй. Друже мій,
Укоханий, вже довго в самотинї
На мене ти не ждатимешь сама
У атріумі батьковім, бо швидко
В свою господу молоду жону,
Мою зорю, мою кохану милу
Я приведу, і край мого вогню

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вірґінія хороша прясти сяде,
Іцілія подружже дороге.

Вірґінія. О, любий мій! Яке життє хороше
Чекає нас. Усе моє життє
Віддам тобі на радість і на втіху:
Де будеш ти, — там буду я, ввесь жаль
І радости життя твого з тобою
Я поділю, заступнику народа,
Я, мов рабиня, ремінь розвяжу!

Іцілій. Не як раба, як Римлянка поштива,
Як горожанка вільна війдеш ти
В мою господу. Вітрови, кохана,
Не дам дихнуть на тебе... Сліз, жалю
Не знатимеш ніколи ти! Кохаю,
Люблю тебе! *(побач. скриньку з дарунк.)*. О, що се? **Звідкіля**
Тут скринька ся коштовна?

Вірґінія. Аппій Клявдій
Прислав мені дарунки дорогі.

Іцілій. Що? Що таке?

Вірґінія. За батькову побіду.

Іцілій. Запобіга... Чи може... Він тебе
Вже бачив де?

Вірґінія. На форумі із батьком,
Як мало військо вирушати...

Іцілій. О,
Вірґінія, ховайсь його! Ніколи
Не попадайсь йому на очі. Звір
Розятрений за Аппія добріщий...
Не вір йому... Дарунки сї...

Вірґінія. Повік
Я не вберу на себе їх!

Іцілій. Так, люба:
Рабині може дарувати він,
А не дочці центуріона. Аппій
Не дурно їх прислав тобі: або
Запобіга він приязни у батька,
Або... та ні... кохана, не лякайсь:
Ще не родивсь у Римі той, щоб зваживсь
Хоч волосок ізняти з голови
Іцілія коханої...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЯВА V.

Тіж та Марцій.

Марцій. Витаю.
Вірґінія. Здоровий будь.
Іцілій. Ну що, зібравсь уже?
Марцій. Кінь жде мене.
Іцілій. *(Одводить його на бік).* Лети-ж, не гай хвилини,
Вірґінію скажи все те, що я,
Тобі казав, щоб подававсь до Риму
Не гаючи й хвилини... Що-б сховавсь
І гасла ждав. Росте у Римі зрада.
Марцій. Все розскажу.
Іцілій. Я певен.
Марцій. Прощавай! *(виходить).*

ЯВА VI.

Вбігає Люкреція.

Люкреція. Вірґінія! Іди, біжи на зустріч!
Сам децемвір до нас іде.
Вірґінія. Ох! Що-ж
Робить мені
Іцілій. Нічого ти не бій ся:
Сї груди — мур.
Вірґінія. Не покидай мене.

ЯВА VII.

Аппій та Марк Аврелій.

Ап. Клявдій *(до Марка Аврелія).*
Чекай мене з рабами там на дворі...
А хто се з нею там стоїть?
М. Аврелій. Трібун
Колишнїй наш, Іцілій Люцій.
Ап. Клявдій. Родич
Вірґінію?
М. Аврелій. Нї, рід його другий.
Ап. Клявдій. Чого-ж він тут?
М. Аврелій. Не відаю.
Ап. Клявдій. Побачим
Стає він знов нам поперек шляху...

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Аврелій, ти надумай там що небудь
Та виклич його звідсіля...
М. Аврелій *(кланяєть ся)*. Гаразд...
Ап. Клявдій. Та не барись.
М. Аврелій. Все зробимо.
Вірґінія. Іцілій!
Я вся тремчу...
Іцілій. З тобою-ж поруч я.
Ап. Клявдій *(наближаючись)* Витаю я Вірґінію хорошу.
А й ти отут, бунтар.
Іцілій. Не я бунтар
Ті бунтарі, що зневажають право
Що нехтують законом римським.
Ап. Клявдій. Ти-ж
Зламать його і хтів учора. Перший
З усїх законів римських той закон,
Що нам велить отчизну боронити
Від ворогів.
Іцілій. Побільшено чутки
Про ворогів...
Ап. Клявдій. Нехай і так, хай навіть
Вояки наші і не знайдуть їх,
Не можемо ми легковажить звістку,
Що погрожа державі нашій. Нї,
Я помиливсь, Іціліє! Я думав
Що любиш ти наш Рим, що для нього
Істнуєш ти, а ти свою гордоту,
Не рідний край, кохаєш. Щоб хутчій
Позбути ся нелюбих децемвірів,
Ти ладен Рим віддати й ворогам...
Іцілій. Образа се!
Ап. Клявдій. Кляну ся, щира правда!
Ти не шукаєш слави Риму, ти
Лиш про одно і дбаєш, що-б урвати
В патріціїв всю владу і віддать
Плебеям все, а далї що повстане —
Те все тобі однаково, а я
Журю ся лиш прийдешнїм Рима. Краще
Закон зломлю, але врятую Рим.
Іцілій. Той хто лама закон народнїй, губить
І сам народ.

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ап. Клявдій. Хоч-би приніс йому
Державний лад, добро і славу?
Іцілій. Зроду
Ще не було того! Хто став хоч раз
На шлях такий, — піде шляхом злочинства,
І для добра, що має дати він
Своїй землї, він рідну землю кровю
Своїх братів залле!
Ап. Клявдій. Чому-ж то так?
Іцілій. Бо схоче він свою вершити волю,
І кожного, хто стане на шляху
Його думкам його „святим“ замірам,
Усунути захоче він.
Ап. Клявдій. Плебей!
Ти й уявить собі людей не можеш,
Що віддають життя за рідний край,
Його добро — своїм добром вважають
І славою його вкривають!
Іцілій. Так,
Так — я плебей. Не маю я відваги
Уряджувати щастє всїх, але
Допомогти я хочу всїм, що-б кожен
Міг жити, міг оборонить себе,
Свої права, од деспотів й тиранів
І хлїб свій мать. А слава? О її
Не треба нам! Та ваша пишна слава
Будуєть ся з кісток народнїх, вам
Стає вона піднїжжем, а народу
Важким ярмом! Не треба слави нам!
Шукаємо ми правди, правду-ж знайде
Лиш сам народ!
Ап. Клявдій. Народ? Ха, ха, ха, ха!
Та твій народ про себе тільки й дбає,
Братів талан йому нїщо, аби
Задовольнить себе, лиш дай-но волю
Народови, як пси за кістку всї —
Один одному-б горло перервали...
Іцілій. О, не турбуйсь, для спільного добра
Згуртують ся всї люде, спільна рада
Загалови дасть щастє, а деспот,
І той що край знесилює підданством,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І той, що край прославити бажа,
І всім надать добро якеєсь — горе
Злочинство й кров несе!

Ап. Клявдій. Ха, ха, ха, ха!
Який страшний! Боїш ся ти занадто...

Іцілїй. О, нї, клянусь! Я не бою ся їх,
Бо єсть у нас і на деспотів лїки
І певниї...

Ап. Клявдій. Цїкаво... Ну, кажи ж,
Які вони? Чого-ж мовчиш?..

Іцілїй. Залїзо.

Ап. Клявдій. Так ось коли ти виявив себе,
Я говорив з тобою так, як з другом.

Іцілїй. А слухав я, як друг народа.

Ап. Клявдій. Щось
Занадто вже здіймаєш ти на себе.
Коли ти друг народа, чом-же ти
Не вирушив залїзом боронити
Од ворогів Квірітів, а лишивсь
У атріумі з дївчиною?

Іцілїй. Аппій,
Вірґінія — се молода моя
Господа ся — те-ж і моя господа,
А в Римі я лишив ся через те,
Що ворог злий не за мурами Рима,
А в Римі тут лишив ся.

Люкреція *(Входить. До Іцілїя)*. Там юрба
Чека тебе на вулиці.

Іцілїй. Підождуть!

Люкреція. Щось наглеє, щось пильне...

Іцілїй. Роспитай!

Люкреція. Не йдуть з дверей, щось мають неодмінно
Тобі казать. *(Іцілїй іде до дверей)*.

Вірґінія. Іцілїй!

Іцілїй. Я ту-ж мить!

ЯВА VIII.

Вірґінія та Аппій.

Ап. Клявдій. Вірґінія, чи ти-ж мене боїш ся? *(Підходить до неї)*.
Скажи менї, се правду він прорік,
Ти молода Іцілїя?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вірґінія. Так батько
Призначив нам.
Ап. Клявдій. А ти сама його
Кохаєш? Ні? Соромиш ся, не знаєш?
Чого-ж мовчиш? Так, вірю я, Ерос
Не доторкавсь твого серденька зроду,
І не його кохать тобі! Чи-ж він
Ціну тобі складає? О, ти гарна,
Як Геспера зоря, коли вона
Несміливо тремтить в блакиті неба
І в груди нам розвагу тиху ле.
Кляну ся я; краси такої зроду
Не бачив ще ніхто: твій легкий стан
Немов туман блакітних гір Сабинських,
Маґнолії білїще чоло, ти
Богинь усїх вродливіща! І батько
Схотїв тебе Іцілїю віддать?
Красу твою втоптать на вік в болото?
О, ні! О, ні! Твоїй святій красї
Сіяти тра у пурпурі, у злотї,
В царськім вінцї, щоб наречений твій
Без памяти кохав тебе.
Вірґінія. Іцілїй
Коха мене.
Ап. Клявдій. Чи-ж може він кохать?
Чи-ж вміє він кохати? Ти йому
Потрібна лиш, як добра господиня,
Щоб хатнїй лад доглянула... А він
Усе життє вклада в громадські справи.
Не ти — друга, йому аби жона,
Господарка, щоб тонке пряла руно,
За челядю дивила ся, а він
На форумі свою знайде утїху!
Лиш той коха, хто світ ввесь забува,
Коло очей коханки! хто для неї
Життє своє зламає без жалю!
Аби її добути, на злочинство
Страшне піде, і...
Вірґінія. Я люблю його.
Ап. Клявдій. Ти любиш? Ти? О, ні, ти помилилась
Незаймане твоє ще серце! Ні,

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не чула ти ще подиху кохання,
Що серце враз займа страшним вогнем.
Вірґінія. Люблю його.
Ап. Клявдій. Вигадуєш на себе!
Не знаєш ти кохання ще. Скажи, —
Ти бачила, як дикая левиця
Дітей своїх покинувши блука
Розятрена, розсатаніла, грізна,
Коли вогонь кохання почува?
Чи чула ти такий вогонь у серці?
Ти бачила, як кінь баский летить
На ослїп, сам, коли почує голос
Коханої? — як борвій рине він,
Нїщо йому нї вершника остроги,
Нї урвища, нї кручи, нї річки!
Ведмідь страшнїщ, а тігр подвійно хижий
В часи палкі кохання. Горе тим,
Хто стріне їх в пустелї тій Лївійській!
В кохання час непереможний звір,
А чоловік стає одважнїщ бога.
Коли почув він полумя жаги, —
Все забува, — всї мудрі остороги:
У глупу ніч, у човнику хисткім
Несеть ся сам на зустріч грізній бурі.
Буркоче грім. Скажене море гра,
Як тріску ту шпурля непевний човен, —
Він без страху у самий вир летить,
Він сам шука і бурі, і простору..
Він ввесь вогонь, його несе жага,
Що дужч за все, що серце окриляє
І надає нечуту силу.
Вірґінія: Нї,
Того вогню не чула я у серці,
Але скажу без сорому тобі,
Що я сама воліла-б швидче вмерти,
Нїж жити без Іцілїя.
Ап. Клявдій. Ти? ти?..
Вірґінія. Люблю його, його одного, — зроду
Я другого не знатиму.
Ап. Клявдій. За що-ж,
За що його кохаєш так? Чи-ж краще

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Всїх Римлян він? Чим вславивсь рід його?
Чим вславивсь він?

Вірґінїя. Любовю до народу.

Ап. Клявдій. Ха, ха, ха, ха! Любовю до себе,
Бо як плебей окривджений він в праві
І прагне лиш зрівнятись з нами. Нї,
Не за народ, за себе він клопоче!
Той за народ лише іде, хто сам
Озброєний маєтками й правами,
І владою, і славою, всього
Зрікаєть ся і віддає всю силу
Життя свого народови...

Вірґінїя. І він
Не за себе, а за плебеїв дбає,
І все життє народу віддає.

Ап. Клявдій. І вимага вернути знов трібунів,
Аби народ скоріщ обрав його
Трібуном! Нї, моя кохана зоре,
Здалось тобі, що любиш ти його,
Бо кращого не бачила.. Послухай,
Я в Римі цар, — корить ся все менї
Народ, сенат, патріції, плебеї
І децемвіри, але владу сю
Я уживу лише для слави Риму,
Я все життє віддам йому! О, ти
Не знаєш ще, яку високу долю
Готую я народови свому:
Вір, серце се — призначене богами
Вчинити вчинок славний! Тільки ти
Рівняєш ся зі мною! сила мужа —
Одвага й честь, а дївчини краса.
Злучи її з моєю, дай упитись
Краси твоєї подихом, — тодї:
Лїдійский лев менї співбратом буде
Орлині крила піднїмуть мене,
А на чолї засяє ясне сонце!
Я рівного не знатиму! *(Стискає руку Вірґінїї).*

Вірґінїя. Лиши,
Лиши мене... Слова твої лякають...
Я розуміти їх не хочу...

Ап. Клявдій. Нї,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Все зрозумій: люблю тебе! кохаю!
Я досї ще нікого не любив,
В сїм серцї жив один лиш Рим, а нинї
Пануєш ти, лиш ти одна! Люблю,
Люблю тебе всїм палом і жагою
Найпершого кохання мужа. О,
Коли залїзне серце роспечеть ся,
Воно пала нестриманим вогнем!

Вірґінїя. Лиши мене! Я слухати не хочу
Твоїх речей: Іцілїя люблю, —
І сю любов, — нїхто не вирве з серця.

Ап. Клявдій. Забудь його... Царицею тебе
Над світом всїм поставлю я,
Подружжєм зроблю своїм. Всї Римляне, я сам
Служить тобі, немов богинї буду!
Спалю тебе вогнем жаги! Зпяню
У пестощах! В моїх міцних обіймах
Пізнаєш ти красу життя...

Вірґінїя. Нї, нї!
Пусти мене! Нїколи, зроду віку
Не зражу я Іцілїя! Я з ним
Все подїлю: і горе, і злигоднї,
За ним піду в вигнання... За нього
І смерть прийму. Люблю його! — Твоєю-ж
Не буду я нїколи.

Ап. Клявдій *(випускає її з обіймів)*. Перше зваж, —
Нїж Аппію одмовити.

Вірґінїя. І боги
Не здужали-б присилувать мене!

Ап. Клявдій. Я дужч за них. Вірґінїя, — що хочеш,
А будеш ти моєю — памятай! *(виходить)*.

ЯВА IX.

Вірґінїя, а потім Іцілїй.

Іцілїй. *(вбігає)*. Що сталось тут?!

Вірґінїя. Рятуй мене, Іцілїй!
Завзяв ся він добуть мене!

Завіса.

(Докінченнє слїдує).

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДЕНИС ЛУКІАНОВИЧ.

Михайло Яцків.

Недавньою своєю збіркою—„Чорні крила“ зазначив Яцків десятилітте своєї літературної праці. Він, можна сказати, ставив перші свої літературні кроки на сторінках Л.-Н. Вістника, бо в р.р. 1898 — 9-ім надрукував у тім журналї 7 оповідань, і сї твори з малим додатком зложили ся на першу його збірку „З царства сатани“, яка в 1900 р. вийшла в „Видавничій Спілцї“.

Своїм лїтературним доробком Яцків невдоволений: „за той час зробив я мало“ — каже він у передмові. Чи так воно, лишимо на боцї, а спинимо ся на причинах, які назвав автор. „Мої перешкоди були в капарнім дусї всеї Руси-України“ — каже він і розвиває образ не так капарности, як здеморалїзовання і рабівництва серед нашої суспільности. Та перше всього треба приписати якийсь вплив припадкови й особистій конюнктурі, поза тим уже залежна одиниця від суспільних умов безмежно.

Нїхто не може заперечити, що у нас для розвою лїтератури, науки і штуки сї умови дуже і дуже неприхильні. Тількиж знов причин тому треба шукати цїлком не тих, як у Яцкова. Вони, по моєму, пливуть із таких трех жерел: В минувшинї ворожа рука счімхнула нам, чи краще перещіпила у себе верхи нашого пня. Як би хто не критикував сих верхів, всеж вони дали ряд визначних лїтературних і культурних дїячів, а члени тих самих ренеґатських родів відограли і відграють певну ролю у сусїдів. Тепер же ми розбиті між три державні орґанїзми, а в себе не господарями. Чи з державних фондів ідуть на наші цїли, між иньшим на запомоги й стипендії для артистів, на закупно творів нашої штуки зібрані дорогою податків гроші — не говорити. Вкінцї винна і наша безідейність. Всї ті причини орґанїчно зросли ся, але нїяк не можна останньої з них уважати одинокою, хоч її найлекше доглянути. Усунути її очевидно треба. Не можна одначе сказати, що провідники народа — злодії, що треба їх десяткувати. Може неодин повернув загальну справу в свою користь, але таке буває і у дуже культурних, вироблених суспільностях. з високо розвиненим почуттєм етичним. Се зле, але більшим злом уважаю пошесть, щоб вітрити всюди за злодійством і кождому, хто трошки висший ростом, зараз „підбивати бучком ноги“. За таке слушно гнївають ся поети, але й самі так роблять.

Сей екскурс видав ся менї потрібним, бо ж нетільки в передмові до „Чорних крил“, але у всїх своїх творах так говорить Яцків про свою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

суспільність, а крім того ведеть ся у нас від якогось часу вже піднесеним голосом розмова між поетами і загалом...

Яцків тепер у повнім розвитку таланту. Перехід до сеї доби зазначив ся в повісти „Огні горять“, а її вартість з того боку в дотеперішніх критиках не піднесено. Впрочім про розвій таланту у Яцкова не можна багато сказати з тої причини, що він має методу перед самим друком обробляти хоч би й давні матеріяли, а ще більше тому, що вже в перших творах виявив Яцків чимало гарних прикмет: широку скалю чувств, ріжнородність тем, засіб іронії й сарказму, гарну, чисту мову *) і ясний стиль та незвичайну легкість в писанню — одним словом: він мав за собою на стільки таланту й артистичного вироблення, що нове виданнє його перших творів не потрібує ніяких змін. В кінці хронольоґія друку не все відповідає хронольоґії творення; се знов перешкоджає слідити правильний розвій автора.

Що до ідеї, то її розвій можна зазначити тільки тоді, коли автор вертає до неї. Хто прочитав „З царства сатани“ і „Огні горять“, сей міг пізнати молодечий світогляд Яцкова. „Огні“, писані на живу, сучасну тему були на стільки бурливі, що в передмові до тої повісти заповів автор якийсь „лагідний твір, з вітхненою думкою“. Але досї се не стало ся, тільки з деяких меньших нарисів можна дослідити спокійнїйший суд автора і в дальшому розборі буде се показано.

„Казка про перстень“, третя з черги книжка Яцкова принесла проби поширення сфери артистичних засобів, але проби були не цілком удатні. Спосіб писання в тій книжці, як все у Яцкова, принадний, а проте найслабша се збірка, бо надто нерівномірна. Побіч творів, в яких слїдне ще більше виробленнє, ніж досї, є багато балясту; хоч тут більше богацтво тем, ніж де инде, то не одна з них просто виписана на вивісці, а при тім тягар, який у книжці знайде ся, не вплетений у більшу цїлість, він заокруглений для себе так, що можна було його пропустити.

А преці ще й до четвертої збірки „Чорні крила“ дістав ся задля одинокої Боделерівської фрази („де діти опущені, а мати відчиняє ся як жива постеля — там коханок полоче свої гріхи“) банальний по формі і змісту нарис „Тїни серед тїний“. Тут в друге вже пробує Яцків вивести вичерпаний вже самим Бальзаком подружний трикутник. Поза тим і поза малюнком „Тихий сьвіт“ — симпатичним, але наскрізь блїдим, нема в збірці маловартних річий. Автор мабуть пізнав велику правду, що треба мати відвагу дещо перечеркнути.

В тій книжці так само, як у цілій своїй творчости Яцків двоїть ся. Побіч реалїстичних оповідань: „Осїння неділя в касарни“, „У наймах“ тай

*) Без потреби засмічує він її такими словами, як: чертіж, мовня (— лискавка), бабуха, тяжелий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дрібних кількох, побіч повісти „Огнї горять“ і цїлої збірки „Душі кланяють ся“ (про неї буде бесїда) — пише він инші твори манерою, яка придбала йому модернїстичну марку. В останнїй збірцї більшість нарисів і оповідань належить до тої другої серії, а тим самим прийдеть ся говорити про Яцкова як модернїста, хоч на тім полї не сотворив він таких гарних, просто чудових річий, як деякі його реалїстичні оповідання.

Яцків-модернїст не має соперників, але не вся його творчість на тім полї і тому пригадуєш собі, що вже після його або з ним виступили инші письменники й блиснули великою силою. Та за те він незвичайно роботящий, всесторонний і вибагливо дбалий про вигляд своїх творів. Мало коли вас чарує, нїколи не осліпить, не читаєте його рядків так, що ледве дух переводиш. Сердиш ся на його, але не дуже, не проклинаєш, але й не будеш бити ся за його. Він тихим голосом править тобі свою річ — немило, то не слухай. Громи його не страшні. І в його робітнї тихо, він різбить і вирізує малою пилочкою, переглядає і поправляє роботу.

Представляю собі, що Яцків переписує по 20 разів кожду свою річ і віддає в друкарню калїґрафічний рукопис, Очевидно, що і в тій чистописи знайдеть ще дрібна поправка і то знов калїґрафована. Зате вже 21 і 121 і дальші відписи були би — незмінені. В збірцї „Казка про перстень“ читаємо на останнїй сторінцї „друкарських ошибок нема.“ Ся нотатка не тим цікава, що за ошибкою не так то довго прийдеть ся читачеви шукати, адже ми знаємо, що „Руска письменність“ хоч переходить руки найбистрійшого на галицькій Українї коректора, а найдуть ся і в нїй помилки. Та Яцків своєю нотаткою показав, як дуже він дбає про форму своїх писань. — Се перша, характеристична прикмета Яцкова як письменика.

І друга його прикмета кидає ся в очі: Яцків — моралїзатор. В реалїстичних оповіданнях тут то там прорветь ся лїричний оклик, але частїйше стає автор між читачем і персонажами і толкує, або просто поучає читачів, як треба когось розуміти (Чор. кр. ст. 42), а то і самого автора. Се останнє нераз потрібне. В естетицї можна знайти таку думку, що автор має право і обовязок на увагу читача, але знов без натуги. Тількиж автори, особливо тепер, не хотять признавати сеї правди; кождий хоче одним столїттєм або хоч половиною бути попереду читачів. Відколи ж Макс Нордав (Entartung) цинїчно надужив того клича „не розумію автора“ і викликав справедливу бурю протестів, від тодї справдї треба роздумувати, чи признати ся до того гріха, що автора не розумієш. Поверховним критикам таке „не розумію“ дуже догідне.

Часто Яцків начеркне психольоґічний стан, надасть реальні форми якомусь настроєви, чи взагалї чомусь не матеріяльному. Раз се виразне

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і зрозуміле, другий раз не обійдеть ся без автентичної інтерпретації. (Затроєна шпилька, Білі вівці, Дорийське підсінє, Картина з дневника). Сліди такої автентичної інтерпретації стрічаємо потім і в критиці *).

Так ми наблизили ся до третьої авторської прикмети, яка поставила Яцкова в ряди і на чолї української модерни. Його модернїзм найперше впадає в очи добором артистичних засобів, які треба назвати декорацією. Та декорація мало не все страшна, в кождім разї небуденна, бо як не філяри і звалища кидають тїнь, то екзотичні ростини, в головах небіжки, на веранді горить грецький триніжок, рідкі і то чужі імена осіб, відлюдне місце подій, бурі і сумерк, сни і галюцінація доповняють сю декорацію. Як гарно не пише Яцків, то виїмково в „Циклю вічних поезий“ (Із царства сатани) з допомогою самого декоративного тла зумів він відтворити горе свідомої душі, бо впрочім особлива у нього декорація не зробить враження на тих, що позбули ся наївности і простолїнїйности. Нинїшний читач шукає змісту і той його зворушує, естетичне враженнє викликає лиш гармонїя, хоч би дуже простих артистичних засобів (Стефаник!), а без слїду минає хочби й велика навала образів в тім родї що на смітнику кретинська потвора обгризала кістки дїтий. статуї сходили з скамій (?) та шкандибали до винного шинку, а монахи пішли до гробниці монахинь на розпусту.

Очевидно на тім не кінчить ся модернїзм Яцкова навіть щодо зверхнього вигляду творів. І він любить обертати ся у просторі часу і місця і його особи часто звуть ся „він“ „вона“, (а коли й треба імени то знайдеть ся якесь неукраїнське, дуже дивне.)

Окрім тих зверхнїх модерних форм шукає Яцків і модернїстичного змісту. Він пробує вивести в своїх творах тих нових людей, яких модернїстичний автор може ідеалїзувати, і про се буде згадка при розборі поодиноких оповідань. Загальною ж рисою змісту в творах Яцкова є „більествованя“, еґзотизм, себ-то боготворення свого я і ворожнеча до нинїшнього суспільного, а далї до всього світа. Подібно як сливе у всїх модернїстів. Отся жовч, слїпа ненависть без рефлєксії не прорвала ся раз чи два могутнїм окликом, але пронизує богато його творів, як „Огнї горять“, а ще більше „Поганство юрби“; вона виявляє ся в його критиці на Володиславича („Сьвіт“ ч. 6 з 1906 р.), в передмові до Карманського „Люлї смутку“, в численних лїричних епізодах, а вершка досягнула в передмові до „Чорних крил“. Вкінцї один цїлий нарис у сїй збірцї, а то „Яків Моренґа“ відповідає тому настроєви; ся ґазетярська стаття через помилку попала в збірку.

Охота спинити ся на однім, одинокім моментї, змалювати стан душі в дану хвилину привела Яцкова до надрукованя нотаток на кілька

*) Молода Україна 1901, ч. 7.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ледве стрічок (30 — 40 слів), чого не позволив собі навіть Едґар По, анї Бодлєр. У Бодлєра є кілька дрібних поезий в прозї, але найдрібнїйші: Зеркало, Суп і хмари, Пес і флякон не такі мінятурні, як у Яцкова і вони закруглені у нього. Декотрі нариси вражають тільки наш зір і тому представляють ся текстом до якихсь рисунків декадентських малярів. В нарисї „Регіт трупа“ (Казка про перстень ст. 14) є не тільки опись рисунку, але й невдатне змаганнє віддати звукові враження: тони на бронзових рихвах. Така комбінація виходить недоладно. Яцків писав, [1]) що артистом може бути лише маляр і музик в однїй особі, але надто серіозно сього брати не треба. Найлїпшим на се доказом артизм Яцкова. Природа дїлає тільки на змисл його зору і тільки сї враження передає він нам, в нїякім його творі не видно зрозуміння його для музики, а його мова, хоч чисто і гарна, хоч слова легко йому пливуть, то при тім усїм чуєш у нього за плечима нагайку, з гарних слів його не зложиш вірша, мельодії не вчуєш, отже про т. зв. транспозицію (викликане враження мельодії самим добором слів) нема тут мови. Хиба бачити в тім відблиск змагань символїстів до нового роду синтетичної штуки, зложеної з елєментів поодиноких штук.

Ще одна прикмета, яка складаєть ся на лїтературне обличе Яцкова, се велике богатство сюжетів і як би не бути надто точним, то можнаб сказати, що він сповнив свій гордий заповіт кинений критикам на самім порозї своєї письменської дїяльности: „кождий мій твір буде мати цїлком нові, иньші цїли і напрями. Нїколи не люблю вертати ся тою дорогою, з якої вийшов. Се мій спокійний секрет і я радив би моїм острим критикам заздалегідь затямити собі се“ [2]). Тай справдї і звірі його цїкавили і понижені в нинїшнім устрою люди, і дїти і родинні відносини, кілька нарисів присвятив артистам то зясував психічний стан і настрій людини в певні моменти і силу вражінь (Білі вівцї), значіннє припадку в людській долї (Воробцї) та бажав сягнути поза границї свідомости, малюючи таємничі, загадкові явища.

Як бачимо, то не тільки багацтво тем у Яцкова, але й такі вони, яких не стрічаємо у наших письменників (не згадуючи ориґінального у нього оброблення тем). Навіть у наших епіків чуєш про се почуте, яке найбільш з усїх буває мотивом людських вчинків: про любов. А вже у лїриків, то заплакана ненька Україна пішла в кут і зістав ся один одинокий мотив погано, фальшиво співаний — любов. І тїнь її — смуток!

Але кождого чоловіка, особливо у першій половинї життя, поки йде в гору, поки вразливійша душа, захоплять важнїйші якісь події і складають ся на т. зв. житєву історію. Наслїдки бувають ріжні. Поет

---

[1]) „Світ“ як висше. [2]) Мол. Україна loco cit.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

уміє надати більшу силу вражінням і так їх представити, що кождий рад їх переживати разом із ним. Залежно від індівідуальности: один поет робить з того драму, з чого другий напише комедію, один підносить зовнішні обставини (строї, звичаї і т. д.), другий рад сягнути в глиб душі иньших, а перше мусить сягнути до своєї. Але як у кождого поета залежна скаля чувств, сила експресії і добір артистичних средств (сензуалїзм, символїзм, містицизм) від його вразливости і психічної орґанїзації, від образовання і від моди, так добір тем стоїть у звязи з його біоґрафією.

Яцкова захопили три справи і лишили ся дороговказами на його молодечій дорозї. Себ то: колїзія з шкільними властями в ґімназії, через що накивав Яцків пятами на школу, далї любов, а третя справа — військо. До тих тем вертає Яцків не раз і не два. Другу і третю бурливо обробив він у повісти „Огнї горять“, військовій касарнї присвятив навіть осібну збірку „Душі кланяють ся“.

Про сю збірку не було згадки при хронольоґічнім численню Яцкових творів умисно. Що до хронольоґії, то вона з ряду друга, але се одинока у нього збірка писана одною манерою, під один настрій і з творами, про які тут мова, вона вяжеть ся тільки зовнішно особою самого творця і щось більше про неї сказати злишнїй був би се екскурс. Впрочім, з мілїтаризмом покінчена, здаєть ся, справа. Вже затерли ся касарняні вражіння, а все передумане вже автор сказав, і то так було ним сказане, що нема потреби що небудь зміняти і поправляти.

За те про школу тай про любку писало ся в Sturm u. Drang періодї, а тепер глядить ся иншими очима на минуле. Збогачений досвідом, втягнений обставинами в зубате колесо житьове автор — як прийде до того — повинен сказати зрілу думку про сї справи, але й тепер уже рефлексія взяла місце гнїву, а колись, у хвилю слабої щирости може прийти до каяття. Тоном повним резиґнації і спокою розказує він („Звела з дороги“ в збірцї „Казка про перстень“), як його любка покинула. Правда, закидає їй тепер подвійну зраду, але без жовчи, без проклонів. Дальше вже пішла справа, формально навіть покінчено вже з нею в фантастичнім нарисї „Дївчина на чорнїм конї“ в збірцї „Чорні крила“ і консеквентно приписує автор усю вину знов тільки дївчинї. Вона вмирає. Осип з „Огнї горять“ прозваний тепер Даріяном (і се імя з тої повісти) живе в великім розчарованню, в бодлєрівськім сплїнї, не може нї любити нї ненавидїти, не хоче бачити людей, а тут нераз іще спомини затемнювали світ, коли Даріян вглубляв ся в вічній правдї... бо ще лишило ся в нїм забогато серця. Коли так сидить без дїла у своїй робітнї, в галюцинаційному привидї, дістав гостя. Приїхала до його дївчина на чорнїм конї перед самою смертю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

приєднати ся з ним, основою ж того поєднання повне її признаннє вини за собою й каяттє за зломане життє поетове. На її просьбу пообіцяв ся він „одинокий та останній з цілого світа“ попрощати її. Прощає її в домовині на веранді, для людей уже мерлу, тільки для його ще в летарґу. За малу хвилину вона вже справді умре і забере з собою серце Даріяна; тоді він поширить свою творчість, „буде на вічну правду і невиданий світ, на пекельні муки і райські роскоші дивити ся, як на сонце“. Значить, се без сумніву останнє слово з любкою, мотив повісти „Огні горять“ вичерпаний. Сей нарис — без сумніву епільоґ до „Огнів“, на чорнім коні приїхала героїня тої повісти, Нїна Кулик, бо в повісті вона з Остапом не розійшлась нїяк, заповідала все, що не поживе довше року, а вкінці, вся подорож на чорнім коні і летарґ в домовині на веранді відповідає вповні її демонїчній вдачі [1]).

І так Яцків вповні буде оправданий за те, що шукав візій, прибрав тілько богато дивних декорацій. Особисто я від таких закидів далекий, бо поетови нїхто не може вказувати дороги і обмежати фантазії. Він повинен тільки вміти викликати се чутє, яке було його метою. Нових чувств не викличе модернїзм, але нових шукає доріг і нових средств до тої самої цїли, яку мала і має штука; шукає стежок і закутків, бо широкі шляхи — як сказав перший Лїшт — протоптані вже товпою. Шукає шпилїв і пропастий. Хоче як найдалї втекти від натуралїзму, бо той уважав чоловіка результатом зовнїшних обставин і в тій цїли дуже докладно списував сї обставини і документи. Модернїзм як найдалї втїкає від природи, не хоче її копіювати, а любуєть ся в штучнїм (l'artificiel) [2]). До абсурду доведено се замилуванє штучним у пана des Esseintes у повісти Huysmans'a „Au Rebours“, а вже Бодлєр вишукував типи незвичайні, рідкі, хоробливі. Ще від романтиків перебрали модернїсти великий розгін без зумбела, аж під хмари. Старають ся вони вражати самі тільки нерви — „артистична творчість—се по моєму здібність до візій і здібність переповісти ті візії иньшим“ каже Ю. Заєр.

Иньшим методом, подібно як Едґар По, що стараєть ся природним способом по природним правилам пояснити незнані і дивні явища, представив і Яцків без похибок у композиції матеріяльну появу страховища в забутім, відлюднім замку. Очевидно оповіданнє іде в 1-ій особі і проте доходженнє причин привиду виступає ще виразнїйше.

Едґара По недолюблює містичний символїст Метерлїнк, який не

---

[1]) Цїла ся візія булаб глибша і сильнїйша, як би автор не був її розбив на части переділені часом і місцем.

[2]) Roger de Solins у Мопасана каже, що природа ворожа чоловікови і треба з нею війни. „Вона повертає нас до звірячого стану. Що чистого, доброго, ідеального є на землї, се сотворив не Бог, лише чоловік, людський мозок“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тільки своєю творчістю дав приклад, але в розвідках по естетиці виразно сказав про штуку, що вона повинна класти вагу на те, з чого не можемо здати собі справу; „хилю ся цікаво над інстинктом, як внутрішним світлом, над прочуттями, над невиясненими відомостями, над тайнами сну, в якім бачимо проблиски загадкового єствовання... над тайнами дитинячого віку так дивно спірітуалістичного задля віри в надприродність...“ Богато з того найдемо у Яцкова.

В рамках реалістичного оповідання, без патосу, без абстракційної експресії у нарисї „Сонце западає“ випровадив Яцків символ. А то за символ треба взяти особу оповідаючого. Пішов він уже в забуті Богом села, зайшов у курну хату, де люди сидять з коровами й вівцями разом, але і там іще „земля під ним горіла“ як казав його батько. Найшов він там дівчину горду та пишну, гарну та любу. Вночи схилила ся вона над ним тінню, він положив її побіч себе, а рано почув від батьків, що дівчина німа (в стрічі закоханих з німими, чи сліпими Яцків любує ся, пр. „Портрет“). А тоді... далї в дорогу.

Противно, не робить додатного враження анї замислом, анї виконаннєм повторений у тій збірці два раза мотив: мачуха — пасерби, оброблений у нарисї „Зерно гірчиці“, написанім такоюж манерою, як попередний. Раз, що в Мафтеєвім євангелію самого символу ужито инакше; там порівнано гірчицю з церквою Христовою, а ядром порівнання —могутнє чисельне збільшеннє приклонників Христової науки. Колиб до парубка прикласти се порівнаннє в значінню розплоду, то до сього не треба аж когось вибраного, а власне вибраним являєть ся перед нами один сліпець, вибраний він і по словам сповідника і по своїй сповіди (як думає автор).

Далї, коли сліпий парубок висповідав ся перед священиком із таких „гріхів“, що хиба святий, або хоч угодник міг їх собі почитати за гріх, коли він надто усїх своїх кривдників по черзї виправдав перед сповідником, тодї „священик вдивив ся в вимарнїле лице парубка. Перед ним станув темний, поневолений український народ“. Се велика несподіванка для читача. Загалом усякий лїричний відклик до України у Яцкова-космополіта звенить неприродно. І кождий спротивить ся такій ролї „поневоленого українського народа“, яка показана в закінченню, а власне, що парубок „бив ся в груди і питав: Боже милосердний відки така ласка для мене — я марний червак“.

Дивним випадком і той мотив кривди пасерба від мачухи і натяк на Христові науки повторений у Яцкова ще раз в оповіданню „Боротьба з головою“, а в „Зернї гірчиці“ і „Похилий вежі“ повторяють ся описи церковних відправ. Модерні містики кинули ся зразу з великим жаром до середновічнього релїґійного містицизму, а почин дав до того чи не Бод-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лєр, котрий до смерти зістав ся вірним католиком навіть, не християнином, а се знов не вадило йому висмівати вірування свої і ближнїх. Відколиж один із новобельґійських парнасистів по чорній розпуці нагадав собі віру дитинячих лїт і казав св. Юрієви злїзти з неба тай забрати бідне поетове серце до Бога убогих духом, від тодї в лїтературі можна читати і про св. Юрія і про других святих, поети почали крутити ся коло костелів і монастирів, коло орґанів, нагадали собі середновічних отців церковних. Герой повісти Au Rebours, що має дуже дивацький спосіб життя, а пючи краплями ріжні роди горівок справляє собі симфонію з ріжних музичних інструментів, урядив собі для фантазії спальню, як чернечу келїю. Французька лїтература починаєть ся для його з Боделєром, з Мопасана і Золя вибрав по одному тільки творови до своєї бібліотеки, за те повно в нїй середновічних, церковних книг. Сучасна містика позбула ся властиво аскетичного, релїґійного характеру, не відорвана від змислового світа, але вже лишило ся в моді і для доброго тону закинути в віршах, а то і в прозї чимсь середновічньо-церковним, якимсь релїґійним мотивом і т. п. Подібне вражіннє роблять теж натяки на церкву та на Христові ідеали у Яцкова. Вони орґанїчно не звязані з його творчістю з виїмком опису реальної подїї, короткого його побуту в монастирі (Казка про перстень, стр. 86), але се оповіданнє написане як раз без симпатії для монастиря і монахів.

Оповіданнє „Похила вежа“ — воно взяте з життя чужинців, його подія відбула ся в якімсь монастирі, з котрого видно славну похилу дзвіницю збудовану в XII в. побіч катедри в Пізї. Зідеалїзований монах Орацій зацїкавив автора тим, що (як вірити на слово) „погодив культуру й інтелїґенцію з гладкою свободою і чернечим тактом у величавий акорд“; здаєть ся отже, що старав ся Орацій погодити поступ і свободу з наукою церкви з чернечим життєм. Проповідь його не ріжнить ся від звичайної, але її силу йде він доповняти добрими вчинками. Ідея не нова, бо і про св. Николая таке розказують. Орацій просить посади для учительки, яка сповідала ся у його, бо „молоді стоять на розпуттї боротьби: раз ідея дає їм забуттє злиднів, то знов життє затемнює ідею“. Братчик Уґо зробив на Орація невдалий атентат, бо підозрівав, що учителька висповідала ся з усїх гріхів перед Орацієм і той не доховає тайни сповіди. Коли ж прийшли на слїд усилуваного убивства, Орацій з дивним супокоєм і холодним легковаженнєм небезпеки нагадує собі, в якому музею бачив подібний кинжал, як той, що найдено в його келїї і говорить про поступ людства, радіє його перспективами.

Ся подія, яка могла відбути ся будь де, звязана з похилою вежею о стільки, що в хвилї задуми Орацій бачить її з вікна. Тільки тому

Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

все оповіданнє назване „Похила вежа“. Се нагадує одного Сенкевичевого декадента, який про Венецію знав лиш те, що там добре чорне кофе. У формі дрібної рефлексії замічено — правда, — що похила вежа то символ поступовости потрібної ідеям Христа, алеж треба тямити, що ся вежа походить із XII ст., з тих часів, у яких власне корінить ся доґма нинїшньої церкви і підвалини її строю, а той власне потребує „поступовости“. Далї похилість вежі припадкова і, як каже Верман (Kunstgeschichte II) ляїки подивляють сю похилість вежі, замість подивляти всю будову собору. Очивидно припадковість не може бути символом смілого руху вперед, шаленим глумом над шабльоном і т. д., як того хоче Орацій.

З дотеперішнього виходить, що модернїзм Яцкова відносить ся більше до форми, нїж до змісту його писань. Се річ ясна, бо засновою творів завсїгди будуть наші чутя, проблєми, які ворушать наш ум, то знов додатні чи відємні боки суспільного устрою, в якому живемо. Що нового сотворить чоловік на полї штуки, се в пластичних штуках відносити ся може до форми виключно, а в слові переважно. Але Яцків переняв ся модерними течіями на стільки, що випровадив, у своїх творах і відповідні типи. Очивидно, будуть се майже виключно артисти (припадком малярі) і в першій мірі висказують вони свої погляди на штуку. Ограничають ся вони на критику і полєміку, нїчого додатного не кажуть, а Бербері („Бербера і Адонай“) вложив автор в уста полєміку з одним, доволї грубим українським критиком. Ще гостріще, нїж протоптані стежки штуки, гонять вони сучасний суспільний устрій і то безмилосердя. Їм у ньому тїсно, просто не можуть жити, як пр. риба на суші. Доказують сього не тільки парадоксами, якими мечуть на право й на лїво, але й слабістю нервів і тим, що тїкають від життя, шукаючи самоти, або оккультистичних кружків. На самім порозї до життя серед достатків помер Бербера, може тому, що з реакційного світа приніс надто вразливу совість; Адонай лишить ся жебраком із своєю любкою — служницею, бо не хотїв приняти від приятеля грошей.

Модернїзм сам собі визначає на тім полї вузкі рами, бо се течія в одній тільки сторінцї суспільного життя (штуцї), а до суспільного життя взагалї ставить ся тільки неґативно, не може вивести додатних типів з широким розмахом. Се люди, які втїкають від природи, переміняють ся в пасивних видців, або замикають ся у відлюдній віллї і роблять з ночи день. Еґотизм, екзотизм і пасивність, отсе засадничі прикмети нових людей, а для таких характерів нема широкого поля.

Може цікавійше, нїж иньші нариси, читають ся „Вечірнї збитки“, де в устах „варіятів“ повно алеґорій, а навіть алюзій до наших відно-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

син і обставин. Тяжше вже прийшло ся відгадувати або значіннє поодиноких промов повних іронії, або основного підкладу цілої сатири, або й відшукати звязь між змістом і заголовком.

Остаточно, се й непотрібне. А от розвій поглядів автора на певні справи, хоч би яку хто вагу приписував формі, не менше як розвій таланту і загалом артистичної творчости у поета, має першорядну вагу, бо тільки тупі одиниці не старають ся зазначити своєї індівідуальности отже й відносин своїх до тої сфери суспільної продукційної праці, до якої запрягли його здібности і обставини. З того боку цікаве для нас оповіданнє „Ой не ходи Грицю". Головна його особа (Чижик) то просто Остап („Огні горять") — то з тих часів, як покинув школу, волочив ся, а потім розказував своїй дівчині (Ніні), які мав знайомости, і любов Остапа і Чижика просто ідентичні. Ціле оповіданнє се наче епізод з „Огнів", але тепер автор до Чижика, рідного брата Остапів, Крінісів, Даріанів і т. д. відносить ся уже критично, а навіть з іронією. Се, що Чижик покинув школу, зве автор траґедією з м а р н о в а н о ї молодїжи і не робить із того геройства, так як в Огнях. Поки Чижик виконав свій замисл, автор каже його хазяйці покласти йому зимний оклад на голову, а коли в кілька років опісля його дебют у театрі належить уже до історії, і Чижик говорить про се з батьком своїм, селянином, на саму згадку про театр старий Чижик розсміяв ся і не в силї удержати сміху. Тяжко придумати більше сарказму й іронії, ніж вложити осуд театру і театрального дебюту в уста неграмотного мужика. Він регочеть ся до розпуки і певне не сказав-би з чого — але в тім і річ. Се була „весняна буря" у Чижика.

Правда, можна спитати, що стало ся з Чижиком після короткого дебюту, а ще цікавіще, як відносить ся до женщин той чоловік, що бувши учеником VII кл. ґімназіяльної заходив до чужої жінки, дуже багатої дами, клав ся на зсунені рядом фотелї і дразнив її своїм холодом. Правда, Даріян, або Бербера спитав би: а може тобі, філїстре, цікаво знати, чи з жолудком у Чижика в порядку? Алеж автор брав ся на прикінці і в закінченню оповідання подати рефлексію свого героя, а зробив се надто загальним обрисом. В одному знов місці каже він про Чижика таке: „Не мають сї стрічки на цїли віддати заокругленого, повного образу тої душі, але для студій годить ся вглянути на кілька хвиль в молоду, неприродну й окрему характеристику, на яку був натяк в ході сього оповідання..." Не в гнів авторови сказати, він собі не раз поміж викінчені твори всуває студії і нотатки, які належать до посмертної збірки. „Ой не ходи Грицю" сей заміт не дотикає в такій мірі, як нотаток поміщених у збірці „Казка про перстень".

З дотеперішного, по можности обєктивного перегляду міг читач

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

набрати переконання, що Яцків своїми писаннями дає понятте про европейський модернїзм, бо забираючись до письменницької праці, познайомив ся з творами кількох модернїстичних мастрів, головно ж Боделера [1]) батька модернїзму і під його впливом стоїть Яцків до нинї. Модернїзм більше, ніж уся сучасна лїтература наша зявили ся під чужими впливами, що більше — наша лїтература не перейшла тих фаз, як у иньших культурних народів, щоб модернїзм, який відограв таку важну ролю в малярстві, сам по собі переходова фаза і без синтези, мусїв у нас живійше відбити ся і сотворити осібну школу. Справдї, крім Яцкова нїхто ним у своїй творчости не захопив ся, хоч і маємо поетів, яким доступні найкращі світові твори „з першої руки“ і на красу вразливих. Навіть у „Молодій Музї“ на 11 випусків тільки 2 томики Яцкова належать до модернїстичних творів.

Повисше сказане признає й сам Яцків у нарисї „Поганство юрби“ в збірцї „З царства сатани“; твори штуки, на які не глянув, то все поганство „і я все сам і сам собі творити мушу“, каже автор. З того часу, як сї слова були написані, до нинї не багато змінило ся, та треба до тих слів додати деякі застереження, коли їх беремо не як поетичний вислів, а як причинок до авторової характеристики. Не творить автор сам, бо образував ся на Мирнім, Франку і Коцюбинським, а взори чудової форми мав у Франка і Щурата. Не одинокий він, бо сливе у всїх сучасних письмеників молодшого поколїня до певної міри видно вплив тих модернїстичних напрямів, які рушили ся в західній Европі проти натуразїзму. Лиш нї оден не став модернїстом, окрім Яцкова.

Реалїстичні твори Яцкова далеко близші нашому серцю, ніж модернїстичні, бо в них видно наші народні прикмети, вони взяті з нашого життя, в кождім творі кружляє жива кров. Натомість більша частина модернїстичних його писань — то щось космополїтичне і навіть як знайшли ся в них які натяки і відклики на українство, то мають вони характер чогось штучно причепленого. Нї, навіть самому авторови свобіднїйше в реальних творах, щось так як би тому хто з чужого краю приїхав у свою хату. Велике скупленнє душевне (концентрація), яке видно у модернїстичних нарисах Яцкова, граничить з якимсь вимушеннєм, а часто не знати між ними границї. Анї всього свого хисту, анї правдивого обличя не показав Яцків у модернїстичних нарисах; хотїло ся б сказати, що як Чижик має дві правди, так Яцків має дві робітнї: одну задля людей, другу задля себе. В тій другій писане „В наймах“ (збірник: „З царства Сатани“) і „Боротьба з головою“ (збір. „Чорні крила“). Кілько тепла і любови, кілько нїжности для матери добув він із свого

[1]) Fleurs du mal тай поезії в прозї зробили на Яцкова великий вплив

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

серця, як вдатно змалював підяремне життє заможного селянина вжененого з молодою білоручкою. За зневагу покійної матери кинув ся герой оповідання на обидників і бє їх, убиває [1]).

Загалом усї реалїстичні оповідання Яцкова написані гарно. Се най буде вільно сказати, хоч одній із своїх осіб вложив він ось які слова: „...здорові критики... накидають молодим талантам ровень буденного життя і силоміць хотять приневолити їх до копіовання та фотоґрафування замерзлої побутовости, наче би лиш в нїй була правда, а фотоґрафія була штукою, чи поезією“. Се діяметрально противний погляд від того, який сїм років тому подиктував Яцків улюбленому, найлюбійшому свому Остапови в „Огнях“. Остап казав, що він, нищий чоловік не чує за собою найменшого права що-небудь переміняти з того, що зародив і як захотїв Бог, йому вільно тільки давати вірний і щирий обряз його творів.. Те саме каже Яцків у передмові до своєї повісти.

Тимчасом реалїзм не мусить, анї не повинен бути копіованнєм; як усе в штуцї, так у реалїзмі ходить же про реалїстичну правду. Реалїзм не мусить брати чоловіка, як замкненого в границях змислової свідомости, без яких небудь тайн, без чогось, що не може бути змислами розглянене, хоч і відповідав реалїзм позитивізмови. А коли реалїзм не має таких претенсій, то відпадають усї закиди, які міг би йому робити приклонник нових течій у лїтературі.

---

[1]) Як би хтось писав дісертацію про Яцкова і хотїв дістати катедру у Львові або в Кракові, най не забуде, що у Міцкевича в Dziad-ах Конрад убиває злодіїв за зневагу памяти його мами.

Ю. БУДЯК.

Квітчастий танок.

Із давнїх, темно-давнїх лїт,
Як вперше блиснув сонця світ,
Прорізав мертву тьму віків,
І перший рух життя повів,
Коли родивсь яскравий час,
Коли ще місяць не погас, —
У зграї зорь ясних кружля
За сонцем-велетнем земля.
Шаленим вихром, нїби дух
Вона летить за кругом круг,
І все за нею і на нїй
Несеть ся в зграї світовій.

Лїси і гори і трава,
Ідеї, істини, слова,
І слон, і риба-кіт, і птах,
Мікроб, бактерія і прах,
Огонь, повітрє і вода
Гора і низ, добро й біда,
І все, що так-инак живе —
Летить, повзе, біжить, пливе.
Покірне владї світовій,
В мандрівцї вічне-круговій,
Усе свою простує путь —
Не всилї стати нї звернуть;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Покірне рухови планет
Усе вперед, вперед, вперед
Невпинним колесом біжить,
Бо треба жить, бо треба жить.

—

І люди... вищі на землї,
На дні життя, в вонючій млї
За віком вік, і ночі й днї
Летять у дикім табунї.
Он ті упали... їм не встать...
А решта — бють ся і біжать. —
Зі сміхом, скреготом зубів
Товчуть знесилених братів.
І мруть... Ті родять ся і мруть —
В далеку подоріж ідуть
Той вічний круг усе крутить,
І мерти й жить, і мерти й жить...
О рух, о час! О рух, о час!
О хто хоч мить припинить вас?!
Хто дасть, могутний, хоч на мить
Істотї змученій спочить?!
О хто?!.. Ніхто. Летять лїта,
Байдужо вічність їх ковта,
Як тьма мурованих льохів
Ковтає брязкіт ланцюгів.
І вихром сонця й зорі мчать,
Земля із місяцем летять,
Як тінь — життє слїдком біжить...
Ми мусим жить.
Так будем жить!

М. ГЕХТЕР.

Значіннє України в економічнім життї Росії *).

У свій час д. Н. Соколов умістив на сторінках покійного „Украинскаго Вѣстника“ прецікаву розвідку про значіннє України в державнім бюджетї Росії. Як відомо, у тій розвідцї автор на підставі докладного аналїзу державних прибутків і видатків Росії прийшов до висновку, що з тих грошей, які казна що-року збірає в видї ріжних податків та оплатків на Вкраїнї, коло 45% витрачаєть ся по-за межами України на покрите дефіцитів инших ґуберній та на видатки, звязані з закордонними позичками. Нічого й казати, що за теперішніх реалїстичних часів такий висновок, до того ще гарно уґрунтований і дотепно доведений, мусїв мати більший вплив на популярізацію постуляту автономії України в межах Росийської держави, ніж многотомна, але не оперта на цифри праця.

*) Зпочатку сей нарис мав вузчий характер, бувши тільки рецензією на „Ежегодникъ Россіи за 1907 годъ“ — правда, рецензією трохи ширшою й докладнїйшою, ніж се буває звичайно. Замітка була прочитана в статистично-економічній комісії Київ. Укр. Наук. Т-ва, члени якої вказали менї на цїлий ряд хиб, допущених у сїй працї. Тодї я рішив цїлком переробити свою працю, надавши їй ширший характер і скористувавшись деякими увагами моїх шановних співробітників по комісії. Наскільки менї тут пощастило уникнути хиб першої редакції — про се судити не менї. Мимо всього, користуюсь сим випадком, щоб сповнити свій приємний обовязок і скласти щиру подяку перед шан. членами комісії за їх ласкаві уваги й прихильну критику. *Автор.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Одначе, не зважаючи на всї свої позитивні боки, нарис д. Соколова освітлює відносини між Україною й Росією з однієї тільки сторони. Значінє ж України в економічнім житї Росії в цїлому лишаєть ся, наскільки се нам відомо, ще й досї неосвітленим. Гадаючи, що заповненє сеї прогалини мусить бути одним із перших завдань молодої вкраїнської статистично-економічної науки, ми тут хочемо навести де-що з новіших матеріялів у сїй справі. В данім разї, такими матеріалами можуть служити, опріч біжучих ґазетних і журнальних заміток та звісток, ще офіціальні статистичні джерела, як „Ежегодники Россіи“ за останнї роки, „Сборники Статистическихъ Свѣдѣній о горнозаводской промышленности Россіи“, випуски „Статистики Производствъ, облагаемыхъ акцизомъ“ та инші.

Цифровий матеріал, наведений у сих джерелах, не скрізь належить до одного й того ж року. Так, напр., відомости про врожай, які нам пощастило добути, належать до 1906 року, відомости ж про гірничу промисловість — до 1907 р. Так саме, відомости про число домашнїх сїльських звірят відносять ся до 1907 року, відомости про ввіз і вивіз їх — до 1905 р., а відомости про число сих звірят, убитих на бойнях — аж до 1903 р. Одначе, така хронологічна ріжноманїтність не може, на нашу думку, стати на перешкодї нашому завданю. Адже ми тут хочемо уявити собі взаємні економічні відносини Росії й України не протягом одного якогонебуть певного року, а в загально-історичному процесї їх розвитку. Инакше кажучи, нас тут цікавить не статика сих відносин, а їх динаміка, а для сього де-яка неоднаковість хронології нї трошки не служитиме перешкодою.

Та й великої фактичної ріжниці між „соотношенієм“ цифр України й Росії впродовж найблизчого пяти-десяти-лїтнього періоду немає. Досить поглянути на перші-лїпші цифри, щоб переосвідчитись у сьому. Так, напр., на дані статистичного бюра „Совѣта съѣзда горнопромышленниковъ Юга Россіи“, участь України в залїзній промисловости Росії висловлювалась такими цифрами: В 1904 р. Українї належало 61 проц. усього виробленого в Росії чавуна, 48 проц. усїх залїзних і сталевих півпродуктів і 48 проц. усього залїза й стали. Для 1907 року ті самі цифри виносять: 64, 50 і 50, а для 1908 р. — 67, 51 і 52. Таким чином, ми бачимо, що за три роки між 1904 і 1907 р.р. процент чавуна змінив ся тільки на 3, процент півпродуктів — на 2 і процент залїза та стали — на 2. За цїлий же чотирьохлїтнїй період 1904 — 1908 р.р. процент чавуна змінив ся тільки на 6 (67 — 61), процент півпродуктів — на 3 (51 — 48) і процент залїза та стали — на 4 (52 — 48). Звідси видно, як мало значить для ширшого дослїду хронологічна ріж-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ниця в двох-трьох роках.

Який же метод покласти в основу нашого досліду? Із усїх можливих методів найбільшу перевагу має тут, як нам здаєть ся, той, якого ми назвали б продукційно-обмінним. Означає се ось що.

Треба насамперед докладно обчислити розміри й продукційність народнього господарства України в цілому, чи деяких галузей його поодинцї, а тодї дослїдити, як подїляють ся продукти сього господарства в процесї обміну, себ то в яких власне місцевостях вони споживають ся: чи на теріторії самої України, чи в инших краях та областях Росії, чи за кордоном.

Можливо, що вищенаведений термін — „продукційно-обмінний" — не зовсїм відповідає традиціям статистично-економічної клясіфікації. Одначе, річ не в удатнім чи невдатнім назвиску методу, а в його придатности чи непридатности для осягненя поставленої в данім разї мети. Що до сього останнього, то треба признати, що нїякий инший метод не представляє стількох зручностей і не відкриває стількох перспектив, скільки сей. Тому ми на ньому й зупиняємо ся.

Але тут перед нами встає одна майже стихійна перешкода: почасти повний брак, а почасти неприступність і розкиданість сирих матеріалів і перводжерел. Ще для виясненя першої частини нашої формули, себ то розмірів і продукційности народнього господарства України, матеріалу так-сяк вистачить. Між иншим, добру службу тут можуть сослужити й названі вище матеріали й взагалї офіціальна статистика, особливо статистичні видання мінїстерств фінансів і торговлї та промисловости.

Але досить перейти де питання про ґеоґрафічний подїл продуктів українського народнього господарства, як перед дослїдувачем встає глибока й майже непроходима прірва. В трохи кращім становищі перебуває статистика ґеоґрафічного подїлу продуктів нашого гірничого промислу, але за се треба дякувати цїлком приватній орґанїзації — статистичному бюрови ради зїзду вкраїнських гірнопромисловцїв („Совѣтъ съѣзда горнопромышленниковъ Юга Россіи"). Зате про статистику подїлу продуктів решти галузей нашого народнього господарства — хлїборобства, скотарства, цукроварства то-що — сього сказати не можна. Найбільше, про що тут можна довідатись, се про те, яка частина того чи иншого продукту, видобутого в цїлій Росії, вивозить ся за кордон і яка споживаєть ся в межах Росії — знов таки цїлої Росії, а не окремих її районів.

Правда, при довгій і марудній працї, при кількалїтнїх шуканнях і вислїдах сю прогалину може й пощастило б заповнити, й велику за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слугу перед рідним краєм і наукою мав би той, хто схотів би взяти на себе таку працю. Але характер і рямці нашої замітки ні трохи не підходять для такого завданя, тяжкого й складного. Се — ряд уваг, поданих без жадних претензій на те, щоб вичерпати тему. Найбільше, про що автор сих рядків може собі дозволити мріяти — се, щоб його уваги причинились до постановки питаня, а у всякім разї не до його розвязаня. Тому довело ся залишити простїйший, але довший і труднїйший шлях, і вибрати обхідний, а зате коротший і лекший шлях.

Таким шляхом ми вважаємо порівнаня „соотношенія“ між територією й людністю України та Росії з одного боку й між продукцією України й Росії — з другого. Так, напр., коли територія України відносить ся до території цїлої Росії як 1 : 10, а людність першої до останньої, як 1 : 22, продукція ж, скажемо, хлїба в зерні дає між Україною й Росією 1 : 3, то ми маємо право a priori умозаключити, що значна частина українського хлїба споживаєть ся по-за її межами, почасти десь за кордоном, почасти ж у нехлїборобських районах самої Росії.

Такий апріорний спосіб мусить, розумієть ся, дати в результаті цїлий ряд недокладностей. Але повторяємо: не розвязати, а поставити хотїли ми проблему дослїдженя взаємних господарсько-економічних відносин між Україною й Росією. А се завданє, наскільки нам здаєть ся, може бути виконано навіть таким, нїгде правду дїти, досить примітівним способом. Розумієть ся, вимушене користуванє сим способом не перекопує нам шляху й до наміченого вище ідеального методу, й там, де се хоч скільки небудь можливо, ми подаємо не апріорні, а фактичні відомости про ґеоґрафічний поділ продуктів українського народнього господарства.

Лишаєть ся, таким чином, перш за все встановити розміри вкраїнської території й її місце в територіальнім бюджеті цїлої Росії. Тут ми, одначе, здибуємо ся з однією труднацією. Власне, коли взяти всю етноґрафічну територію України, не минаючи вкраїнських повітів Курщини, Воронїжчини, Городенщини, Бесарабії то що, то не стане змоги провадити намічені нами паралелї, бо для статистики промисловости істнують здебільшого тільки поґубернські, а не повітові данні. Мусимо отже задовольнитись данними про 8 так званих „основних“ українських ґуберній, себто про Київщину, Подїлле й Волинь, Харківщину, Чернигівщину й Полтавщину, Катеринославщину й Херсонщину. Коли ж у де-яких випадках, як, напр., у статистиці нашого гірництва, доведеть ся трохи вийти за межі сих ґуберній, то, по перше, се буде винятком, а по друге — процентних відносин се значно змінити не зможе.

Отже, беручи за основу статистику центрального статистичного ко-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мітету міністерства внутрішніх справ, ми знаходимо, що на 1 січня 1907 року територія 8 основних українських ґуберній виносила, без значних водних басейнів, 8.274.000 квадр. миль і мала людности 26.787.000 душ обох полів. Принявши на увагу, що в той самий час теріторія цілої Европейської Росії (без Фінляндії) становила 94.558.000 кв. миль і мала людности 128.418.000 душ обох полів, ми матимемо, що процент української території становить 9, а процент української людности — 21 у порівнанні з людністю цілої Евр. Росії. З рештою, процентови вкраїнської території дуже великого значіня надавати не можна, бо значу частину Евр. Росії займають слабозалюднені простори Біломорського басейна.

Для порівнаня ми тут взяли не цілу російську імперію, а тільки 50 ґуберній европейської Росії, 10 ґуберній Царства Польського й 3 ґуберній Предкавказья, Кубанську, Ставропольську й Терську. Зробили ми так через те, що решта російських країв, як Закавказьє, Сібір і Середня Азія, не живуть скільки-небудь інтенсивним промисловим життєм; отже обмін між тими краями й Україною мусить бути дуже обмеженим.

Опріч того, теріторіальні простори там такі безмежно-великі, а залюдненнє — таке мале, що порівнання між ними й Україною з її порівнюючи обмеженим простором і великим людненнєм рішуче нічого не доводило б. Що ж до Фінляндії, то вона живе настільки індівідуальним і ізольованнним життєм, що причисляти її до Росії, як орґанічну частину, не було б в данім разї оправданим.

Перепрошуємо читачів за сї довгі екскурси в сторону методольоґії, й переходимо, нарештї, до сути нашої теми. Візьмім тільки з собою цифри 9 (процент суто-української териториї) й 21 (процент людности сеї території), які нам при дальших дослїдах раз-у-раз ставатимуть у великій пригодї.

Почати треба, звичайно, з данних про врожай хлїба, бо хлїборобство ще й досї лишаєть ся головною галузею народнього господарства як в Росії, так і на Вкраїнї. Із даних „Ежегодника“ довідуємо ся, що року 1907 на Волини було засїяно хлїбними рослинами (опріч вівса й картоплї) 1.149.6000 десятин, на яких уродило 44.582.7800 пудів, на Київщинї — 1.273.512 дес. з урожаєм в 74.575.500 пуд., на Поділлї — 1.445.277 дес. з 67.460.000 пудами, в Херсонщинї — 3.509.276 дес. з урожаєм в 122.273.000 пуд., в Катеринославщинї — 2.876.733 дес. з урожаєм в 132.764.000 пуд., у Чернигівщинї — 980.627 дес. з урожаєм в 25.052.500 пуд., у Полтавщинї — 1.716.357 дес. з урожаєм в 86.285.800 пуд. та в Харківщинї — 1.917.629 дес. з урожаєм в 63.073.400 пудів. Усього ж в 8 ґуберніях України р. 1907 було засїяно хлїбними рослинами 14.869.011 десятин, на яких уродило 616.067.800

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пудів хліба, не рахуючи вівса й картоплї. Коли ж приняти на увагу, що вся засіяна площа в Европ. Росії (без Фінляндії) виносила р. 1907 — 63.472.007 десятин, а ввесь урожай — 2.714.394.700 пудів, то вийде, що на Україну припадає 23% засіяної площі й 23% цілого врожаю.

Пригадавши тут процентні відносини між територією й людністю України та цілої Росії й поставивши їх поруч з наведеними тут цифрами про врожай, ми легко прийдемо до висновку, що Україна дає Росії врожай у два з полов. рази більший від того, якого вона повинна була б давати, зважаючи на відсоток своєї території, й значно більший від того, якого вона повинна була б давати, зважаючи на відсоток своєї людности. Розумієть ся, було б багато краще й кориснїйше замісць сих абстрактних цифрових комбінацій подати докладні відомости про те, де власне, в яких саме місцевосцях споживаєть ся продукт українського врожаю. Але й сї „цифрові комбінації“ щось показують і про щось свідчать, у чому можна пересвідчитись хоча б з такого прикладу.

Територія 10 ґуберній Царства Польського становить $2^1/_2$ проц. териториї цілої Европейської Росії (без Фінляндії), людність же Польщи становить 9 проц. людности Росії. А от засіяна площа Польщи виносила в 1907 роцї всього 5 проц. засіяної площи цілої держави, кількість же врожаю становить усього 7 проц., себ-то на два проценти менше людсти того ж краю. Таким чином, тут ми вже бачимо инші відносини між процентами території й засіяної площи з одного боку ($5 : 2^1/_2$) й між процентами врожаю й людности — з другого (7 : 9), ніж ми се бачимо на Вкраїнї (23 : 9 і 23 : 21). З сього прикладу видно, яке значіннє може мати навіть наш — повторяємо: досить примітивний — метод для вияснення тієї ролі, яку відограє Україна в економичнім житті Росії.

А в тім, маємо також один безпосередний і непохитний доказ, що сила вкраїнського зернового хліба йде не куди инше, як у центральну Росию. Власне, в „Стат. Ежегодн.“ Харьківського земства за 1907 р. знаходимо такі цікаві цифри про вивіз зернового хліба з Харьківщини пересічно за три роки (1903—1905). Отже виявляєть ся, що за сей час вивезено всього 31.808.900 пудів хліба, з них 3.147.400 пудів вивезено в межи самої Харьківщини, 925.200 пудів — у порти Балтійського моря, 12.641.300 пудів — у південні порти, 12.990.600 пудів — у „прочія мѣстности Имперіи“ й 2.104.400 пудів — на пограничні станції. Таким чином „прочія мѣстности Имперіи“ беруть у Харьківщини не більше, не менше, як 41% всього її хлібного вивозу, причім на одні центральні ґубернії припадає 4.340.100 пудів Харьківського

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хліба й на західні ґубернії — 4.467.700 пудів. Роля Вкраїни, як „житниці Росії“, виступає тут досить яскраво.

Як в Росії, так і на Вкраїні другою після хліборобства галузею народнього господарства являєть ся скотарство. Власне, що до цінности щорічної продукції на другім місці треба було б поставити, особливо на Вкраїні, гірничу й гірнозавідську промисловість. Але скотарство має більше значіннє для економічного життя України тим, що воно охоплює незрівняно більший район і більшу кількість людности, ніж гірництво, отже маємо рацію дати перевагу власне скотарству.

Звертаючись до цифрових данних, які ілюструють становище скотарства на Вкраїні як абсолютно, так і до цілої Росії, себ-то до 63 ґуберній та країв її Европейської частини, ми бачимо таку картину:

Було року 1907 коней робочого віку в цілій Росії 18.334.724 голови, з них на Вкраїну припадало 3.524.414 голів або 19 проц.; корів і волів було по всій Росії 36.568.517 голів, з яких на Вкраїну припало 6.357.632 голови або 18 проц.; овець, баранів і кіз по всій Росії 46.574.163 голови, з них на Вкраїні — 6.075.482 голови або 13 проц.; нарешті, свиней було по всій Росії 11.370.684 голови, з яких на долю України приходило ся 3.005.743 голови або 27 проц. Усього ж по всій Росії було 112.848.088 голів худоби, з них на Вкраїні—18.963.261 голова або пересічно 17 процентів.

Сї цифри малюють перед нами майже таку саму картину, яку ми постерігали під час переднїйшого аналізу цифр про врожай хлібних рослин. Ми бачимо, що відсоток коней на Вкраїні (19) перевисшує більше ніж удвоє те число, яке мало б бути в дійсности, згідно з ролею України в територіальнім бюджеті — хай нам буде дозволено вжити тут сей вислов — Росії. Відсотки великої рогової худоби (18) та овець, баранів і кіз (13) також дають чималі плюси при порівнянні з відсотком території. Але найяскравійшим є відсоток свиней (27), який перевисшує рівно втроє відносні розміри вкраїнської терирорії. Виходить отже, що Вкраїна є не тільки „житницею“ для Росиї, а ще й складом мяса для неї.

Найкраще се видно на прикладі свиней. Користуючись даними „Ежегодника“ про число домашнїх звірят, убитих на бойнях ріжних ґуберній, ми бачимо, що року 1903 на бойнях 8 українських ґуберній було вбито 450.605 свинї або 23 проц. усїх свиней, убитих за той час на бойнях решти Росії. Звичайно, сей приклад не може дати точного уявлення про дійсне число свиней, вигодованих Україною для Росії, бо ж значне число свиней вивозить ся з України живими, та й значна частина свиней, убитих на бойнях України, перевозить ся потім у ту-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шах на ринки инших районів Росії. Але й в своїм теперішнім виді наш приклад де-що доводить. Установивши ранійше, що Україні належить 27 процентів усіх живих свиней Европ. Росиї, ми тут бачимо, що на її бойнях убиваєть ся тільки коло 24 процентів свиней. Ріжниця між сими обома цифрами занадто велика для того, щоб нічого не означати [1]).

Після хліборобства й скотарства, а може й нарівні з ними, гірнича та гірнозавідська промисловість мають найбільше значіннє як для Вкраїни, так і для цілої Росії. І в сій галузі народнього господарства, як се буде показано далі, Україна відограє далеко більшу ролю для цілої Росії, ніж про се можна було б судити по її територіальних розмірах.

Користуючись солідним виданнєм гірничого ученого комітету — „Сборникъ статистическихъ свѣдѣній о горнопромышленности Россіи въ 1905 году", — а також де-якими иншими джерелами, ми можемо досить вірно уявити собі місце України в гірнозаводськім бюджеті Росії. Виявляєть ся, насамперед, що де-які продукти гірництва, як от, прим., живе срібло й дорога глина каолін, добувають ся виключно на Вкраїні, так що вона є головним доставцем сих продуктів для російської промисловости. Живе срібло добуваєть ся в Бахмутськім повіті (в Катеринославщині), коло станції Никитовки, Курсько-Харьково-Севастопольської залізниці, причім р. 1905 видобуто руди 5.131.530 пудів, з яких на заводі Ауербах і К° оброблено 4.816.909 пуд. і здобуто чистого живого срібла 19.401 пуд.

Що до каолїну, то його р. 1904 [2]). видобуто на Вкраїні 1.444.826 пуд.; з них на Волини видобуто 270.367 руд., у Київщині — 651.355 пуд., на Поділлї — 13.000 пуд., у Херсонщині — 315.637 пуд. та в Чернигівщині — 194.467 пуд.

---

[1]) Для характеристики тої ролї, яку відограє животноводство України для Росії, можемо ще навести такий факт з спорідненої залузи нашого сільського господарства — птахівництва. Так, з „Статистическаго Ежегодника" Харьківського земства за 1908 рік довідуємо ся, що загальний експорт у 1906 р. з Харьківщини живої птиці досягав 119 т. п., битої — 74 т. п., а всього 193 тис. пуд. Уся ся кількість птиці знайшла собі споживачів: у самій Харківщині 26 т. п., у Петербурзї — 56 т. п., у Москві — 9 т. п., за кордоном — 23 т. п, а решта — в инших місцевостях Росиї. Тут ґеоґрафічний поділ споживання вкраїнського продукту виступає цілком ясно: не рахуючи „инших місцевостей Росиї", на долю самих Петербургу й Москви припадає коло 34 проц. усього вивозу продуктів птахівництва з Харьківщини.

[2]) Данні про каолїн наводимо за 1904, а не за 1905 рік, бо в статистиці гірничого вченого комітету нема поґубернських даних, у відомостях же за 1904 рік, взятих нами з статистики Центр. Статист. Комітету, дані наведено окремо для кожної ґубернії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Переходячи до инших галузей гірничої промисловости, ми бачимо, що й тут Україні належить коли не монопольна, то, у всякім разї, домінуюча роля. Залїзних руд, напр., видобуто в 1905 р. по всїх районах Росії 301.473.459 пуд., причім на долю України припадає 188.721.367 пуд. або 60 проц. Треба при сьому приняти на увагу ще й те, що рік 1905 не можна вважати нормальним для розвитку нашої промисловости, й за инших часів, напр., в 1904 р., участь України в залїзній промисловости Росії досягає 69 і більше проц.

Чавуна в 1905 р. виплавлено на всїх 132 заводах Росії 166.834.756 пуд., з яких Україні належало 103.185.888 пуд. або 62 проц. При сьому однїй Катеринославщинї належить 81.824.482 пуди або 49 % усієї кількости, а одному Юзівському, заводови Новоросійського Товариства (з 7 домнами) — 13.423.523 пуди або більш 8 проц.

Даних про виплавку готового залїза на Вкраїнї за 1905 рік не наведено нї в виданнї ученого комітету, нї в виданнї Центр. Стат. Комітету. Візьмім отже дані за один з найблизчих років — хоча б за 1900-й, що, як було вияснено в своїм місцї, до значної помилки нас не доведе. Ітак, р. 1900 по всїй Росії було виплавлено готового залїза 29.875.712 пудів, з яких на долю України припадало 5.113.532 пуди або 17 проц.

Стали в одливках і болванках усього було вилито в 1905 р. 138.364.610 пудів, з яких Україні належить 81.279.205 пуд. або 58 проц. усієї продукції. І тут так саме, як у продукції чавуна, одна вкраїнська ґубернія — Катеринославщина — виробляє в кілька разів більше продукту, нїж инший який-небудь цїлий район, хоча б уральський чи польський—найзначнїйші в Росії. Власне, в Катеринославщинї в 1905 р. виплавлено сталї 69.657.984 пуди або 50 проц. продукції цїлої Росії.

Марганцева руда добуваєть ся на Вкраїнї тільки в двох ґуберніях: Катеринославщинї й Подїллї. Проте кількість руди, видобутої на сїм обмеженім просторі, досягає порівнюючи досить значних розмірів. Року 1905 в Катеринославщинї видобуто 9.690.150 пуд. і на Подїллї — 150.000 пудів, а всього на Вкраїнї — 9.840.150 п. Коли ж приняти на увагу, що всього за той рік видобуто в цїлій Росії 30.989.287 пудів, то побачимо, що на пайку Вкраїни все-таки припадає коло 32 проц. усього добутку марганцевої руди в Росії.

Камяного вугілля викопано в 1905 р. по всїй Росії 1.040.219.803 пуди, на Вкраїнї — 798.569.633 пуди, виходить — 79 проц. Так саме, антрацїту видобуто по всїх районах Росії 84.148.830 пудів, з них на Вкраїнї — 83.739.130 пудів, отже 99 проц. Нарештї, коксу видобуто у всїй Росії 140.490.797 пудів, з них видобуто на Вкраїнї — 140.104.735 пудів або також 99 проц. Таким чином, Україна дає Росії коло $^4/_5$

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

усього потрібного їй камяного вугілля й, без незначної дрібниці, ввесь потрібний їй антраціт і кокс. При сьому знов таки одна Катеринославщина дає стільки (526.314.960 пуд.), скільки не дає решта Росії в цілому, — розумієть ся, без України.

Сіль у 1905 р. добувалась на території України, не рахуючи Таврії, в Катеринославщинї, Харьківщинї й Херсонщинї. Усього в сих ґубернїях видобуто 30.109.275 пудів, усього ж у Росії — 112.558.734 пуди. Таким чином, участь України в продукції соли в Росії висловлюєть ся в 27 проц. Найбільш на Вкраїнї добуваєть ся камяної соли, причім одні славні Брянцевські копальнї в Катеринославщинї дають 86,5 % усієї камяної соли, видобутої в Росії.

З инших продуктів гірництва, в постачаннї яких Україна бере ширшу участь, варто згадати про фосфоріти, що на території України добувають ся в однім тільки Поділлї, де р. 1905 видобуто 1.094.832 пуди сього продукту. Сама по собі не дуже значна, ся цифра набірає ширшого значіння, коли згадаємо, що по всій Росії р. 1905 видобуто всього 1.176.632 пуди фосфорітів, отже на долю Вкраїни припадає рівно 93 проценти всієї добичі сего продукту в Росії.

Резюмуючи все, сказане нами досї про участь України в гірничій промисловости Росії, треба констатувати, що участь ся досягає дуже великих розмірів. Тут нїчого вже проводити паралелї між процентом добування того чи иншого продукту й процентами людности чи теріторії: тут правда сама бє в очи. Без усяких узагальнень і зближень видно, що для де-яких продуктів гірництва (живе срібло, каолїн, антраціт, кокс, фосфоріти) Вкраїна являєть ся для Росії єдиним доставцем, а для решти продуктів — доставцем головнїйшим. Щоб підкреслити сей факт яскравійше, наведемо кілько цифр що до ґеоґрафічного подїлу вкраїнського камяного вугілля й чавуна.

На дані статистики Гірничого Ученого Комітету, з Дінецького басейну р. 1905 вивезено було на ринок для продажу всього 514.426.000 пудів камяного вугілля. З них для потреб самого Дінецького басейну куплено 162.371.430 пудів або 31,6 % усієї кількости. Решту 68,4 % подїлено так: на північ, за Славянськ і Лисичанськ, продано 165.553.340 пуд. або 32,2 %, на Південь, за Амвросіївку, продано 28.441.730 пуд. або 5,5 %, на Захід, за Гришино й Волноваху, продано 135.729.630 пуд. або 26,4 % і, нарештї, на Схід, за Мілерово й Звірево, продано 22.329.870 пудів або 4,3 %. Тут до повної очевидности ясно, яким багатим і незамінимим складом вугілля являєть ся Україна для инших районів Росії.

Ще яскравіше одтїняють економічну залежність Росії од України дані про ґеоґрафічний подїл українського чавуна. В сїй справі дуже цікаві відомости подає праця статист. бюра ради зїзду вкраїнських гірно-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

промисловців — „Желѣзная промышленность южной Россіи въ 1907 г.“. Виявляєть ся, що з 110.513.000 пудів чавуна, виплавленого за 1907 рік 13 українськими чавуноплавними заводами, на ринок було вивезено 44.234.000 пудів або 40 проц. усієї продукції. З сього числа 14.468.220 пудів або 34,4% продано в південний район (границї: Ростов — Мілєрово — Кременчук — Херсон); 2.729.860 пуд. або 6,4% продано в південно-західний район (границї: Херсон — Кременчук — Київ — Ковель); 2.132.270 пуд. або 5,7% продано в центральний хлїборобський район (границї: Мілєрово — Кременчук — Київ — Сухинічі — Пенза); 4.422.810 пуд. або 10,5% продано в Надволзький район; 472.450 пуд. або 1,2% продано в Кавказький район; 7.378.800 пудів або 17,5% продано в польський район; 162.750 пуд. або 0,4% продано в північно-західний район; 5.707.500 пуд. або 13,7% продано в центральний промисловий район; 4.363.480 пуд. або 10.4% продано в Надбалтийщину, й навіть в Урало-Сібірський район — у сей осередок „корінної русскої“ промисловости — продано 168.800 пуд. або 0,3% українського чавуна. Таким чином, на Вкраїнї лишаєть ся тільки коло 19 мил. пуд. або коло 40% усього вивезеного на ринок українського чавуна, решта ж 60 проц. йде в инші райони Росії, головним чином, у Московщину, Польщу й Надбалтійщину.

Що ж до загальної картини подїлу всїх вкраїнських гірничих продуктів поміж окремими районами Росиї, то вона цїлком правдиво малюєть ся з що-місячних справоздань Харьківського комітету перевозки гірничих товарів. Беремо останнє справозданнє (за серпень і перших вісїм місяцїв 1909 й 1908 р.р.) і знаходимо таку картину. На залїзницї не-вкраїнського району: Забайкальську, Закавказьку, Московсько-Брестську, Московсько-Курську, Моск.-Нижегородську й Муромську, Московську окружну, Миколаївську (Моск.-Петерб.), Пермську, Поліську, Привіслїнську, Риго-Орловську, Самаро-Златоустівську, Сібірську, Середнє-Азіатську, Сизрано-Вяземську, Північну, Північно-Західну, Ташкентську, Богословську, Варшавсько-Віденську, Владикавказьку, Лодзинську фабричну, Моск.-Вин.-Рибинську, Московсько-Казанську, Рязансько-Уральську, Рязансько-Володимирську, Тула-Лихвинську й Свінцянську — в августі 1909 р. вивезено всїх гірничих товарів (мінерального палива, руди, флюсів, соли й чавуна) для всїх катеґорій споживачів 17,38 мил. пудів, а за всїх перших 8 місяцїв 1909 року — 133,12 мил. пудів. Усього ж в серпнї 1909 р. залїзницями (не рахуючи закордонних) було вивезено з Дінецького басейну 92,88 мил. пуд., а за всїх перших 8 місяцїв 1909 р. — 762,61 мил. пуд. Таким чином, на залїзницї не-вкраїнського району припадає від 17 до 19 проц. усїх гірничих грузів, що вивозять ся з України. Що се зявище не випадкове, а постійне — се видно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з того, що й у 1908 р. залізниці не-вкраїнського району взяли за перших вісім місяців 147,02, мил. пуд. із 782,55 мил. пуд., або теж 19 проц. усіх українських гірничих продуктів.

Цікаво при тім зазначити, що вкраїнські гірничі продукти попадають туди, куди їм власне й не слід би попадати. Так, залізниці Пермська, Богословська, Самаро-Златоустівська й Північна, безперечно належать до сфери впливу Уральського гірничого басейну, а проте вони споживають чимало вкраїнського продукту. Більше того, де-які уральські гірничі заводи, як от Пожевські князя Львова, цілком попереходили й все більше переходять на вкраїнський сирий продукт, вважаючи його кращим і дешевшим від місцевого уральського (Див. з сього приводу „Рада", ч.ч. 108 й 198 за 1909 рік).

Досліджуючи ті галузи вкраїнського народнього господарства, які в економічнім житті Росії відограють більш або менш значну ролю, не можна при сьому поминути цукроварство. Україна з давніх часів відома, як один з найбільш інтенсивних і багатих районів Росії що до розвитку цукроварства. Дійсність показує, що й тепер Україна вдержує за собою ту домінуючу ролю в цукровім бюджеті Росії, яка по праву належала їй з перших років народження цукроварної промисловости в Росії.

Статистика „Главного Управленія Неокладныхъ сборовъ и казенной продажи питей" малює перед нами абсолютне й відносне становище сієї справи в такім виді. Буряка цукрового в 1908 р. по всій Росії вродило 51.641.597 берковців, із яких на долю Вкраїни припадає 43.486.120 берковців або 80 проц. За перших 3 місяці цукроварної кампанії 1908/9 р. по всій Росії працювало 281 цукроварня, з них на Вкраїні — 190 цукроварень або 68% усього їх числа. За сей час принято на всі російські цукроварні 49.779.271 бер. буряка на всі вкраїнські — 37.043.383 берковці або 74%. Перероблено буряка на всіх російських цукроварнях 46.938.070 берковців, на вкраїнських — 35.230.776 берк. або 75%. З сього буряка вироблено на всіх російських цукроварнях 6.703.411 пудів рафінаду, на всіх українських — 3.260.584 пуди рафінаду або 49% усеї кількости. Нарешті, цукрового піску вироблено за перших 3 місяці кампанії 1908/9 р. на всіх російських цукроварнях 68.250.489 пудів, а на всіх українських цукроварнях — 55.550.070 пуд. або 81%.

Маємо отже, що Україна дає рівно $^4/_5$ усього врожаю цукрового буряка в Росії, більше $^2/_3$ усіх цукроварень, більше $^4/_5$ усієї продукції піскового цукру й коло половини всієї продукції рафінаду в Росії. Треба при сьому зауважити, що сї цифри не являють ся чимсь виключним для Вкраїни. Близча знайомість з даними що до инших років цілком пе-

Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

реконує, що наведені цифри за 1908 і 1908/9 р.р. можна вважати цілком характеристичними й типовими для участи України в цукровій продукції Росії.

Було б дуже цікаво й корисно простежити участь України ще в инших галузях народнього господарства Росії, але гадаємо, що для нашого завдання досить і наведеного. Проблєма про значіннє України в економічнім житті Росії встає перед нами на ввесь свій зріст, а нашим завданнєм тільки й було — поставити сю проблєму й по змозі намітити шлях для її розвязання. Щоб значіннє й вага сієї проблєми встали яснійше й рельєфнійше, ми тут наводимо короткий „баланс українсько-російських економічних відносин", себ-то стисле резюме всього сказаного вище про господарсько-економічну ролю Україну для Росії. Ось сей „баланс":

	Рік.	По всій Росії.	По всій Україні.	% України.
Овець, баранів і кіз	1907	46.574.163 гол.	6.075.482 гол.	13
Готове залізо	1900	29.875.712 пуд.	5.113 532 пуд.	17
Корів і волів	1907	36.568.517 гол.	6.357.632 гол.	18
Коней робочих	—	18.334.724 „	3.524.414 „	19
Засіяно хлібом	—	63.472.007 дес.	14.869.011 дес.	23
Вродило хліба	—	2.714.394.700 пуд.	616.067.800 пуд.	23
Свиней	—	11.370 684 гол.	3.005.743 гол.	27
Сіль	1905	112.558.734 пуд.	30.109.285 пуд.	27
Марганцева руда	—	30.989.287 „	9.840.150 „	32
Випрод. рафінад. цук. . . .	190⁸/₉	6.703.411 „	3.260.584 „	49
Сталь	1905	138.364.610 „	8'.279.205 „	58
Залізні руди	—	301.473.459 „	188.721.357 „	60
Чавун	—	166.834.756 „	103.185.888 „	62
Камяне вугілле	—	1 040.219.803 „	798.569.633 „	79
Вродило буряка	1908	51.641.597 берк.	43.486.120 берк.	80
Випрод. піск. цукру . . .	190⁸/₉ *)	68.250.489 пуд.	55.550.070 пуд.	81
Фосфоріти	1905	1.176.632 „	1.094.832 „	93
Живе срібло	—	5.131.530 „	5.131.530 „	100
Каолін	1904	1.444.826 „	1.444.826 „	100

Сей „баланс", розумієть ся, не вичерпує укр.-рос. економ. відносин, але дає про них досить яскраве уявленнє.

В наведених 19 рубриках процент України падає низче $^1/_5$ всього тільки в 4 випадках, низче $^2/_5$—у 5 випадках, у десятьох же випадках процент участи України в продукції Росії вагається між 49 і 100. Цифри що називаєть ся, коментарів не потрібують.

Може, знайдеть ся який-небудь „досужий" статистик, що шляхом ріжних цифрових комбінацій і пересічних обрахунків доведе як 2×2=4, що Україні належить не 79 процентів всієї продукції камянаго вугілля

*) За три місяці.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в Росії, а 78 або 80 проц. Так саме можна, напевне, знайти більш або менш незначні фактичні помилки у всїх наших обрахунках. Але се нїскільки не змінить справи в цїлому—те не похитне головного висновку, що неминуче випливає з близчого дослїдження українсько-російських взаємних економічних відносин. Сей висновок зводить ся до того, що економічна залежність Росії од України — величезна. Україна для Росії не тільки „житниця“, як пишеть ся у всїх хрестоматіях, а й склад мяса, живого срібла, глини, залїзної руди, чавуна, стали, камяного вугілля, буряка, цукру то-що. Сих і де-яких инших продуктів Україна дає Росії стільки, скільки нїяка инша провінція, а часто й стільки, скільки не дають усї инші провинції, взяті разом з центром. Мимоволї виникає питаннє: що робила б Росія, коли б якимсь чином вона опинилась не над Україною, а поруч з нею? Таке становище навіть уявити собі трудно й прирівняти його можна хіба до становища города, в якому раптом застрайкувала б більшість пекарів, різників, вуглярів, продавцїв цукру, — взагалї, всї доставцї продуктів першої потреби.

Таким чином, падає ще одна підвалина з-під леґенди, нїби-то основне ядро сучасної Росії, її центр, подібно до міфічного птаху-пелїкана, що годував своїх дїтей власною кровю, виснажає свої колись багаті кошти на розвиток окраїн. Принаймнї, що до України сю леґенду й тепер уже можна вважати значно похитаною. Остаточне ж її знищеннє, будемо сподїватись, є дїлом найблизчого часу.

В. ТАРНОГРАДСЬКИЙ.

В туманах морської пустелї
В нїмій далечі є скала —
Під нею блакітна пустеля,
Над нею холодна імла...
І є на скелї тій могила,
На нїй є гранїтна плита.
А в нїй одинока, безсила
Забутая спить красота...
Все тихо в нїмій далечинї —
Лиш пісня луна рибака...
Та тихо, мов білії тїни —
Туман понад морем блука...

Та чайка кричить овдовіла, —
Кругом безнадїйність і мла...
Стара чарівниця сівілла
Навік красоту закляла...
Та день ясноокий настане,
Настане найрадісний час —
Краса позабутая встане
І знову вернеть ся до нас...
І згине лихая та злюща
Проклята сівілла в огнї —
І стане весна невміруща,
Невянучі ночи і днї!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. З.

Предок.

Другий день уже ішли ми лїсами, я і пес. Вчора я ще потрохи стріляв, але за сьогодняшнїй день не вистрілив анї разу. Пес, що з початку приставав сумлїнно при кождій появі дичини, переконав ся нарештї, що я не буду стріляти, і при кождій новій оказії вже тільки злегка оглядав ся на мене й ішов далї, силкуючи ся удавати, що він також не вважає на нїяку дичину, — щоб не застидати мого недбальства й лїнивства.

На нічлїгу я в останнє бачив людей. За сьогодняшнїй день не показав ся нїхто навіть поблизу. І я тїшив ся, що людське лице, людське слово, людський звук не перебиває моєї тихої розмови з лїсом, що нїхто третїй не стає між мною і доохрестним життєм. Воно розмовляє зо мною тихим шумом лїсу, мурмотїннєм потока, криком птахів, подає знаки світлотїнями хмар, ледво помітними рухами трави і гиляк. Все се, не приглушене, не перебите крикливим голосом чоловіка, промовляє так виразно, так незвичайно вимовно моїй усїй істотї.

Іду і прислухую ся тихому шамотїнню дерев, їх верхів, невидних менї знизу зза гиляк. Їх похитує там вгорі вітрець, непомітний тут в долинї, і неустанним тихим шумом наповняє лїс. Але від часу до часу як рука пересуваєть ся по струнах — пролїтає удар вітра відобуваючи сильнїйші звуки, які зливають ся в енерґічну фуґу, що звучить іще хвилю йому в слїд, поки не розпадеть ся знову на окремішнї мельодії, які веде кожде дерево з окрема, і місце розбудженого рокоту заступає знову сей монотонний, тихомирний шум.

Соняшне проміннє врізуєть ся в прогалини незвичайно ясними, яскравами ударами, від яких запалюєть ся лискучим блеском все, що стрічає воно на дорозї — зелена хвоя ялиць, сїра кора гиляк, червона застїлка старої хвої на землї, а краплї роси і зерна піску світять посеред того сяєвом самоцвітів — горять, згорають і гаснуть у млї ока, поки я прохожу коло них.

Минї незвичайно радісно. Я з початку виявляв сю радість експанзивно. Кричав і прислухав ся свому голосу, як перебігаючи сї безконечні ряди дерев він безсило застрягав між них. Перекликав ся з задиркуватою жовною і силкував ся перекричати її. Стукав гилякою по сухих стовбурах, відповідаючи старому дят-

Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

лови на його солїдний, дїловитий стук. Але перший хміль сього пяного напою проминув. Я йду мовчки, солїдно, не окликаючи навіть пса. Я тихий і здержливий як саме отсе житє, що окружає мене. І тільки радість, тиха, безмежна радість наповняє усе моє єство. Тїшу ся сяєвом сонця, темними тїнями лїса, нїжним дотиком повітря, міцною відпорністю ґрунту, тишою рослинного царства, різкими криками птахів. Зливаю ся єством з сим безмежним життєм, пю сонце і вохкість, роспростираю ся в безмежні простори, врізую ся невидними корінням глубоко в лоно матери землї і з її глубин тягну ся в світяну далечінь, щоб звязати в оден міцний узел сю сиру повну родючої сили масу з сонцем, повітрем, безкраєми хмарами, з джерелом світа, житя, огня і руху.

Здаєть ся минї, що з кождим кроком я відхожу все далї від „культурного“ житя, що зістало ся там за мною, за тїсною стїною лїса, за глубокими проваллями долин. Вертаю ся назад від нього, в глубину столїть, тисячолїть. З шумливої галасливої гостини повної всякої напруженої ненатуральности, вимушености, нещирости, вертаюся „до себе“, „до дому“.

Кидаю сю стежку і бреду манївцями через лїс, розводячи руками гиляки, що заступають дорогу. Застрягаю одначе в густім малиняку. Пасу ся в нїм довго, довго. Збирати ягоди минї нарештї наскучує, і я як медвідь починаю збирати їх губою просто з кущів. Їх дуже багато і вони подостигали; повітрє налите їх запахом. І серед них темно малинові цвіти букети денника на довгих стеблах, високі, пишні серед сього запущеного зрубу, так що ледви можу їх пізнати—так буйно, такою масою ростуть вони тут. Рослинність дївочо буйна на сїй богатій ниві зруба — вона робить вражіннє чогось казкового, фантастичного сею незмірною пишнотою, буйністю, богацтвом, і минї здаєть ся, що я переніс ся десь в иньші далекі часи, коли земля не була так виснажена, так обрабована і знесилена як тепер.

Дощ застав мене в сїм малиняку і зросив мене до голого тїла. Але він не довгий і не холодний. Я бреду далї серед високих кущів, серед гиляк, напоєних дощем, і вони зрошують мене все знова і знова. Я мокрий як хлющ, але я радий сьому богацтву води. І коли з густого заросляку я вихожу нарештї на потік, я розстеляю на його риняках і піску свої промоклї одежі і сохну й грію ся разом з ними, лежу не рахуючи ся з часом, в блаженнім станї істоти, якій нїчого не треба, нїкуди не треба, і нїщо її не жене, не пригадуєть ся. Лїнивим оком слїжу як нагріте повітрє

Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і пара, як жертвенне куряво, лїниво підіймаєть ся в гору. І не знаю чи сплю чи виджу се на яві.

Над вечір я дістав ся до самітної лїсничівки, над рікою, серед лїсу. Сим разом і тут не було нікого. Поки сонце ховало ся за обрій, прорізуючи лїс жовто гарячим проміннєм і золотячи стовбури сосен, як червоне золото, — я збирав матеріал на огнище. Сухе ломаче, принесене рікою корінне; свіжі гиляки соснові, пружисті, кулясті як свіжі щітки до лямпи; обвішані пишними кутасами гиляки смерек і роскішні вахлярі ялиць. І коли чорна пітьма залягла лїс, я розложив огнище, високе, велике і лежучи перед ним з псом, дивив ся, як огонь пробивав ся серед сю купу палива своїми язиками. Ясно-червоним полумєм схоплювали ся гиляки вільхи, темним огнем горіли корчаги смерек, відбиваючи ся на стїнї лїса дріжучою луною, і біляві хмари диму стелили ся попід нею; а коли я ворушив хвою, фонтани золотих іскр піднїмали ся з огня і навіженим вихрем крутили ся серед них темно-червоні шматки кори і галузочок, розтріскуючи ся на всї боки. І мене переймала божевільна втїха, екстаза давнього чоловіка перед огнем — його наймогутнїйшим опікуном і товаришом, оборонцем від холода і пітьми, подателем житя і радости. І коли я, кілька годин пізнїйше, перебрав ся на ніч до хатини, постеливши ся на роскішнім ложі з свіжої хвої ялиць, я довго палив далї ватру на огнищі, загромадивши цїлу хатину всяким паливом. Тріскали гиляки на огнї, іскри і дим летїли золотою стягою в отвір даху. Лїс шумів тихим приглушеним шумом наоколо мене, і кріз нього пробивав гострійший гук стрімкого потока. І я радів свідомістю, що я так глубоко відбіг від всього що тяжіло на минї, від усього того безвихідно-складного, болющого житя. Тїшив ся, споминаючи, що лежу не на своїм сїтчатім ліжку, завішаний портєрами від галасу і світла, а обложений зате неминучими привидами настирливих гадок, невідступних, безвихідних плутанин, що муляють далї зболїлі рани душі, не даючи й на хвилю вирвати ся з їх проклятого кола. Я лежу на свіжій хвої, і мисли мої коло золотих іскр огнища. Мене не займає тепер нїщо крім гадок про сонце, погоду, дощ і рівно ж ясні, стихійно - прості річи. Наче я справдї втїк на цїле тисячолїтє назад, до своїх предків, і живу їх простим, нескладним житєм з-перед тисячі лїт.

Минї одначе не спало ся. Фізичне і духове розхвильованнє та занадто буйна радість житя, яку я переживав цїлий день, не давали минї спокою. Не спав і пес, — я бачив відблиск огня в його очах, коли він підіймав повіки. Дрімота часом спадала на мене,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

потім преривала ся знову, і знову товкли ся до голови, силкуючи навязати до попереднього, гадки про колишню гармонію людського житя, далекого мого предка з-перед тисячоліть.

І раптом, при непевнім огні ватри, що хитаючи ся то висував контури наваленого лому, то ховав їх в чорній пітьмі, — я побачив *його* — мого предка з-перед тисячоліть, тільки дуже далеких.

Причукнувши в темнім загубленню скель, загороженім буреломом, він сидів, положивши свою голову на коліна, з обличем зверненим до мене. Був цілий голий, тільки стопи ніг були обернені в протерту козячу шкуру; але тіло ціле майже було вкрите буйним темним волосом, так що ледви перезирало через нього. Такий же волос вкривав його широкі, сильно видовжені наперед щелепи, і зверху майже сягав густих брів на широкім, похилім чолї. Виглядав зморено і худо, і незагоєна рана виднїла ся на бедрі. Голодував. Сусїднє вороже племя погромило його племя; нелюдсько повбивано багато чоловіків, забрано жінок, а недобитків вигнано з давнїйших місць, багатших дичиною і всякою поживою, сюди між сї камінисті урвища, де було стільки хижого звіря, що майже неможливо уловити що небудь людинї. І тепер він, дрімаючи, трівожно прислухав ся до гуркоту каміння на стежцї, куди проходили до води мешканцї недалекої печери — льви. І рука його механїчно стискала палицю з грубо приправленим гострокінчастим камінем — його одиноку зброю.

Так сидів він довго напротив мене, то дрімаючи злегка, то підіймаючи трівожно голову, щоб прогнати сон, і пильно приглядав ся перед собою. Чув себе змученим і ослабленим. Порожнїй жолудок стягав ся з гнїтючим болем. Нічний холод потягав дрощами його тїло. Ніч гнїтила його страхом — не тільки присутністю сього близького, а не видкого звіря, а й сама собою, як страшне, загадкове царство злих таємничих сил, що посїли все живе, проглинули сонце — сього царя і володаря світу, й напосїли ся поморозити, понищити все живе. І з тяжкою нудьгою він споглядав раз-у-раз у ту сторону, звідки звичайно виходило на світ сонце, вирвавши ся з неволї злих духів. Чи вирветь ся і сим разом, і чи буде ще ясно і тепло, чи може сим разом уже кінець йому? Все зле має, очевидно, велику силу, і більше його, як чогось доброго на світї. Так рідко можна бути ситим, безпечним, — а так богато всякої небезпеки, вічної муки голоду, страху...

І серед сих гадок, уривків мисли, що перелїтали серед дрімоти через його утомлений мозок, з назвичайною різкістю і вираз-

Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ністю сонних мар йому уявило ся щось так дивне, недорічне властиво, а незмірно привабне, дивно-щасливе. Йому представив ся образ чоловіка, що недбаючи зовсім про ніч, холод і звірів спокійно спить собі як дитина за спиною своєї матери. Обтесані і тісно примкнені до себе стобури дерева захищають його з боків від звіра, холоду і злих духів; з гори він має також накрите, так що і дощ, як би йшов, не змочив би його й трохи. Крім того він обмотаний весь тоненькими шкурами і зовсім не мерзне. Він не боїть ся ані трохи пітьми, бо взяв з собою в сю деревляну печеру кавальчик сонця і тримає його при собі. Він має при собі зачарованого пса, який служить йому і стереже його спокій...

В екстатичнім захваті, широко відкритими очима придивляв ся він сьому чудовому образови, що представив ся йому на мить з такою дивною виразністю і богацтвом деталів, що вони робили ілюзію якогось довгого переживання, як то буває в моменти напруження уяви. Він не знав, чи се бачить сон, чи ті химерні образи, які приходять людині з голоду й утоми, й придивляв ся, смакував його всіми нервами, перейнятий насолодою і страхом, що сей дивний образ зникне так, як розсівали ся й губили ся прегарні сни про велику силу дичини, великі зграї земляків, чоловіків і жінок, що йшли разом з ним на звіря, й иньші тим подібні щасливі хвилї.

І я чув на собі, через віддаль десятків тисяч літ, сей очарований, екстатичний зір мого далекого предка, що як чуду культури і поступу, просто неймовірному, дивував ся тому, що для мене було поворотом до безкультурних часів далеких предків з-перед тисячоліть.

Він стрепенув ся по хвилї, щоб відігнати дрімоту й переконати ся, чи він то ві сні чи на яві бачить — і той привид, очевидно, зник з його очей. Він зістав ся якийсь час нерухомий, під впливом дивного образа. Але скоро його увагу зайняли перші проблиски дня, що зявили ся на небі. Вони наповнили його пригноблену душу утїхою. Сонце, світло, день вертали ся знову, і приглушеним голосом він повторяв уривчасті слова, що були його привітом світу, поздоровленнєм йому, що ще раз удало ся видертись з рук ворожих сил.

За хвилю засіріло вже наоколо нього, і він росправляючи задеревілі ноги, і з відзвичаєння сильно шкультигаючи на поранену ногу, почав обережно вилазити з своєї криївки. Голод і утома зникали під новим припливом енерґії, під вражіннєм нового світла, нового дня.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сон закрив мої повіки, і я прокинув ся, коли вже горячий, пишно блискучий день продирав ся через усї отвори хатини, згоняючи прозорі сутїнки в найтемнїйші кути її. Пес нетерпеливо оглядав ся на мене, поборюючи в собі пориви бажань збудити мене і вирвати ся з сього затишка в повний буйного житя лїс. Се бажаннє обхопило й мене, коли я відчинив низенькі дверцї, і перед очима моїми став сей самий лїс, залитий сонцем і бальзамічним ароматом смоли, освіжений росою, повний ранїшньої енерґії житя. Не барячи ся снїданнєм, я перекинув через плече стрільбу і потяг в глибину лїсу, бажаючи насамперед вдоволити свою жадобу війти в се житє, злити ся з ним, взяти в нїм свою пайку.

І я йшов знову серед рівних як свічки стовбурів, серед пишних кетяхів хвої, серед буйних зарослїв зрубів. Відкликав ся душею знову на кождий крик, на кождий подув сього житя. Грів ся на ґарячім сонічнім проміню, обвинений струями пари, що підіймала ся з землї, з роси, і студив свої ноги в холодних струмочках джерельця. Переходив тихі, наповнені сонцем просїки і повні пахучої вохкости долини.

Я йшов все далї й далї в глибину лїсів. Але вчора мене тїшила гадка, що я тїкаю від сучасного житя і його культурного перетончення в глибину минулих віків — від сучасного чоловіка до старих предків з їх примітивним, натуральним житєм. Сьогодня— навпаки, минї було приємно думати, що я сим роскішним лїсом іду до житя, — що я спочиваю на сїй гостинї у природи, щоб з новими силами вернути ся до житєвої працї серед обставин сучасного культурного житя, в сучасному світї ідей. Мої гадки, в перегони з птахами, летїли в сей повний безконечного страждання, але і безмірної привабности світ...

І образ мого предка злегка пригадувавсь минї як щось жалісне, близьке, але приємне тим, що воно вже минуло — як пережита безповоротно скрута.

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО.

З наукової літератури.

(*Психольоґія національних буржуазій. — Про суть соціальної психольоґії. — З історії вірувань.*

„Причинок до психольоґії буржуазії в ріжних національних звязках“, се наголовок розвідки туринського професора й соціольоґа Реберта Міхельса, відчитаної у віденськім і будапештенськім соціольоґічнім товаристві та поміщеної в недавно заснованім, першім німецькім соціольоґічнім орґані [1]). Ось декілька уваг і висновків із тої розвідки.

Одначе перш усього—що таке буржуазія? Поставлена марксівською школою дефініція, по якій до буржуазії належать усі ті верстви народу, які мають в руках знаряди продукції та разом із сим політичну й економічну перевагу, — недокладна. Вона приймає, що всі инші народні верстви, які не мають участи в посіданю знарядів продукції, а працюють засобами чужими, мають тільки свою робочу силу, належать до робітничої кляси, до пролетаріяту. Ся дефініція, правда, в більшости випадків зовсім влучно подає крітерій для поділу економічних кляс, одначе в суспільнім житю маємо стільки нюансів і перехідних степенів, що з самим тільки сим крітерієм не можна скрізь і все науково означити суспільне явище. Прим. директор великої фабрики Круппа в Німеччині, се урядник фабрики, себто людина, яка одержує працю й бере платню за неї. А платня та — 40.000 марок, та кандидують до неї навіть міністри; так недавно один міністр лишив своє високе урядове становище, щоб заняти місце „робітника“-директора згаданих фабрик. По дефініції Маркса той пан не був би „буржуа“, а „пролетар“, бо він не має своїх засобів праці, а продає свою робочу силу підприємцеви. З другого боку який то „буржуа“ — дрібний мужик, котрий із „свойого“ шматка землї може видобути иноді менше доходу, ніж платня фабричного робітника? Значить: границь між понятем буржуазії й пролетаріяту не можемо раз на все замкнути в одній марксівській дефініції, а треба їх означувати все при кождій господарській одиниці.

Світогляд, особиста поведінка, духові відносини та фізичний вигляд буржуазій ріжних країв инакші. Які-ж головні ріжниці в духовій і загальній поведінці буржуазних верств народу італійського, німецького, анґлійського, американського? Бо тільки ті народи входять в обсяг обсервацій автора реферованих уваг та їм ті уваги присвячені.

Горішня верства кождого народу має подібні економічні риси: вона однаково ставить ся до клясових змагань пролетаріяту, а те її ста-

[1]) Monatsschrift für Soziologie, рік I, випуски 6, 7, 8. Zur Psychologie der Bourgeoisie in verschiedenen nationalen Verbänden. Von Robert Michels.

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

новище залежне не від її раси, ні від ідеольоґічних моментів, а тільки від неминучих економічних умов. Але з инших поглядів горішні верстви поодиноких народів виявляють осібні фізіономії. Мало сього: навіть поодинокі верстви бужуазії в поодиноких краях инакше на зверх виступають і инакше до себе ставлять ся. Ось американська буржуазія. Нема в неї, мовляв, ні родової традиції, ні історії, ні конвенціональних правил. Але воно тільки частина правди. Воно невірне в приложеню до тих країв і держав, до котрих европейська міґрація наспіла ще в пору, коли феодальний світогляд панував в Европі, до держав, у котрих вже розвинулась своя аристократія, вкінці до держав, котрих европейські еміґранти не були самі тільки бездомні пролєтарі, а члени висших верстів: у всіх тих краях і державах істнують досї феодальні погляди, феодальні пересуди, істнує патріціят. В инших же державах, нових, традиції нема. Єдиний момент, що має вагу в таксованю тамошної буржуазії, се гріш. Він — крітерій для означеня тамошних суспільних верств. Міліонер, що має три міліони долярів, — там висше соціяльно таксована людина, ніж міліонер, що має $2\frac{1}{2}$ міліона. Гріш у північній Америці рішає. Відповідно до сього в цілім світоглядї й поведеню американської бужуазії чуєть ся щось тверде, прозаїчне, неособисте, металїчне; її житє повертаєть ся до здобуваня гроша. Образованє, родинні звязки, манєри — речі другорядні.

Зовсім инакше виступає перед нами італїйська буржуазія; мірило особистих вартостей в неї инакше, як гріш. В Італії на чолї публичного житя стоїть образованє. Що-й-но в дальшім рядї йде гріш, але й тут тільки в питомих Італії формах, в парі з естетичними моментами. Бо і в Італії шанують богача, але більше як артиста, з естетичного погляду, як людину, що вміє в тонкій, гарній формі здобувати собі все нові гроші або зберігати гріш, який припав їй після батьків, або гарним способом видавати гроші на загально-корисні цїли або бодай на власне духове образованє. Багатир по американському образу, без образованя, без родової традиції, без витонченя, тільки з титулу свойого богацтва не грає в Італії ніякої полїтичної ролї, анї не має ніякої громадської пошани. За те в полїтичнім житю запанували адвокати, лїкарі, писменники, унїверситетські професори, одним словом, ті складники буржуазії, котрі виявляють образованє й культуру. Як не брати під увагу спеціальних римських, ґенуенських і венеціянських відносин, то взагалї в суспільнім житю Італії не грає важнїйшої ролї також родова шляхта (дворянство). Добрий приклад для психольоґії італїйської буржуазії подало недавне трясенє землї в Месінї. Згинуло там коло 30 князїв і княгинь із високої південно-італїйської шляхти, чимало міліонерів та однин міліярдер. Італїйська преса, також і консервативна, подала імена тих людей в загальних реєстрах втрат: імя князя поруч з назвою пролєтаря.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За те італїйська преса всїх партій заворушилась питанєм, чи зістав ся живий професор новітної історії, Сальвеміні, котрий зрештою був відомий також як соціялїстичний діяч. Та зараз після цікавости загалу до того представника науки пішла цікавість, чи зістались живі співаки, що співали у великій опері. Взагалї інтерес громадянства концентрував ся не на грошевій буржуазії, а на буржуазії науки й штуки.

В Німеччинї не так. Хоча буржуазія німецька богата грошем і знанєм, то в полїтичнім і суспільнім житю німецької нації найбільшої ваги не має нї гріш, нї образованє. В Німеччинї панує традиція. Верстви, які можуть повеличатись традицією, родовою історією та звязаним із нею титулом, шляхта, феодальні круги, та кілька староміщанських бюрократичних родів ще досї мають суспільну перевагу в Німеччинї. Правда, в Анґлії теж грає шляхта велику ролю. Але анґлїйської шляхти не рівняти з німецькою. Право прімоґенітури забезпечило анґлїйській шляхтї перехід цїлого батьківського майна на найстаршого сина; попри те зуміла багата анґлїйська шляхта так підладитись до вимогів промислового капіталїзму та його грошево-біржевої господарки, що придбала собі навіть у капіталїстично-демократичнім розвитку державного й громадського житя упривілеґіоване місце. В Анґлії „шляхтич" значить рівночасно „богатир". Пошану має там шляхта не тільки ізза своєї традиції, а й ізза свойого становища в капіталїстичних кругах. В Італії теж має шляхта суспільну пошану, але також не ізза самої традиції, а саме тому, що вона зуміла зібрати в собі стільки образованя й розуміня штуки, що сим наблизилась до інтелєктуальної буржуазії. В Німеччинї дїло зовсїм инше. Там про становище шляхти не рішає нї багацтво, нї духова культура, а сам шляхетський титул. Некультурний і задовжений шляхтич, який в Італії й Анґлії не мав би нїякого громадського значіня, грає в Німеччинї таки визначну ролю. Збанкротований італїйський шляхтич зрікаєть ся часто свойого титулу та поринає в низших верствах суспільности; такий самий німецький шляхтич досї має визначне становище серед суспільности та зпоміж усїх верств народу має найбільшу полїтичну й суспільну силу. Почутє вартости традиції, яке зберігаєть ся в Німеччинї, здержує тамошню шляхту на верху громадського житя, а навіть дає їй вгляди на будучину.

Коли порівняємо згадані три країни з собою, то бачимо, що в Америцї панує буржуазія гроша, систем чистої плютократії; в Італії панує велика громада адвокатів, унїверситетських професорів[1]) та — може — примадон. А над Німеччиною панує не образованнє анї економічна сила, а гузарські й уланські офіцери із шляхетських родів, ассе-

[1]) Цікава подробиця: зложена з 28 послів соціялїстична фракція італїського парляменту має поміж собою девять професорів висших шкіл. Тимчасом увесь німецький парлямент (392 послів) має всього двох послів-професорів!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сори й дипломати, надїлені ґрафськими коронами. Як перекласти ті факти на мову соціольоґії, то дізнаємось: три основні складники дають горішній верстві змогу панувати над широкими масами демократичного народа — образоване, гріш, історія. Инакше кажучи: економічна сила, культурна сила та сила звички. Ті три основні складники, які має в собі кожда горішна верства, в трьох названих народах инакше укладають ся. В Німеччині встоюєть ся на верху буржуазія звички, в Італії буржуазія культури, в Америці буржуазія гроша.

Тут накидаєть ся референтови порівнанє з відповідними громадянськими крітеріями в найблизшій йому галицькій українській суспільности. Здаєть ся йому, що серед культурної й економічної мізерії галицького житя патент до проводу в народній полїтицї й громадянській діяльности дає не визначне господарське становище й господарська діяльність, анї — тим менше! — духова культура, а майже виключно тільки бюрократична титулятура. Бюрократія в усїх видах: урядницька (судові і инші радники!), із т. зв. свобідних професий (адвокати й їх конціпієнти!), із духовенства (отцї каноніки!), — отсе та верства, з якої виходять наші — скромно названі — „провідники народу". А рішає про їх чільне становище не їх економічна сила, нї їх умова перевага, а єдино тільки їх бюрократичний титул. І навпаки, для невеличкого значіня, яке признаєть ся в галицькій українській суспільности прим. інтелєктуальній роботї й взагалї духовній культурі дуже характеристичною признакою може служити обставина, що значна частина наших унїверситетських професорів не знайшла собі иншого „пункту чести", як кинути унїверситетські занятя задля майже вповнї безвартного посольського мандату, котрий може статись мостом до переходу від унїверситету до якоїсь висшої бюрократичної посади: Ось-що має вартість у нашім житю! Се загально-відомі приклади, як мало таксують у галицькій Українї умову працю й інтелєктуальні занятя. А менше відомих, може ще більш яскравих прикладів із щоденного житя — до схочу.

Що-до сеї справи, то здаєть ся, що спеціяльна публїцистично-наукова розвідка про способи й крітерії громадського таксованя (Wertung) у нашій суспільности була б потрібна. Потрібна не за для моралїзаторських цїлей, а задля орієнтації в механїзмі сучасної нам нашої духової культури—такої самої орієнтації, в якій мають служити—правда, також занедбані! — дослїди над нашою економічною й полїтичною культурою. Теоретична й практична вартість таких дослїдів очевидна. Але вертаємось до реферату.

Нїмцї, Італїйцї й Американцї найбільш наглядно виявляють три основні складники буржуазії: буржуазію гроша, інтелїґенції й історії. Французька буржуазія показує собою сінтез тих трьох складників. Коли розглянемось у французькій палатї депутованих, то стрінемось там із

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

богато більшою скількістю великих промисловців, ніж у парляменті Італії, з богато більшим числом шляхти, ніж у краях із зовсім новітною суспільною будовою, як прим. в Америці, де шляхті не вільно офіціяльно носити шляхетські титули, та рівночасно й з богато більшою силою вчених, ніж у німецькім парляменті. Новітні політичні змаганя в середині французької буржуазії, всякі „афери“ Дрейфуса, Сіветона і инші, се зверхній вислів внутрішньої соціяльної боротьби тих трьох складників горішних кляс Франції. Бо Франція має могучу шляхту, могуче духовенство, могучу грошеву буржуазію та могучу буржуазію адвокатів і професорів, а змаганя по між ними ще досі не рішились дефінітивно в користь одної з тих сил.

Перейдімо до психольоґії промислово-торговельних елементів буржуазії, а власне до її поведінки поза границями своєї країни.

Коли дивимось на економічну силу й економічні виступи поодиноких націй на світовім ринку та на спосіб, як німецька буржуазія переводить там свої інтереси, та порівнаємо їх з відповідними методами буржуазії французької й анґлійської, то завважимо, що німецька буржуазія визначаєть ся величезною здібностю приладжуватись до обставин. Здібности тій німецька буржуазія може подякувати за свої результати в світовій господарці, в кольоніях і инших частях світа. Кілька прикладів. У Бразилії не любить тамошня людність купувати що-небудь завинене чорним папером; чорна барва — для неї жалібна й лиховістна. Протягом довгого часу панував у Бразилії анґлійський імпорт та зосібна металеві товари, як голки й шпильки, привозились туди з Анґлії. Та Анґлійці завивали ті речи в чорнім папері. Бразилійцям воно не подобалось, але Анґлійці, єдині володарі промислового довозу, не дбали за те й далі привозили голки в чорнім папері. Звернули на ту обставину свою увагу німецькі фабриканти тай взялись звозити до Бразилії великі маси голок і шпильок — завинених у рожевім папері. Конець діла ясний: протягом трьох років Німці перемогли анґлійський довіз до Бразилії та здобули собі весь бразилійський ринок. Проф. Вернер Зомбарт, котрий в своїй книзї про німецьку господарку XIX століття дає сей приклад тай дальший, завважує при сій нагоді, що німецькі вироби по правді були гірші від анґлійських... Инший приклад. Людність Трінідаду має фізіольоґічну хибу: плоскі стопи (Plattfuss). Але анґлійський імпорт не звертав на те уваги та давав людности черевики найзвичайнійшого льондонського фасону. Довідались і про те Німці та почали виробляти черевики, приладжені до фізіольоґічної хиби трінідадської людности. Конець був такий, як у Бразилії: німецький промисл переміг анґлійський. Бачимо отже, що німецька буржуазія має незвичайно гострий зір для прикмет і забаганок людности та надзвичайну здібність приладжуватись до всіляких признак инших народів та кори-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стуватись ними (правда, ті здібности часто переходять границї чесности та наближають ся до межі обману й фальсіфікату; остання обставина стягає на німецьку буржуазію ненависть французької й анґлійської буржуазії богато більшу, ніж вона оправдана самою господарською конкуренцією). Міхельс оповідає кілька характеристичних своїх пригод із сього обсягу. Коли одного разу хотів у Барцелонї купити своїм дітям якусь щиро-еспанську памятку та купив помальоване еспанськими красками, картинками й написами пуделка пер до писаня, то незабаром знайшов у серединї пуделка імя — нірнбергської фірми. В Італії хотів йому якийсь моряк продати „правдиві грецькі“ циґари, що їх привіз із Пірайської пристани. Були на тих циґарах деякі грецькі написи й знаки, що мали впевнити глядача про їх корінно-грецький початок; аж геть потім знайшло ся в пуделку з циґарами дрібно надруковано словечко: „Дрезден“. У часї Дрейфусіяди у Франції купив собі Міхельс видову карту з портретом старого французького націоналїста й голосного ворога Німців, ґенерала Мерсіє. Був там його портрет, а під портретом пісня й марш, що взивали до реваншу проти Німеччини. Та з другого боку побільшаючим шклом можна було відчитати дрібненько надруковану назву берлїнської фірми.

Оповідають також, що коли після ухваленя експропріяційного закону проти Поляків у Прусії Поляки з мести розпочали аґітацію за бойкотом пруських товарів та розпочали давати не-пруським фабрикатам де які образливі для Німців написи й заклики, то покористались сим також німецькі фабриканти. На своїх виробах помістили дорогі польській суспільности лайки на пруський товар і — знаменито на протинїмецькім бойкотї вийшли. У Львові той факт навіть судово доказаний!

Буде вже прикладів. Виступає питанє, де причини сього, що саме німецька промислова буржуазія розвинула в собі ту величезну здібність підладжуватись до обставин, здібність, яка дуже близько підходить під т. зв. нечисту конкуренцію. Одно причина ся, що в промисловій німецькій буржуазії є сильна примішка семітської крови. Жиди наділені визначними здібностями підладжуватись у торговлї. Жид уміє обсервувати клієнта, користуватись нагодами, навязувати духові нитки між собою і клієнтами. До того полїтичні умови в Німеччинї такі, що німецькі Жиди просто засуджені на торговлю й промисл. В инших державах жидівський елемент має змогу брати участь у правительстві й парляментарнім житю, то в Німеччинї Жид досї не може мріти про становище судді, офіцера, мінїстра; навіть до парляменту він може війти тілько шляхом соціяльно-демократичної аґітації. Так отже найбільш інтеліґентні елементи жидівства зістають ся в промислї й торговлї та опанували де котрі галузи промислу майже зовсїм. Як се взяти під увагу, то можна згодитись на здогад, що жидівський складник причинив ся до зросту

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

німецької промислово-купецької здібности. Одначе той момент, хоча й важний, ще не зясовує загадки. Він тільки причиняєть ся до ряду инших моментів, із котрих виростає спеціяльна здібність німецької буржуазії на світовім ринку. Які то моменти?

Як порівнувати німецьке розуміне торговлї й поведінку німецьких торговців на світовім ринку з розумінєм і поведінкою Анґлїйців і Французів, то ріжниця кидаєть ся в очі. Нї Французи нї Анґлїйцї не мають звички підладжуватись під смак публики й заходитись про її прихильність; вони мають свідомість солїдности своїх продуктів та силкують ся накинути публицї свій смак. Німецька торговля — торговля відважних спекулянтів, анґлїйська й французька — торговля солїдних, старих фірм із традиційними прінціпами. Німець — промисловий парвеню, Француз і Анґлїєць — поважний промисловий рантіє. На ту вдачу Німців складаєть ся історична молодість їх імперіалїстичного становища та фізіольоґічна сила їх людського матеріялу.

Історична молодість: У почині капіталїстичної епохи стояв німецький купець без ніякої державної поваги на світовім ринку. Він був членом розбитої, слабої нації. Здоровому економічному житю й розвиткови потрібна де яка скількість національної єдности; тим часом німецькі купцї в Америцї й инших частях світа навіть не знали, куди себе причисляти. І вони, як хотїли щось осягнути, мусїли підладжуватись скрізь і все. Тай взагалї великий німецький промисл дуже молодий: перед 1870 роком він на світовім ринку не мав ніякого значіня. Старі купецькі нації, Французи й Анґлїйцї, маючи за собою промислову й торговельну минувшину, привілеґії, методи пішли на світовий ринок з великою самопевністю й гордою самосвідомістю. Німцї-ж мусїли підладжуватись і з того придбали собі свої добрі й лихі прикмети.

Фізіольоґічна сила людського матеріялу полїтично молодих націй: Франція мала в 1846 роцї $34^1/_2$ мілїонів людности. Німеччина того-ж року майже стільки-ж. Тодї обі країни були з погляду на число людности — одновартні. Нинї, в 1909 роцї, Німеччина переросла Францію 20 мілїонами людности. Треба тільки глянути на ті числа, щоб мати цїлий ряд висновків. Могучий зріст німецької людности показує її фізіольоґічну свіжість та викликує експанзію, охоту до мандрівок, до дїяльности в широкім світї, бо в країнї місця й хлїба для всїх за мало. А там, у далеких сторонах світа ті еміґранти тільки тодї знайдуть собі хлїба, коли привчать ся пізнавати чужу вдачу й користуватись нею. Вбога на дїти Анґлїя й Франція висилає в світ свої капітали, богата на дїти Німеччина вивозить у світ масу людського матеріялу.

* * *

Не брати сих і подібних їм соціяльно-психольоґічних уваг в занадто абсолютнім значіню тай не бачити в самій соціяльній психольо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґії — науки паралельної з психольоґією індівідуальною, свого вчить нас розвідка проф. Зіммеля „Про суть соціяльної психольоґії“.[1]) Зміст тої розвідки виявляє свій теоретичний інтерес. Перекажемо його в сім місці.

Психольоґії одиниці протиставлять психольоґію „суспільности“ (мас, гуртів, народів, часів), як твір по своїй сути й свойому субєктови иншого рода та з індівідуальною психольоґією рівновартний. Коли-ж проф. Зіммель уважає той погляд за хибний, то на доказ сього за мало буде покликатись на обставину, що духові події доконують ся тільки в одиниці тай ніде инде. Замісць такої безплодної, неґативної критики треба зясувати собі, відки воно пішло, що не зважаючи на очевидне обмежене духового житя на індівідуальні субєкти — могли витворитись поняте соціяльної психольоґії.

Розвиток мови й держави, права й релїґії, звичаїв і загальних духових форм виводить нашу увагу геть поза одиничну душу; одиниці можуть у таких духових змістах тільки брати участь, не маючи змоги вплинути на неминучість і значіннє тих творів. Колиж вони в своїй сумі таки мусять мати свойого творця й носителя, що не може бути одиницею людською, то здаєть ся, що нема иншого шляху, як тільки признати, що їх субєктом являєть ся суспільність, яка сама зложена з одиниць тай над ними стоїть. І тут, мовляв, обсяг соціяльної психольоґії: твори безперечно духові, що істнують у суспільности, а проте незалежні від одиниць; як-що вони отже не впали з неба, то — мовляв — тільки суспільність, як духовий субєкт поза одиницями, треба признати їх творцем і носителем. З сього погляду виходять ті, котрі говорять про народню душу, про суспільну свідомість, про духа часу, як про реальні творчі сили. В той містицизм, що кладе духові процеси поза поодинокі душі, попадаємо тоді, коли відріжняємо конкретні духові п о д і ї, в яких родять ся і живуть право й звичай, мова й культура, релїґія й житєві форми, від ідеальних, самих про себе подуманих їх з м і с т і в. Про словесний скарб і про форми сполученя мови, які нам показує словар і граматика, про списані в кодексах правні норми, про доґматичний зміст релїґії можна сказати, що вони обовязують — хоча й не в надісторичнім значіню, як закони природи й льоґіки, — що вони мають внутрішню силу, незалежну від поодиноких випадків та уживаня з боку людей. Але та „обовязковість“ їх змісту не має душевного істнованя, що потребувало-б справдішного субєкта, так само не потребує, як його не потреба прим. Пітаґорейському правилу в ґеометрії. Річ певна, що й те правило — по своїй сути духове тай не лежить у фізично данім трикутнику, бо воно висказує взаємини між його боками, взаємини, яких не знаходимо ні в однім боці. Одначе проте не можна сказати, наче-б іст-

[1]) Georg Simmel, Über das Wesen der Sozialpsychologie (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. XXVI. 2).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нованє пітаґорейського правила було залежне від сього, чи його подумають собі поодинокі душі; бо воно обовязує без огляду на те, чи люде його знають, чи нї. Так само істнують правні норми, мова, етичні накази, культурні форми, хоча в людській свідомости вони виступають тільки недокладно, в ряди-годи, більш або менш повно. Маємо тут дїло із спеціяльною катеґорією, яка здїйснюєть ся тільки історично; одначе в тій повнотї й суцїльности своїх змістів, у якій їм, здавало ся-б, потрібно надіндівідуального творця й носителя, та катеґорія істнує не історично, а тільки ідеально; тимчасом духова дїйсність творить і зберігає тільки їх частини. Емпірічний початок поодиноких частей і форм мови та їх практичне уживанє в поодиноких випадках; вплив права як психольоґічного елементу в злочинцї й суддї; міра й спосіб, як культурні змісти переходять зід одної людини до другої й далї перетворюють ся, — се питанє індівідуальної психольоґії. Але у відорваню від поодиноких процесів реалїзації мова, право, культура, се не витвори одного субєкту, названого „суспільною душею“, бо альтернатива: якщо духовий твір не містить ся в індівідуальних душах, то він певно містить ся в суспільній душі, — хибна. Бо є третя можливість: згодитись на обєктивий духовний зміст, який не має в собі нїчого психольоґічного, так само, як не має в собі нїчого психольоґічного льоґічний зміст думки, хоча він може здїйснитись тільки серед і з помічю душевних сил.

Недостача в нашім знаню того духового твореня й перетворюваня винна сьому, що ті індівідуально-психольоґічні події спливають ся в одну масу, в якийсь оден духовий субєкт, котрий являєть ся буцїм-то носителем тих творів, котрих початок темний. По правдї-ж їх початок в індівідуальних психіках, а не в одностайній, збірній душі. Коли-ж глянемо на них як на одну цїлість, то вони взагалї не мають початку, жерела, з якого та цїлість могла-б зродитись, а являють ся тільки ідеальним змістом, так само як зміст Пітаґорейського правила не має початку, жерела, з якого воно зродило ся-б. Коли се зрозуміємо, то побачимо, що само поставленє питаня про душевний субєкт тих творів, як збірної єдности, хибне. Як єдність і цїлість живуть вони тільки в ідеальних понятях, які будують собі поодинокі люде. Культура, право, релїґія — се такі збірні понятя, які не мають справдїшнього істнованя, а являють ся тільки абстракціями з окремих процесів і подій, які доконують ся справдї тільки в поодиноких людських душах. Громадської, соціяльної душі нема, є тільки індівідуальні душі.

Значить, одна причина, чому говоримо про соціяльну душу, лежить у сїм, що глядаємо за субєктом духових дібр як цїлости. Другу причину маємо тодї, коли бачимо, як збірні виступи людської маси втягають

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

у себе поведінки одиниць тай перетворюють їх у спеціяльне явище, якого не можна без решти розложити на одиничні акти. Людська маса щось зробила, а результат тої роботи — оден. Юрба людей руйнує хату, видає засуд, піднімає крик, а участь поодиноких людей з-поміж юрби сумуєть ся в одну подію, котра являєть ся нам здійсненем одного понятя. Отже й тут маємо діло з непорозумінєм: одностайний зверхній наслідок багатьох субєктивних душевних подій беремо за наслідок події в одній збірній душі, в „масовій психіці". Відвертаємо справдійшій стан річей: з одностайного наслідку робимо висновок про одностайність душевної причини. На такім хибнім висновку побудована ріжниця між „збірною" і „індівідуальною" психольоґією, між усякими славними „психольоґіями юрби" і психольоґіями людських одиниць. Бачимо один наслідок і висновуємо з сього, що й причина мусіла бути одна.

Але, кажуть, соціяльна психольоґія, осібна від індівідуальної, потрібна ще з иншої причини, а власне: ізза ріжниці в якости між почуванями, ділами, поглядами людей, що зібрані в масі, та духовими процесами, які не доконують ся в масі, а в поодиноких людях. Чимало разів приходить якась комісія до инших постанов, ніж ті до яких прийшов-би кождий її член сам про себе; одиниця, обхоплена юрбою, поривається до діл, які їй зовсім далекі; юрбі можна накинути такі діла й думки, з якими ні оден її член, відосібнений, не згодив ся-б; гурт людей здібний до такої збірної глупоти, яка пересічному членови її таки далека. Здавало ся-б отже, що з одиниць творить ся нова, спеціяльна єдність, яка на свій, питомий спосіб думає й ділає. Одначе як пильно вдуматись у се явище, то побачимо, що маємо тут діло з думками й виступами одиниць, на котрі впливають инші присутні одиниці; впливають на неї тай перестроюють на инший тон її нерви, її мораль, її думки, инший від тону, на який вона настроїла ся-б без впливу окруженя. Коли-ж ті взаїмні впливи на оден спосіб перетворять усіх членів юрби, то річ безсумнївна, що збірне діло виглядатиме инакше, як діло поодинокого учасника, відосібненого від громади. Але проте духовий складник акції зістаєть ся таки індівідуально-психічним, а збірне діло зістаєть ся зложеним з одиничних складників. Коли хочемо знайти тут квалітативну ріжницю, що виходила-б поза одиницю, то порівнаймо дві речи з собою, котрі стоять серед инших умов: поведінку людини, на котру нічого не впливає, з поведінкою людини, відданої впливам инших. Ріжниця між ними обома вповні містить ся в душі кождої людини та нема ніякого приводу глядати за якою новою, надіндівідуальною духовою єдністю для поясненя другого випадку. Соціяльно-психольоґічне питанє остаєть ся тільки отсе: які зміни доконують ся в духовнім житю одиниці, коли воно пливе під означеними впливами з боку громадського

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

окружепя? Та се питанє — одна із задач індівідуальної психольоґії, рівнорядна прим. з питанями фізіольоґічної психольоґії; останнє прослїджує впливи тїла на духові процеси, перша займаєть ся впливами инших душ на духові процеси людської одиниці.

Предметом наукового дослїду все остаєть ся психольоґічна одиниця; громада не має „громадської душі". Про соціяльну психольоґію можна думати тільки як про одну з частей індівідуальної психольоґії, а власне про ту часть, котра займаєть ся змінами й модифікаціями, яких причина лежить у взаїмних впливах між людьми. Однакові впливи роблять людей похожими на себе та повертають їх до однакових цїлей: аналїзувати ті духові процеси, се задача соціяльної психольоґії, позбавленої всяких містично-метафізичних думок про „духи" — національні, громадські і всякі инші.

* * *

Людська память дуже часто помиляєть ся та не віддає нам пережитої події вірно — се річ загально-відома. Не так уже відомі загалови всякі способи, якими нас память обманює. А є між тими родами обмани де-які, котрих значінє не тільки індівідуальне, а й громадське. Коли людина вижидала якогось дїла, прим. удару, дотику, слів від иншої людини, то само те вижиданє вона нераз потім уважає за дійсність; так само за дійсність уважаємо нераз свій намір — не виконаний. Дїла доконані одними особами, наша память иноді переносить на инших людей: такі заміни грають велику ролю в поставаню всяких „чуток". Значінє того явища для історіоґрафії доволї відоме. Спеціяльний тип таких процесів маємо в концентрації, яка ex post переносить усї події, що доконались у якомусь періодї, на одну особу, прим. на законодавця (Мойсей, Сольон). При тім усе слїдний нахил до ідеалїзації, себ-то до реконструованя подій так, як вони могли-б були доконуватись; так історична память надїляє прим. людину дуже лиху або добру прикметами спеціяльно лихими або добрими.

В таких хибах памяти маємо оден із складників, із яких творять ся міти. Маємо в них також вказівку до аналїзування мітичних творів і вишукування „зерен правди". Як в загалї в історичних і психольоґічних дослїдах, так і тут нема математично-докладної міри: науковий такт і психольоґічний досвід, сміливість думки й темперамент кожного дослїдника кладе йому при таких аналїзах межі, поза які він не перейде. Коли-ж названі прикмети в кожної людської одиниці инакші, то річ зрозуміла, що ледво, чи знайдеть ся в науцї дві мітольоґічні аналїзи вповні згідні в усїх своїх подробицях і висновках. Не тільки в подробицях і висновках, а часто в самій сути розуміня проблєму стрічаємо ся з просто противними й супротивними становищами поодиноких дослїдни-

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ків, які не сходячи з наукового поля й не відступаючи від наукового наміру пізнати справдішню правду, користують ся в питомій собі мірі своїми субєктивними прикметами в аналітичній і сінтетичній роботі над мітами. Над „мітами“ — се значить не тільки над мітами вже мертвими, прим. над старими грецькими, а й над живою, сучасною мітольоґією. Не свобідна від мітичних елементів історія ні одного живого народа, не свобідний від них народнїй світогляд та взагалї новітня духова культура, в якій — переходимо отсим до теми, що їй мають служити сї уваги, — релїґійні віруваня, релїґійна мітольоґія мають таке широке місце. До аналїзи вірування, звязаних із релїґією найкультурнїйшої людської породи, вірувань теперішнього християнства, приступила новітня наука з цїлим апаратом своїх найкращих методів. Вона приступила також до основного віруваня християнських суспільностей, до віруваня в Богочоловіка, в Ісуса Христа.

В переднїм слові до своєї книжки про Христовий міт[1]) подає відомий професор фільософії в політехнїцї в Карльсруге, Древс, короткий огляд дослїдів, котрі ставились од особи Христа як до мітичного твору. Давід Фрідріх Штраус перший поклав собі задачею звести евангельські оповіданя й чудесні історії до мітів і побожної поезії. Від того часу сумнїви про історичного Ісуса не можуть заспокоїтись. В 40-их роках пробував Бруно Бауер показати житє Ісуса як свобідну видумку евангелиста Марка, а християнську релїґію зясувати як твір другого столїтя, забарвлений стоїцькою й александрійською фільософією; в тій пробі — до речи сказати: слабо основаній — Бауер признав зосібно Сенецї великий вплив на початки християнства. Та що-й-но наші часи, осмілені неґативними висловками т. зв. критичної теольоґії (протестантської), основнїйше взятись за те дїло. В Анґлїї Роберсон, у Франції Бірну й Ошар принесли важний матеріял поясненя початків християнства та сильно захитали переконанєм про історичність особи Ісуса. Нїмецький пастор Кальтгоф станув у своїх писанях про Христове питанє на сїм, що повстанє християнської релїґії можна зясувати самими тільки соціяльними змаганями низших клас у часах римського цїсарства, приймати-ж історичну особу творця — річ не наукова й безсильна. Дальші причинки до сеї теми приніс американський історик Сміс у книзї про „Передхристиянського Ісуса“.

Офіціяльна нїмецька наука й релїґія майже зовсїм іґнорувала ті дослїди й висновки, а тимчасом число писань, що відкидають думку про історичність особи Христа, безупинно росте, а нову поживу принесли їм найновійші дослїди над орієнталїстичною, головно над старовавилонською

[1]) Arthur Drews: Die Christusmythe. Jena 1909 (Стр. XII + 190).

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

літературою, з помічю котрих дехто вже хоче евангельські оповідання про Ісуса доказати як варіянт старовавилонського епосу. З другого ж боку кожного дня виходять у світ нові популярно-наукові писаня, основані на протестантськім світоглядї, які величають історичного Ісуса—чоловіка та, виповняючи місце історичних доказів—поетичними й чутєвими елементами, тільки затемнюють питанє, замісць його розяснити. Зарадити сьому береть ся проф. Древс у своїй книзї. На його думку вислїди орієнтальної мітольоґії й релїґії та здобутки в обсягу порівняної історії релїґії на стільки збільшили наше знанє релїґійних відносин передньої Азії в останнїх столїтях перед Хр., що нема потреби й не вільно в дослїдах над початками християнства обмежуватись тільки на евангелія й инші писаня нового завіту. До того критичні роботи протестантських істориків християнства внесли стільки світла в темні початки християнства релїґії, що питанє про істнуванє історичного Ісуса тратить усю свою пародоксальність. Здаєть ся отже нашому авторови, що після того протестантські богослови не мають приводу обурюватись на ставленє такого питаня; навпаки — на його погляд — писаня протестантських учених викликають вражіннє, наче б їх автори жахались отверто вивести висновки, які накидають ся з їх дослїдів. Таке неконсекветне становище протестантських істориків вложило нашому авторови перо в руки, щоб зібрати до купи результати аналїтичних і синтетичних робіт над повстанєм християнської релїґії й мітів про Ісуса, та ось так усунити бодай частину пересудів і казок, якими годують інтелїґентну нїмецьку публїку всякі нїби-наукові популяризатори. Древс свідомий сього, що його висновки, при теперішнїм станї історичних дослїдів, не можуть претендувати на абсолютну певність, а являють ся, в багатьох випадках гіпотетичними. Проте він переконаний, що заперечене історичного Ісуса має в нинїшних працях над історією релїґій такі могучі основи, що може претендувати бодай до такої самої імовірности, як та, з якою протестанскі теольоґи малюють початки християнства.

З природи річей книга Древса укладена в значній мірі як полємічний твір проти істориків і теольоґів нїмецького протестантського світа. Одначе вона має безперечно й загальний інтерес: вона цікава і своєю темою, котра торкаєть ся одного з найважнїйших питань нашого культурного світогляду й нашої наукової свідомости, і своїм способом розвязаня того питаня, способом, який без уваги на те, чи устоїть ся перед критикою, чи впаде, заслугує на нашу увагу. Тай заслугує на се, щоб його тут бодай коротко занотувати, коли докладний реферат вимагав-би за богато місця для себе.

Древс відріжняє передхристиянського й християнського Ісуса. Віра в месію, яка вийшла з перських вірувань, веде нас глибоко в пізнїйшу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

історію Жидів. Древс показує гелєністичну ідею „посередника“ у Фільона та розглядає по черзі орієнталїстичні елєменти, що зложились на образ Ісуса, як Бога жидівського сектанства, на історію страстей месії, його народин і хрестин, на оповідане про саможертву месії й останню вечерю, на символїку знаків ягнятя й хресту. Ми вдячні авторови не тільки за його ясний і ядерний виклад, а й головно за відкрите нових взаємин між релїґіями. Спеціялїсти-історики певно знайдуть там трохи задалекі й за мало обережні висновки. Автор розкладає християнського Ісуса на павлїнського й евангельського. Одначе тут Древс (з професії фільософ, а не історик) менше арґументує історично, а за те намагає фільософічними дедукціями й аґітаційними полєміками проти неконсеквентности протестантських богословів, котрі до своїх історичних дослїдів надпо чатками християнства приступають із заздалегідь принятою думкою про істноване історичного Ісуса. Але й Древс приступає до розгляду питаня з поглядом, уже ранїйше принятим; правда, той погляд противний поглядови протестантських істориків, але з наукового боку той метод так само нестійний. Правда, свідоцтва нецерковної лїтератури про Ісуса дуже скупі — бо дрібний духовий рух християнства лежав поза рамками офіціяльної римської історіоґрафії, одначе вони таки істнують. А знавці старохристиянської лїтератури ще мабуть скажуть, що — хоча й як важке питане про евангелія (сіноптиків і Івана), то — мимо недостач у хронольоґії та мимо дивовижного помотаня подій й перекрученя висловів Учителя — маємо, по свідоцтву Папія, в евангеліях таки близькі слїди первісного тексту господнїх слів та остаємось у них на палєстинській землї, а не в цісарскім Римі другого столїтя. І далї критика мабуть скаже, що ряд дрібних рисів таки дає образ вдачі Ісуса з його протестом проти окруженя, з його вірою в Бога-батька, з його глибоким зором і його властю над душами. Річ можлива, що він дав початок, а непевна память народня з усіми своїми ідеалїстичними нахилами взяла його житє й обхопила його казками. Тож мабуть встоїть ся перед історичною критикою історичність особи Учителя. З другого-ж боку науковий аналїз уже тепер понад усякий сумнїв показав, що той великий релїґійно-культурний твір, що стоїть під іменем християнства, можна розяснити в його складниках майже без решти—культурними й релїґійними елєментами, які істнували й мали велику силу й могучий вплив на людські маси вже в ту пору, в якій виступив у світ у далекій жидівській країнї Син Марії. Історична наука — на те годить ся що-раз більше дослїдників — не потребує для розуміня початків християнства повертатись аж до особи його творца — одного: вона має вже инші жерела, з яких випливав великий релїґійний твір. Одначе се не стоїть на перешкодї, щоб наука таки признала історичність особи Ісуса. Так само, як усі *наукові* аналїзи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й досліди не стоять на перешкоді сьому, щоб міліони людей *вірили* в Богочоловіка тай в тій вірі знаходили духовий спокій. Одно й друге — речи зовсім инші.

Не маючи змоги подати докладний реферат із богатої змістом і подробицями книги Древса, ми хочемо подати трохи докладнійше бодай один зразок із неї, зразок, який заверне нашу тямку до зазначених висше психольоґічних уваг.

„Коли бачиш людину, неустрашиму в небезпеці, неторкану пристрастями, щасливу серед противної долї, супокійну серед бурі, то невже не будеш її почитати?.. Невже не скажеш: се щось більше й висше, щось, чого не можна вважати за однородне з бідним тілом, у якому воно живе? Се зійшла божеська сила, небесна сила дає житє тій знаменитій, розумній душі, яка піднімаєть ся над низини, яка на дбає за наш; страхи й бажаня. Щось таке велике не може істнувати без божої підмоги і значить воно, по своїй більшій частині, належить туди, відки воно зійшло. Як соняшні проміні доторкають ся землї, але належать туди, відки вийшли, так само стоїть діло з великим і святим духом, котрого сюди вислано, щоб ми могли близше спізнати божеську силу: хоча він з нами пристає, то він звязаний із своїм початком. Він залежний від нього, він туди споглядає й стремить; він пробуває між людьми тільки як ліпший гість. Хто-ж він такий? Се дух, який не опираєть ся на ніякому добру, тільки на свойому. Своє-ж у людини — її душа тай розум (льоґос) у ній; бо людина — єство розумне; тому виповняєть ся його добро, якщо він виконає своє розумне призначенє“.

Сими словами описує римський фільософ Сенека (4 рік пер. Хр. до 65 після Хр.) ідеальний образ великої й доброї людини, щоб показати приклад до наслїдуваня. Він каже в своїх листах: „Нам потреба знайти собі якусь добру людину та мати її все перед очами, щоб ми так жили й поводились, наче-б він на нас глядів. Велика часть гріхів не доконуєть ся тому, що є свідок. Наше серце потребує когось, що його шанує, та що його прикладом освячує навіть своє таємне житє. Щасливий, хто може поклонятись комусь такому, що з його образу він має приклад на житє! Нам потрібний хтось, що давав-би вказівку нашому поведеню. Без такої вказівки не можна направити гріху“. „Перехили ся до духа великої людини та відмежуй ся від думок юрби! Прийми образ найкращої й найвисшої чесноти, яку треба почитати не вінками, а потом і кровю!“ „Якби ми змогли вглянути в душу доброї людини, який-же чудовий образ ми там побачили-б, який шановний, який високий і супокійний! Там блестїли-б справедливість, хоробрість, розважність і розум . . . Якби хтось побачив той образ — більш шановний і ясний, ніж звичайно бачать людські очи, то невже-б він не станув, наче перед божеством,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

смирний, тай тихо молив ся й дякував за той вид. А потім, притягнений надзвичайною добрістю того обличя, він у молитві став-би навколішки та в глибокій пошані він сказав-би слова Верґілія: Привіт тобі, хто-б ти і не був, усмири наші болї! Нема нїкого, хто не загорів-би любовю, якби нам дано було побачити такий ідеальний образ. Правда, нинї наші очі замрачені; але якби ми схотїли їх змити та освободити силу нашого зору, то ми змогли-б бачити чесноту навіть під покровом тїла, навіть під тягарем убожества, пониженя й сорому; ми бачили-б її красу навіть під покровом найбільш нечистим".

Духовий настрій, що його висказують ті слова, був настроєм усього культурного світа на склонї старинних віків. Томляче почутє непевности всього земного важко налягло на душі. Загальна недоля того часу, занепад національних держав під твердим пястуком римських завойовників, утрата дотеперішної незалежности, розстрій полїтичних і соціяльних відносин, безконечні війни, щоденна смерть, усе то завертало людей від зверхного світа й щастя та силувало їх глядати собі за підпорою в такім світоглядї, який піднїмав-би душу й додавав їй відваги. Але старинний світогляд віджив уже свій вік. Наївне єднанє природи й духа, віддаванє себе дїйсности, яким визначались народи коло Середземного моря в пору своїх раннїх лїт, — захиталось. Дух і природа станули в свідомости тодїшних людей як ворожі й непримиримі противенства. Всї зусиля, щоб привернути давню єдність, розбивались, бо не можна було віднайти давнїй настрій. Безплодний скептицизм, який нїкого не вдоволяв, та з якого не було виходу, нївечив радість із-за зверхньої й внутрішньої дїяльности та не позволяв людинї щиро радуватись житєм. Тодї повернулись тужні очі до надприродної помочи, до безпосереднього божого обявленя, тай зродилось бажанє віднайти втрачену житєву певність з помічю чужого надлюдського єства.

Чимало людей бачило осущенє такого єства у високий особі імператора. Бо на культ імператорів зложились не самі тільки рабські почуваня, а дуже часто він являв ся висловом справдїшньої вдячности для поодиноких цїсарів-добродїїв, сплетеної з тугою за безпосередньою близькістю й наглядною присутністю божества. Авґуст, котрий поклав конець страхітям домашньої війни, справдї міг являтись людям як цар мира, як спаситель із великої недолї, що прийшов на землю, щоб дати світови нову повагу та привести на світ часи золотої епохи. Він віддав людям цїль житя. Імператор, голова римської державної релїґії, людина, в руках котрої збіглись нитки всесвітньої полїтики, володар держави, якої світ доти не бачив, справдї міг являтись людям як бог, як Юппітер, що зійшов на землю та оселив ся між людьми. Недавно відкритий напис з 9 року перед Хр. каже: „Врештї минув ся час, коли люде жалували, що вродились. Прови-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дінє, що панує над усім житєм, післало нам і грядучим поколїням сю людину, як спасителя. Він покладе конець всім війнам та все величаво уладить. У його появі здійснюють ся надії наших батьків і дїдів. Він перевисшив усїх ранїйших добродїїв людства. Річ неможлива, щоб прийшов хтось більший. День народин сього бога здійснив благовіщеня („евангелїя"), що взязались із ним. Його народини дають початок новому численю часу".

В основі культу імператорів лежало бажанє нового соціяльного ладу, мира, правди й добра на землї. Глибші ж уми не тільки стреміли до поправи полїтичних і соціяльних умов, а почували в собі неспокій ізза думки про смерть і долю душі після її виходу з тїла та дріжали перед сподїваною всесвітною катастрофою, яка мала невдовзї наступити та страшний конець зробити всьому житю. Апокалїптичний настрій був на склонї старинних віків так загально й широко розповсюджений, що навіть Сенека не мав сили визволитись від думки про близький конець світа. Ніяке фільософічне міркованє, а хіба тільки релїґія могла заспокоїти духовний жах. Ледво, чи коли в історії людства почувалась така сильна потреба релїґії, як в останнїх столїтях перед Хр. і в першім столїтю після Хр. Та не від старих національних релїґій надїялись люде спасеня, а від якоїсь необмеженої сумішки всїх істнуючих релїґій, в якій найсильнїйше зазначились чужосторонні й тому приманчиві релїґії Сходу. Рим став ся Пантеоном для трохи не всїх релїґій, котрі тільки можна було вловити, а на далекому Сходї виринали що-раз нові, що-раз більш дивовижні й таємні форми релїґійних культів та в короткім часї здобували собі місце в свідомости східних народів. А кому замало було публичного почутя признаних божеств, той глядав собі в безчислених містеріях того часу за глибшим вдоволенєм тай вязав ся з однодумцями в приватні релїґійні громади й побожні брацтва, щоб у тиші таємної релїґії жити індівідуальним релїґійним житєм, осторонь від офіціяльних релїґій.

Ось так уводить Древс читача в настрій епохи, в котрій зродилась віра в особу Ісуса з Назарету. Правовірні католики знайдуть у сїм описї запевненє про правду їх віри, котру Боже Провидінє післало людству в пору найбільшої духової скрути, а наш автор знаходить у сїм образї вихідний пункт і основу для аналїзу переказів про Христа.

Кому ті питаня цїкаві, той не вдоволить ся сею нотаткою, а візьме в руки саму книжку проф. Древса.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЮРІЙ КМІТ.

Образки.

Лист до посла.

Слава Йсусу Христу! Перші мої слова до ясно-ласкавого пана: Ни сапнути, ни дихнути, ни на сьвіті жьити, нияк ни мож, бо ни дают. Біда впяла в мене зуби, зачьала процисувати, хоче з ґрунту зігнати... Погорівем, а типир ся ставлю [1]). Вже тому сїмдисять лїт стодола стояла, али тот мій сусїд міцнїйший і випровадив на мене ґеометра, а відтак зновіль провізорию. Та прошьу ясного пана, моєх шьість сьвідків присягало, що я поставив стодолу на тїм місци, де вона стояла, али щож, ласкавий пане, мої правди ни є, бо сусїд богачь, тай душливий, заєдно ставлят адукатів, аби мотали му правду, а я бідний, ни маю відки жьити. Сусїд усе ня сам зачьіпат, іде, робит скарги. В першьій провізориї били сьвідками тоти: Михайло Шьошькало; з другого боку сусїд повідав, що на самім тїм місци, Гриць Головчьак, Андрій Дралюк теж повідав, Николай Гавдик теж повідав, Шьтифан Романовський теж повідав, Федїрь Козак, віт, саме так повідав, усї повідали й зизнали, що на тїм самім місци, і я програв провізорию та маю платити дивятьдисять дивять корон. Зробивем рекурс до Самбора. Прийшло відтам, оби робити більшьі слїдства. Я собі клав сьвідків, а сусїд собі теж клав сьвідків; прийшлисмо на переслуханя, синдзя [2]) ся ни питав сьвідків, лишье ся спитав мого єдного сьвідка Павла Зґоби. Тот зизнав, що на тїм самім місци. Пан синдзя Мишька повідат: Ми мусиме сами видїти, ци тото правда, що сьвідок бисїдував? Приїхали. Сусїд узяв си заступця Войтка Опалїнського; адукат закликав його сьвідків на переслуханя, а моєх ся нихто нич ни питав. І я зновіль другий раз програв провізорию. Прийшло ми платити сто вісїмдисять три корони і два гелєри. Я поїхав до Самбора до адуката Дзьобала, того, що є послом. Ни знаю, що тот пан зи мнов зроблят? Може би ся пан там довідали? Біда по мнї єґавдат і вже. Тому два місяцї бивем караний, а моя жьона за свій питомий пляц прийшла до нищьастя.

Сусїд наставив дишьиль на мій пляц, а я му ни давав, то ми ще голову провалив; жьона била груба, в тяготї; він хотїв ня вдарити, вона їмила за кимак [3]), дрилив ї, вона впала і мала ни-

[1]) Будую ся. [2]) Судя. [3]) Патик.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вьчасну дітину. Жьило півтора доби. Її потурбував Петро Римарь. Мала ще ходити три ниділї. Ни є що чьинити. В єднім куті ся розвиднят, а в другім змиркат... Колись і я бив лісничьим, а днись ничим. Як Бог давав, то й шпарами пхав, а як відбирав, то й дверий ни замикав... Ішла будівля за будівльов, дільба за дільбов, ни сама, ай з бідов... Їмило ня зи всїх боків, ги жьида за серце... Типир нима никого за мнов... Тогди рот лижьи ми, коли гиркий, а ни коли солодкий... Як би в мене яка давань [1]) добра била, як би ся анталаки [2]) пива спивали, то би ня всї знали...

При другій провізориї били сьвідки: Олекса Пильо, Іван Коник, Михайло Рідошь, Андрій Буряк, Луць Поптик. Петро Римарь голосував на того другого і тому він на мене лихий, що я на пана давав голос. Я є ржимсько-католїцький. Тота просьба є Михайла Лїсовського.

Минї ни велїли до пана писати. „Хиба почьту заплатиш, тай ниґде ничого ни буде. Як Бог годит, то й на водї вогинь горит. Як нима щьастя, то й коваль ни вкує“. Василь Зґоба мовив ми. „Ти чьув, що єдин обіцював, що постарат ся, оби било більше фабрик, а другий, що підвисшьит платню в тих фабриках, а нон ксендз обіцював, що позносит заплату за кстини, погріб, шлюби. Посли то так чьинят, ги тот отиць лагодит дїтину, оби ни плакало. „Цит, дїтинко, цит, я їду до міста, куплю колачь, велику гуску, смачну, солодку, купю чьирвоних яблок, цукру, дьві ляльки“ — Такого пана вбіцят, що аж гей, дїтвак ся заглупат [3]) і плещьє в долонї, а пак отиць верне і даст маленкого обаранця з великов дїров, а за єнчье повідат, що забив, і так далї відволїкат... От няй ся дїти глупают... Я, мовив Василь, оби з голоду ни вмерти, мушьу вислати двох синів до Гамирики“... Гирке моє, али що ж робити? Я вірю, що прийде кониць моїй бідї!

Лишьаю на Бога сьватого!

Чудно.

Гарного, лїтнього дня дїдич одного гірського села справляв гостину. Палата стояла на самому крайчику лїса. Поважні смереки приграваали своїм шумом і розливали своєрідні пахощі. Попід ними стояли багато прибрані столи, при яких гостювало зібране панство. Звінкі сміхи, безжурні розговори мішали ся з легким шепотом смерек. Сонце розсипало рясні блиски і полегки мандрувало по небі.

Надїхали два мужики, зирнули на веселе товариство і стали говорити один до одного: — Що панам — гаразд панам, а нам

[1]) Даваннє. [2]) Бочівка. [3]) Забавить.

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

біда! Сїдят си в холодку і кремшьут лижьками та дзвонят склянками.

— Хлопови не чого їмити ся. Ни пашьі, ни кашьі... Понавішьував то ту, то ту потрошки, а прийде віддавати — ни мож ради дати, бо треба зновіль хлїба глядати...

— Вийде хлоп на поле — страх ся дивити! Загони ся менчьают, а ни причьиняют...

— Давно жьили навраз, хиба аж типир знают, котре котрого, а переджье ни дбали за поле.

— Ой знают, знают, аж ся забивают... На оманцї би повів, хоть би очьий ни мав, котре котрого. Переднїшьими роками жьило ся лїпшье...

— Жьило ся, жьило, бо нас ни било...

— Днись і панам усьо в очьох, усього жьалуют; чькодуют хлопови навить кимака дати або даґде мізерне скатя пустити. Та лїс ни ли но єдна душьа садила, оби тілько сама з нього жьила...

По дорозї бесїдували про ріжне, а понайбільше звертали ся до свого, що доскульовало їм.

Коли наближала ся північ, повертали сї мужики з поладнаними орудками, глянули в рясно освічені вікна палати і проговорили:

— А дивіт, ясно, сьвітлячьо, ги в цирькві на виликдинь.

— Ни тото мовте, али от пани сїдят і їдят, їдят і сїдят, чьудно, що їх вилицї ни болят!

Запис.

Ранні проміння сонця розсипали ся верхами гір та сповили все дивним чаром... Трави і листя міняють ся сріблистими блисками. Приманчивий шепіт, ніжна мельодія звенить по лїсах просторах і по полях.

Під смерекою стоїть знемощілий старець Олекса Стасишин. Біля його пасуть ся воли. Його лице виявляло тяжке згорюваннє й безнадійну резиґрацію. Понурість і сум похиляли його очи в долину, звертали до землї. Здавало ся, що світло сонця йому непривітне та що болючо потрясає його нервами. Туга і жаль нависли над його єством і захмарювали все довкола. Якісь бажання ворушили ся внутрі, одначе не міг знайти шляху, яким вийшов би до соняшної поляни, не міг стрінути нїчого, що здїйснило би й звершило задуми. Без нїяких уваг, без жадних натяків і висказів, сама його поява вказує, що життєві условини виссали його сили, забрали йому енерґію й відвагу, а в заміну за се не дали нїчого, Стоїть, наче покалїчена, обшарпана деревина на вершку гори.

Лунає голос дзвонів і змішуєть ся з гармонїйними тонами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

природи. Скликає людий до церкви. Неділя. Святочний, поважний настрій усюди. Старець стрепенув ся, вийняв з рота файку, перехрестив ся і хоче шепотіти молитву, але безнадійний стогін з висохлих грудей проганяє побожні почування, а засилає слова безрадности, пригноблення і нарікання... „От жьию... Більше плачьу, як скачьу. Довго вже мнов вертепит біда! Буде сімдисять, або й більшье. Правувати ся? Для старого рискаль і мотика. Моє право на цвинтари. В той бік дивлят ся очьи й ноги йдуть. Дав би Богойко, би ня вже раз поховали..“

На вершку смереки злопотів орел крилами і поплив по широких просторах. Олекса глянув і груба сльоза покотила ся по лиці. „Так, так! На що то чьоловік сходит... Пролетят літа, слабне... На відході тай бют навить“.

Завернув воли, сів на камені і снував свою долю. „Моя жьона мила ся о півночьи і заробляла. Оби на світі жьити, треба ся трудити. Легкоробами ми не били, постарали си своє, бо ги тот мовив: за сїдїня нима ідїня, а за спаня коня. І типир встаю, ще ся ни видно добре. Ни є за що тютюну купити. Диви ся їм у руки, а мару ввидиш. Як ся жьенили, красно ся крутили: ни будете ся гадати до смерти. Днись ни дадут занести ся. Нивістка склинат: Їв бис хоробу, бодай тя скрутило, обис ни дїжьдав року! Так нє благословит! Люблю закурити. Раз на динь ся захолоджьу, а файку пакаю. Треба на тижьдинь бодай читири ґрейцарі. А відки взяти? Оби нихто ни дїжьдав дітям записувати! Корчьит ня в серци, ни витирплю ниправди. Сват поставив три склянки пива; затягнуло ми вуха, я ни чьув, що писали. Пописали, папірь поскладали, а типир кожда лижка вимовлена, зажьалувана. Піднибіня залягло, ни можу прожерти, ни йде в гортанку. Мині ни много треба: жьминя бобу, фасолї, трошька борщьу; дробину пошьолупаю і динь перебуду. Ба, та я в зимі за добу вісімнадцять пасем напряду, а в лїтї з вілми постою, йміня попасу, дрив нарубаю, води принесу. Лейбик і лейбичьа вистане на пять лїт. На мене такі видатки... І того чькодують. Нивістка чьуджьа кістка. Заваджьат старий в хижьі; записане, на що порохно диржьати? Що вона си думат у голові? Тьфу на вас, пек вам! Син вітця ни знає, ай жьону. Як парнула костуром за мнов, том аж упав. Ни гонірь. Зробив ся гук, розчьали люди нагваряти ся. Ни пусти корову за границю, бо молоко згубит. Хотїла, оби нихто ни знав. Мож ся перемовити, як ни буде чьоловік злий, ни буде й добрий, али ни таке творити. Як би ти добра била, тобис таке ни робила. Тобі Бога ни треба. Ни питат на гріх. Я більшье жьив, більшье всього

Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й зазнав. Тогди ти ту прийшла, коль я? Мині сімдисять літ, байка з тим, я все старшьий, бо я отиць і тихо будь, а хочеш, забери ся з хижьі". Мовчанка. „Бим пропав під зимлю, би не вкрила жьивого! З никим ниґде нич ни маю, з каждим си добрий, а під боком така грань... За свою кирвавицю.. Насте, Насте,—на що я лишьив ся по твої голові? Чьо нам майштри ни змайштрували труни навраз? Божье видиш, ни раз плачьу, як зі стріхи дощ іде. Гирко мині! Ми так си красно жьили, нам люди завидували... Ти вмирала й заклинала: сину, обис ни понивіряв вітця..."

По полудни пішов на вечірню. Прикляк на камені і молив ся „плачьевне", опісля перейшов на гріб жінки; припав до землї, обнимав, цїлував і зрошував сльозами...

Вийшов із цвинтаря, тай сїв собі на горбі при дорозї, що простягла ся між полями. Повівав легкий вітер і хвилював вівсами. Небо чисте, анї одної хмарки. Сонце розляло тепло, роскіш по царинах. Усе доспіває й всміхаєть ся приманчиво.

Олекса дивив ся по полях і снував сумовиті думки. „Бив і я колись ґазда, жьдав зи страхом і просив, аби Богойко дав у руки зьбіжьа внести, а днись нич ни моє... Бог і отиць усїм рядили, пиридали мині, а я лихій галузї... А біда би тя зїгнула, коль ся мнов устидат і понивірят! Вона ся мнов ганьбит і нагварят ся. Я з ґаздіського народу, вітцїський син; я в суботу кінчьив роботу... Оби ся передне вернуло!" Вийняв файку а думка за думкою плила.

Наблизив ся Михайло Яртимик із сусїднього села, що вертав з поради від якогось писаря. Привітили ся. Михайло сїв біля Олекси. Сей останнїй росповів, чому він знайшов ся тут у полї коло цвинтаря. Михайло вислухав уважно нарікань, про які ми висше згадували, і розчав оповідати про свої клопоти. Записав ґрунт зятьови і тепер хотїв би „розписати ся і зробити нову дїльбу". Заплатив „писарьови три корунки за добре слово", себ то за пораду.

— Ли но чим динь бив, узяв я і пішьов. Бивем на хвалї божьі, а пак ступив до нього. Треба жьити, оби й дїтинї пустодурно догани ни дати. До того ни прийде, оби я бив менчьий, а він старшьий. Отиць усе має власть у руках. Писав я, бо писав, байка з тим, али вже пропало — ни будете навраз. Ми ся зарвали оба, виверг ня з хижьі. Мислив у мене вергти топором, а верг на каміня. Коль ти такий гідний, пожьди. Мушьу взнати в судї, як, поневаж Божье, хтїлибисте в мене ґрунт видерти навперед смерти? Я вистарів ся на своєм і ту душьу віддавати гадаю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Михайло дав Олексї тютюну, кусник утячого скруцька. Сей подякував, наложив файку і покурював. Сонце посувало ся від них далї на захід, немов би не хотїло слухати сумовитої річи.

— Що своє — великі грошьі варта. Суд має сто розумів, няй судит. Біда ли но тоти адукати; дзьобают чоловікови очьи, оби запудили, замилили, жьоби нич ни знав.

— Зроблю астамент! Вони мене вже ни раз кунїрували, а я ся з ними клав. Хтїлибисте ня зайти? Так потрохи, полегки відтручьуют мене від усього і дивят ся, ци пильно минї чирь пропаде... Ви пак годни з мене скіру здерти. Я повідаю, аж ми язик нираз зисох, а він до того ще і в пятах собі ни має. Як уже упаде мій суд і доберут минї кепський вирок — га, пропало, али наперед мотуз на шьию заселят си ни буду.

— Няй Біг ухилит!

— Мій зять хотїв би ли но сам жити на сьвітї. Біда усе зачіпят і все зачьіпят. Він до мене: Ци коси, ни коси, а я ти ни дам і стебло. За вшьиток интерес зложьу в судї протоков, уже я їх шьанївку ни хочу, та ще й дївка на мене обстала? Хиба йди по чьуджьім просї... Чьирез тілько чьасїв ни є ладу та порядку. Як мене нихто ни бє, чож я маю гойкати?

Олекса встав, пішов до жерельця, напив ся води і по дорозї сказав: „Безничого нич“. Михайло подивив ся на сонце, чи далеко до вечера і продовжав далї:

— А типир ся на тім ріжниця стала: Зять ня уложьив кілька раз перед яґомосцьом, що я пяний. А пив би ти собі кров з під колїна, та таке на вітця бисїдувати? Та я по селах ходив, зарабявши, та я зза рук своєх привів усьо до ладу, та я з вітцївщьини і хижьі ни поклав... Ци ти ми дащо до обури додав, ци пригнав, ци доставив?

— Як чьуджьа кошьара вівцї ни плодит, так чьуджьий ґазда. Готове брали би... Кожде д собі горне...

— Такий напасний. Винимат ся своєм писком. То жьидіська голова. Ни пожьиточний, а славний.

— Хто більшье знає, білшье відповідати має.

— Я маю шьістьдисять років і два; якєм ся жьенив першьий раз, било минї двайцять шьість років, тай в два роки повдовів. Перебив я до мясниць, ей зле, а ту є мати й систра.

— Як ни є ґаздинї, то й жьитя блудом ходит. І мати й систра жьони ни заступят.

— І лави ни митї і сьтїв ни встелений і з постели солома визират і нендза по чьоловіцї лазит.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ґазда без жьони, ги риба без води, проговорив поважно Олекса. Важка задума зринула на його лиці, защеміло коло серця; в очах зявили ся сльози. Повернув ся на бік, буцім то дивив ся куди, та визирав кого; не хотів показувати свойого жалю нікому. Михайло говорив своє.

— Ожьенив я ся другий раз і жьивем з нев трийцять штири роки. Уродила ми дьві дівки: Марисю і Касю. Кася на боці, а до Марисї пристав тот, що ня проганят з мого. Такий нуд маю у трунку за жьонов, що си місця ни можу найти. Я краснї снопики наметав зза неї на боищье, а голови капусти так ся білїли, ги би побритвив, а на оборі і в хижьі, тілько сьтїй та диви ся, днись пропало... З дачьийого поводу аби я мав грижьу, то ни може бити. Ни мій то гонїрь, оби я ся вступав зи свого... Я такой по третїм разї хотїв ся жьенити. Ту є кристянка, мя їй Анця. Я ї гварив: Як би ти так зробила, щоби я ся з тобов ожьенив... Десь то мої дївки зачьули, пішли: шем-шем-шем—тай баба цофнула, Мушу зробити порядок: няй буде разлука. Маю корову, маю ґрунт, половину зьбіжьа, ввидиме, що з того буде... Пан Біг минї ни під ногами! Про тото ся стала спрічька: Як моя систра вмерла, треба било на горяччьину [1]) порядок давати. Пішьов я до Бенції за дошками на труну. Даш штири корунки, повідат, то буде. Взяв я. Пішьов за майштрами. Инакше ни буде, як дьві коруни. Тра горівки. Пішьовем до Ґіції, взяв пять лїтрів і чьвертку і прийшьовем до дому, тай тре ми било до Касиної хижьі, вже то до мої дївки, бо прийшла нивіста за маслом, що нибіжька лишьила продати. Я до сїний, дивю ся, а зять чогось глядат на подї. Повідаю: та злїзь, маєш ключьі до її хижьі, передала ти? А той ся виладив і плюнув ми меджье очьи, а я го тогди павхнув ключьем по голові. Трохи го кровямки обляли, тай тот лишьив ушьитко і пішьов до Лютовищь подавати.

Хвилева мовчанка. Михайло щось міркував і дивив ся перед себе. Олекса проговорив зрезиґновано: Як би я всю правду повів, сьвіт би ся зуяв, порушьив...

— Тот отець розуму ни має жадин, що дїтям за жьитя маєток лишьат! Уже я буду знати і в той бік і в той... Разом ни будеме... Як ни мож тирпіти, то ни мож! Як ми раз головов угрів у стїну, то ми ся другий сьвіт привидїв... Ни красно, оби все сварба била... Такому вже ни є ряд. Я би дащо рік, тай міг би ня даґде в хижьі задавити. Вшьитко подаремнї—як ня суд розвяжье... Дзелене жьати—нич ни мати.

---

[1]) Поминки, гостина по помершім.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Відвага пє каву, а дума воду. Обим зимлю гриз, свого ся ни попущьу! Типир му ще кривда з мене? Центам ни взяв ни в дївки, ни в нього, жьию зи свого, а типир, як стало таке нивороцтво, ти ни мій, я ни твій, ни хочу тя на очьи... З мене би ся люди сьміяли: Ти їм зґільтував, загоди давав, а вони тобов, ги помелом... Горазд готове брати, чьуджьим потом поляте... Зза тої ладної роботи жьона ми ся борзо спрятала зи сьвіта. У суботу била гризота, в нидїлю жьона захоріла, а у вівторок легла у посьтіль, тай повсьому... А ту від зими їмив ня ся кашьиль, мучьит і ни дає поки і вже хиба вмирати з ним. Якось так зайшло, тре ми било до Лютовищь. Загорнувем ся в куртак, тай махай, а там випив порцію, поладнав що тре било, тай назад вертаю домів. А ту на границі як їмит ня зимниця кришьити... Заднило ми груди; руки, ноги, цїле тїло здиревіло. Зимно било, снїги лїплят. Занивиднило ся. Збоявем ся. Гадаю си, як ня напитат даґде у поли блуд, том пропав... Али якось полегки, по нендзї заліз я до хижьі, тай гогочьу на постели, диргавиця мене тре. Гет ми розстріляло голову зсукало кистя; кольки ня сперли, ни мож болю влагоєти. Прийшли люди; той тото, той ноно, аж тот з Полонинцького Митро дав ми раду і до днешно днем здоров зїстав, ли но кашьель скобочье.

Глибока мовчанка.

— І вашье гирке жьитя і моє ни солодке...

— Як бисте могли, ратуйте ся, проговорив жалісно Олекса. Моє вже пропало... Старий чьоловік і так ни має ниякої веселости, а ту ще прийшла до хижьі лиха доля, тай зганят зи сьвіта.. Бисїдує зи мнов, ги дїдко з маров!

Сонце похиляло ся на захід. Ніжний туман стелив ся верхами і сходив щораз низше. Повітрє під вечір холоднїло і свіжість несла ся різкими филями по землї та надавала сили знеможеним, утомленим єсвам.

Олекса й Михайло підняли ся з землї, постріпували порох і траву з одежі, глянули собі несміливо в очи, стиснули ся сердешно за руки, немов би один одному сим дотиком хотїв прогнати згорювані думи та влекшити нестерпний тягар, що придавлював душу і в день і в ночі. Дивні марева блимали в їх уявах; кождий по свйому, окремішними шляхами стежив за сими невиразними „заманами“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

„Малі діла“.

Вертаю ся знову до розпочатої розмови на тему сучасної галицької політики[1]). Materia inchoata porro tractatur, — nondum absolvitur[2]).

Знову до дідівського убожества галицької політики, її просто орґанічної відрази до принціпіальности і характерности, витрівалости і консеквенції.

На свіжого чоловіка вона робить вражіннє просто якогось морального калїцтва, політичної непочитальности.

Робить незвичайно тяжке вражіннє, і справдї тяжко шкідлива— особливо на галицькім ґрунтї, — ґрунтї на котрім взагалї нічого доброго окрім витрівалости тепер і не можна виплекати. А й сей одинокий добрий галицький овоч наші городники своїми експеріментами заморюють до останку.

Минї здаєть ся, що історична доля Галичини віками впливала на пониженнє в тутешній український людности елєментів ініціативи, смілости, активости, і заступала їх прикметами пасивної витрівалости, пасивного завзятя, упертости. Впродовж довгих віків Галичина була резервоаром, збірником, де шукала захисту українська людність полудневих і полуднево-східнїх просторів під натиском степової людности. Була свого роду тихим і тїсним запічком, де хоронили ся люде, яким наприкряло ся більш рисковне, трівожне, але і більш дозвільне житє полудневих погранич. Все енерґічнїйше, сміливійше, богатше ініціативою тягнуло з Галичини на полуднє і на схід, між те дозвільнїйше, рухливійше, горячійше житє. На місцї лишало ся пасивнїйше, важче, орґанічно не здатне до риску, до боротьби. І коли житє на пограничах ставало тяжшим, — знов таки першими сунули відти у галицький запічок елєменти найменьш витрівалі, „приклонники блаженного спокою“, тим часом як люде енерґічнїйші довго ще силкували ся удержати ся на верхах нової степової хвилї, і навіть зіставали

---

[1]) Див. статї: „Два роки галицької політики“ в Л.-Н.-В. кн. IX. „Реальна політика на галицькім ґрунтї“ в кн. X.

[2]) „Продовженнє розпочатого, але ще не кінець“—з галицької школьної латини.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся на все серед тої грозової навали. Екстензивна сила сього галицького збірника була велика. Не тільки сусідні подільські простори заповняли ся раз у раз галицькою людністю; народня ономастика й иньші факти вказують на росповсюдженнє галицької кольонїзації на Поднїпровю, в Київщинї, і на Заднїпровю — в Полтавщинї. Але ся екстензивність не тільки ослаблювала Галичину — вона робила серед галицької людности певного рода добір, на її не користь, громадячи тут поклади пасивности і інерції. Розуміє ть ся, галицьке житє теж не було ідилїєю. Перші столїтя історичного житя українського народу наповнені неустанною, завзятою боротьбою полїтичних орґанїзмів українських і польських (почасти і угорських) за західнє пограниче, вічними пограничними війнами, про котрі багато знаємо навіть з припадкових записок лїтописей, хоч вони донесли нам лише денещо. Потім наступили столїтя поневолення сього західнього українського погранича польським елєментом, довгий і тяжкий процес економічного і юридичного обрабовання українського елєменту. Про те Галичина в порівнянню з богатьма иньшими українськими землями була все-таки найспоконїйшим, найлїпше загосподареним кутом, і його міцно тримали ся елєменти, що над усе готові були цїнити ту (мінїмальну) забезпеченість і спокій, який давало тутешнє житє, хоч би й цїною пониження, зречення з прав горожанських і людських.

В обороні свого істновання, своїх традицій національних, етноґрафічних і культурних прикмет тутешнїй український елємент виявив богато витрівалости, опору, пасивної сили. Тут виробив ся сей славний тип „упертого Русина“, з елястичністю ґуми (резіни), яку можна всякими способами мняти, давити, гризти—але не перекусити. Галиччина може хвалити ся тим, що з півтисячолїтнього поневолення, обрабована з усяких матеріальних і культурних засобів, донесла до наших часів свою етноґрафічну фізіономію, свою національну свідомість, свої культурні традиції. Високого признання варта проявлена нею, поруч такої сили консерватизму, вихованого віками, незвичайна енерґія відродження, розвою й поступу, що зараз же давала себе знати, коли зявляла ся яка-небудь мінїмальна можливість її проявити. Але з другого боку даремно шукали б ми чи в старшій історії Галичани, чи в новійшому житю її сміливого Strich ins Unmögliche—відважних безоглядних виступів, серіозного рискування для осягнення своїх плянів і мрій. Сміливих поривів, безоглядної відваги не видно в тутешнїм житю. Се не те що східня Україна, де небезпечність житя виховувала в людях сміливість, ріск, нахил до ширших перспектив, здіб-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ність цінити осягненнє поставленої мети вище над всякі матеріальні рахунки, готовість все поставити на карту за здійсненнє того що ставило ся вище над спокій, вигоду і саме житє.

Се відбило ся і на сучаснім житю. Галицьке житє вражає чоловіка з України своїм так би сказати — філїстерським характером: дрібноміщанським привязаннєм до всякої хоч маленької матеріальної вигоди, страхом перед рісковаинєм, відразою просто фізичною до всякого жертвовання інтересами момента для якоїсь дальшої мети, навіть своєї власної, так само для цілей чи справ публичних або національних. Є карність національна, якої не знає иньша Україна; є певне decorum національне, виховане віками оборони свого національного істновання, і воно держить в своїй власти суспільність і чоловіка. Але заразом є непереможний нахил — як найменьше поступити ся для сих національних вимог з свого матеріального добра — обійти ся по можности язиком, викрутити ся голосними фразами і скінчити на них. Я памятаю як ся напушиста фразольоґія, що так відбивала від крайнього привязання на ділї до всього, що пахне заробітком чи карієрою — нераз прикро вражала мене, особливо в молодім поколїнню галицькім, в молодїжи—рівняючи її до де молодїжи російської України, що визначала ся в тих часах таким безмежним самопожертвованнєм, таким щирим ідеалїзмом, який не позволяв на йоту розійти ся слову і дїлу. Особливо лягли менї важко на душу враження великої сецесії студентської 1901 р. Хвиля була рішуча, настрій був піднесений, молодїж з патосом заявляла про велику жертву, яку складає вона на національнім жертвеннику, йдучи на вигнаннє, зрікаючя ся всїх благ і вигод для народньої справи. Говорила щиро, перейнята переконаннєм, що справдї велику жертву приносить. І серед сих патетичних фраз як справжнїй крик природи, з уст сеї самої молодїжи залунав поклик „до батьків“:

Молодїж зробила своє, вона зложила на жертвенник народу свою будучність, свої вигоди і карієру. Тепер ваша черга, батьки! Подбайте, щоб молодїж не потерпіла нїякої шкоди від сеї жертви, не звихнула нею своєї будучности.

Батьки поставили ся: зложено велику національну складку і роздано стипендії всїм сецесіонистам. Приложено всї старання, щоб нїхто не потерпів нїякої шкоди через сецесію, не стратив нїодного семестра за своє пожертвоннє. Се справдї й було осягнено, завдяки щирому спочуттю суспільности. Се було гарно, се було б любо бачити, — як би, перше, се не обезцїнювало самої жертви, друге — як би такий поклик

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не вийшов з кругів самої молодіжи; третє — як би в сім епізоді не просвічувало все те ж галицьке філїстерство, сей крайнїй нахил до minimum-а звести всяку жертву, всякий матеріальний ущерб від ідейного виступу, від національної жертви — підстелити соломки під кождий сміливійший про око крок. Розумієть ся, можна багато сказати в оправданнє, чи в оборону сеї тактики: національна економія велить вести боротьбу і розвязувати свої національні завдання можливо малими засобами і тратами; спеціяльно треба дуже дбати про збільшеннє інтеліґентної верстви і берігти її кадри в виді молодіжи академічної й ґімназіальної, і т. д. Все се правда. Всяке філїстерство знайде тисячі зовсїм вірних і справедливих арґументів в свою оборону. Але кінець кінцем всїм тим тисячним добрам жертвуєть ся вправдї одно, але те власне що найцїннїйше в чоловіку, чим стоїть і поступає людське житє—ідеалїзм, ідейність, готовність жертвувати для мотивів ідеольоґічних „реальними“ вартостями даної хвилї.

Я не приклонник ідей історичного фаталїзму: я не думаю, щоб певні впливи історичного процесу незмінно, як первородний гріх, впливали потім до скончанія віка на житє даного народу як його фатум. Я вірю в велику силу самоозначення колєктивного чоловіка, людської громади, і в широку сферу дїлання сього самоозначення. І охарактеризованих вище прикмет галицької суспільности не вважаю незмінними, вічними.. Навпаки сподію ся, що при тій живій силї відродження, розвою й поступу, яку проявляє ся найживійша й найцїннїйша нинї частина нашої української вітчини, згодом переживуть ся в нїй ті прикмети пасивности і філїстерства. При розбудженій активности народа такі прикмети можуть переживати ся навіть дуже скоро. Але в данім моментї приходить ся рахувати ся з сею спадщиною сумних віків ще дуже сильно у всїм, а в тім і в полїтицї.

„Рождений для повзання лїтати не може“. Очевидна річ, що при теперішнїм укладї галицького характера цїлком безнадійною утопією булоб думати про якусь революційну полїтику на галицькім ґрунтї. Як в минувшинї ми не знаходимо в галицькім житю сливе нїде яскравого проблиску революційної сили (рухи 1648—9 р. не можуть іти в рахунок)—так і тепер нема на се нїяких познак чи надій. Се мусимо собі сказати в очі по щирости, дарма чи се буде приємно чи неприємно. Та й, думаю, нїкого тим дурити: і в правительственних і в польських кругах давно переконали ся в безплодности погроз революцією, якими від кільнадцятьох лїт страшить їх галицька українська преса: мовляв, ще крапля і пе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

реповнить ся чаша терпеливости народньої, і народ український вчинить росплату. Тих крапель за сї роки в нашу чашу нападало подостатком, але міра терпеливости нашого народу не наповнила ся. В галицькім Українцї нема нїчого революційного. Його героїзм пасивної натури. Галицький тип — се „хитрий Панько“, клясично описаний Мартовичем. Він буде брати ся на всякі способи, щоб сповнити свій громадський чи національний обозязок; знесе всяку поневірку; пролїзе комином, коли не пустять дверима; але відповісти активним опором — він не зможе. В крайности він підставить груди під баґнет, як ставили їх Каганцї; але не подумає вихопити баґнета і обернути його другим кінцем. Се тип мученика, а не тип героя. Виїмком був атентат Сїчинського, але виїмок тільки підчеркує загальне правило. Ентузіазм, викликаний ним серед галицького громадянства, серед цїлої людности, для мене поясняєть ся власне його виїмковістю. „Як? наш чоловік здатний на щось таке? може відважити ся на подібний акт?!“ І се захоплювало людей навіть меньше всього охочих оправдувати якесь насильство, тим меньше — убийство. Але, повторяю, виїмковість тільки підчеркнула загальну нездібність Галичанина до терористичних актів, до аґресивности активної боротьби.

Революційна тактика на галицкім ґрунтї неможлива. Але нездатні до революційної боротьби, галицькі Паньки — дорогоцїнний, незрівняний матеріал для тої пасивної обструкції, яку я представив в попереднїй статї (в кн. IX), признаючи за єдину можливу раціональну полїтику в нинїшнїх обставинах галицького житя. Незмірна витрівалість, холодне завзятє і упір, — всї сї прикмети, виховані віками галицького житя, при відповіднім проводї можуть чуда доказати. Се знають усї, хто мав дїло з галицьким народом; інтелїґенція слабша, але і з нею можна богато зробити, як би полїтичні провідники самі не збивали її від часу до часу полїтикою дрібного опортунїзму, проповідю „малих дїл“.

„Малі дїла“ взагалї мають лиху репутацію. У них, розумієть ся, завсїгди єсть багато своїх прихильників і оборонцїв — „тихі патріоти“, що виберають своїм дїлом спокійне і вигідне особисте житє під покривкою сих малих дїл — щоб „робити своє маленьке дїло“. Але в житю цїлої суспільности проповідь малих дїл виступає звичайно в моментах депресії і малодушности. Знаходить вона загальне спочутє, коли по вчинених зусиллях, особливо зусиллях даремних, невдалих, суспільности бажаєть ся спочинку, і для того — спокою, спокою, перед усїм і над усе

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

спокою. Або сей прапор вивішують, коли хочуть делїкатно викрутити ся від обовязків, які кладе на суспільність даний момент, по просту сказавши — хочуть схрунити, за перепрошеннєм.

Тодї починають на ріжні тони і способи повторяти переконаннє, що „наше время не время широких задачъ“, як формулував сї говорення російський сатирик.

Починають ся нагінки на всяку ідеольоґію, дотепковання з теоретиків, що ходять по хмарах; горячі заклики не дивити ся дальше свого носа, не підіймати ся вгору, а спускати ся на дно, в саму гущу практицизму.

Даєть ся загальне позволеннє розмінювати на безконечно малу монету дїл (або й фрази про дїла) обовязки перед своєю суспільністю і своїм часом, а заслонивши ся сими малими дїлами — віддавати ся пильнованню своїх власних малих і великих інтересів чи взагалї жити „в своє удовольствіє“.

От через се й всякі усильні розмови на тему малих дїл викликають несмак і підозріння, що за сим криєть ся щось не добре — або моральне банкротцтво суспільности, або прелюдія до ґрандіозного хрунївства, якого самі ініціатори не вважають впровадити від разу, не настроївши відповідно публики.

Не хочу, розумієть ся, через те маловажити „малих дїл“ самих по собі. Людський поступ — се безконечне громадженнє мілїардів атомів сих малих дїл, солїдно і совістно сповнюваних. Як з незамітної творчої роботи мілїардів коральових поліпів виростають могутні громади коральових скал, так плідна муравельна праця поколїнь, совістно сповнюваний буденний обовязок незамітно громадить культурні капітали суспільности й людства [1]). Ніяка фраза, ніяке шибаннє по хмарах не звільняє від обовязку чесного і солїдного сповнювання свого близшого дїла, накиненого житєм і обставинами; з бляґерством, яке високолетними фразами викручуєть ся від реального дїла, від сповнювання свого близшого обовязку, треба бороти ся всїми силами. Але треба Духа божого над молекулярним процесом хаоса—треба ширшої провідної ідеї в сїм атомізмі дрібних дїл, взагалї ідеольоґічного елєменту, який би зібрав в орґанїчну цїлість сю розсипану храмину, надав цїль і значіннє сим атомам, а не позволив розпасти ся й переродити ся в просту еґоістичну роботу для грубоособистих цїлей і завдань. В сїм несенню ідеальних напрямів і директив в буденну роботу малих дїл, в освітленню, в облагород-

[1]) На сю тему читачі наші мали гарну статю В. Панейка в IX кн. ЛНВ.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

женню, усвідомленню їх світлом ідеальнійшої мети лежить власне завданнє тих, що беруть на себе провід в суспільности.

Певно, не можливо годувати свою суспільність самими ідеалїстичними кличами, самими небесними зорями; хлїбця хоче чоловік, та ще і з масельцем. Але тяжкою провиною провідників перед своїм народом стає, коли вони замість могутним кличем sursum corda! [1]) підносити духа людського над сими турботами про хлїбець з маслом, над усею буденщиною малих дїл — навпаки самі відвертають очі земляків від провідних зір, від ідеольоґічних завдань та завертають їх самі в низини житя і його дрібних, еґоістичних інтересів..

Особливо з великою обережністю мусять пускати ся всякі такі кличі в нашій Галичинї, де суспільність і так зовсїм не грішить охотою не то що залазити в хмари, а взагалї підняти ся хоч трошечки над рівень свого „малого дїла“, своєї буденщини і поглянути з ширшого становища на справи. Філїстерське привязаннє до малих вартостей і без того підтинає тут всякий ширший полет гадки. Вся робота коло тутешньої суспільности власне повинна йти в напрямі поборювання сього міцного, глубоко закоріненого філїстерства.

А замість того приходить ся слухати, як полїтичні провідники галицького народу, батьки Галицької України з емфазою росповідають свому народови, як вони, залишивши принціпіальні справи для святого спокою, пріли по соймових комісіях, виборюючи ся для своїх виборців права мочити коноплї в річцї Гноюватій, або добивали ся заборони спускати нафтову ропу в ставок Заросляк, добули посаду громадського писаря для д. Гикавого, переслїдуваного радою повітовою, а своєю інтерпеляцією осягнули, що ц. к. намісник поручив пану старостї Пендзелькевичу на будуче по змозї не цитувати грецько-католицьких Рутенців в грецько-католицькі свята, і т. д. Шановні батьки народу з намащеннєм оповідають, як незмордовано працювали вони над сими малими дїлами протягом цїлої сесії, ледво встигаючи перейти з одної комісії до другої та здобуваючи все нові комплїменти роботячости для „єдиного польського сойму“. Шановна публїка, піддаючи ся гордовитому переконанню шановних послів про їх високі заслуги, сипле оплески, роздає признання. Тактика послів, що оборону основних інтересів народнїх проміняли на роботу коло реабілїтації панования своїх гнобителїв, — дістає похвали і одобрення. Санкціонуєть ся курс розмінювання принціпіальних змагань на „малі дїла“, безперечно

[1]) „Горі серця“!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

користні для даної громади чи місцевости, а часом може й цілої людности краю, -- але діла зовсім не сорозмірні з завданнями моменту, з тими справами, які мають реалізувати ся загально-народньою політикою,—тим часом як малі діла мають робити ся попри неї, не анґажуючи, не запрягаючи в розвязаннє своїх дрібних (хоч би й користних) завдань загальної політики, не вяжучи їй рук своїми справами [1]). Посли заспокоюють ся, вирвавши від суспільности заяву довіря і признання — quod erat demonstrandum [2]). І може через гадку не перейде їм, як крім того, що загально-політичні інтереси занапащено таким чином в інтересах мочення конопель, — вони, провідники народу, ще деморалізують суспільність сею тактикою малих діл, затроюють її хрунїством, санкціонуючи його згори.

А тим часом очевидна річ, що коли можна клюбови заміняти оборону основних інтересів народу доходженнєм інтересів тої чи сеї громади в справі мочення конопель, — то виходячи з подібного прінціпу дана громада може теж відступити ся від інтересів загально-національних, щоб добути для себе „місцевими засобами", ще простїйше і певнїйше, анальоґічну пільгу, яку добували їй шановні посли дорогою парляментарною. Сеї анальоґії, сеї льоґіки звичайно не помічають. Коли громада віддасть свої голоси панському кандидатови за право уживання лїсів чи пасовиськ, то се наші полїтики напятнують як крайне хрунївство і натискатимуть до бойкотовання таких хрунів. А коли шановнїйший провідник перехилить полїтику на користь наших можновладців в інтересах реґуляції річки свого повіту, то яка ріжниця? Тільки та що „хлопи-хрунї" може покуштують і чогось прикрійшого нїж моральний бойкот; а многозаслужений посол гордо збиратиме оплески на вічевім справозданню за свою „невсипущу діяльність", „особливо в інтересах даного повіту", а поважна преса з вдоволеннєм подасть публїцї новий прояв довіря і вдоволення суспільности з курсу „малих діл" наших шановних послів. Коли загукані, забиті хлопи з якої небудь Дмухавки схрунять супроти сердитого наказу пана старости, то се розуміють ся будуть погані хрунї, і нїхто не стане в їх обороні. Але коли відважить ся хто небудь назвати льокайством нїчим не оправдані скоки в правительственну гречку нашого клюбу, то розумієть ся шановні посли через своїх пахолків викличуть загальне обуреннє і протести на таке dictum acerbum.

---

[1]) Див. попередню статю в кн. IX. [2]) Що й треба було доказати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Виходить тільки одно: Quod licet Jovi non licet bovi [1]). „Хитрий Панько“ повинний наражати ся на все і вся, щоб не попасти в хрунї, але на „інтеліґентну хрунїяду“ у нас привикли дивити ся крізь пальцї. Нашим полїтичним провідникам не тільки вільно віддавати національні інтереси за миску сочевиці, призначеної для „свого повіту“, „для свого товариства“, взагалї „для своїх“, але можна робити з сього навіть заслугу, принціп. Коли темний селянин оберне свій виборчий голос в „квіт на пятку“,—він хрунь, смішний приклад полїтичної темноти і не усвідомлення. Але така реалїзація полїтичної потенції з його становища се „мале дїло“, котре консенвентно можна б боронити всїми арґументами, якими наші полїтики боронять своєї тактики малих дїл. Тільки се зветь ся хрунївством, а то „реальною полїтикою“. І нашим полїтикам вільно деморалїзувати прикладами такої „тактики“ нашу суспільність і нищити результати роботи і впливів найкращих синів нашої суспільности — всього національного виховання, веденого з таким накладом працї і пожертвовання. І голосів протесту навіть не підіймаєть ся против сього. От що найстрашнїйше!

Суспільність не має відпорної сили против сеї деморалїзації згори!

ЛЕСЬ ЛОТОЦЬКИЙ.

З пісень смутку.

Приходять на гадку й тоті сїнокоси...
Ставало нас двадцять. Ми йшли поруч себе.
Квіточки лягали на грубі покоси,
Та гадкою був я все, все біля тебе,
Моя наймилїйша. Як фялочки вяли,
Їх синяя краска мене так дїткнула,
Наче поміж цвіти, що тамочки вяли,
У грубі покоси і ти теж пірнула...
Тепер вже й не кошу, стариї вже руки,
Кісьба потрібує молодшої сили,
Та часом як зайду, мов хорий з роспуки
І сяду край тебе, твоєї могили —
Щось чую гей гамір, гей дзвонять десь коси,
А й фялочку синю підкошену бачу —
Приходять на гадку тоті сїнокоси,
Та смутні, ох смутні. Я хилю ся й плачу.

---

[1]) „Що можна Юпитеру, не можна бику“ — що можна великому чоловікови, не можна малому.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГЕРМАН БАНҐ.

Її Високість.

III. *)

Її високість прінцесса Марія-Кароліна виросла.

У ріжний час приїздили у замок посли від чужих дворів. Три-чотирі прінци приїздили самі.

Звичайно високий гість вів Марію-Кароліну до столу. Вони сїдали обоє трохи збентежені, між поважними вельможами обох дворів і з примусовою увічливістю розмовляли про мало-цікаві новини. Але серед тої розмови вони враз змовкали і тільки усміхались, і схилялись одно до одного, як ті люде, що залюбки розсказали-б щось одно-одному, та нічого було розсказувати.

Придворні дами і кавалєри при тій мовчанці самі переставали шептатись і сиділи, як і їх високости, усміхаючись і нахилившись одно до одного, з любенько-уважними лицями і нічого не говорили, тільки грали ся ножами і дивились одно на одного.

Його високість герцоґ вставав од столу всякий раз дуже швидко. Молоді їх високости ще сиділи на своїх місцях; вони усміхались одно до одного, як ті ляльки у кабінеті воскових фіґур.

— Хоч-би раз вона рота відкрила! — хвилювалась ґрафиня фон-Гартенштайн, так ніби-то їй самій треба було лагодитись до шлюбу.

Після обіду пили каву у жовтій салї. Герцоґ ішов грати у тарок, а придворні дами і кавалєри збивались купками по кутках. Ґрафиня фон-Гартенштайн вишивала по канві і про щось міркувала.

Марія-Кароліна ставала дуже жвава. Вона говорила невпинно і не відходила від вельможних Курта і Квенда. Се були питання про лїсоводство, яким її високість дуже цікавилась... Її високість ніяк не могла зрозуміти...

Обидва вельможні стояли піддригуючи. Її високість не розуміла анї слова з того, що вони говорили, а проте вона роспитувала їх далї, говорила чим-раз голоснїще і махала віяльцем. Чужоземний принц крутив вуси і розглядав свої чоботи.

— Як я вже говорила, шановний ґенерале...

Шановний ґенерал крутив ся, ніби на жарі сидів. Він лишив ся сам один, бо вельможний фон-Курт скористувавшись з коротенької мовчанки, втік, уклонившись тричі. Нарештї вельможний фон-Квенд, зібравши всю свою одвагу, замовк на пів-слові і почав одступати назад.

— Еге, еге, зовсїм так, — мовив він. — Ваша високість кажете зовсїм справедливо...

*) Докінченнє, див. X кн. ЛНВістника.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коло їй високости лишилось порожнє місце.

Вона сідала коло столу і розглядала якісь фотоґрафії.

На другий день улаштовувалась гулянка. Ясно-вельможні особи снїдали у замку і потім ішли у лїс.

Придворні лишались по-заду; обоє молоді високости лишались на самотї. Марія-Кароліна нервово крутила держальце своєї парасольки і говорила тремтячим голосом якісь слова; чужоземний прінц виписував кінцем своєї палички якісь химерні закрутки на вохкій землї. Нарештї вони замовкли обоє і йшли далї, трохи відступивши одно від одного.

Чужоземний прінц поглядав з-боку на Марію-Кароліну. З-боку вона була не краща, як спереду.

Несподївано помічали вони на поворотцї дороги ґрафиню фон-Гартенштайн. Його високість поспішав нахилитись над старим пнем; колупав коло його своєю палицею.

— Уявіть собі: се комахи на пнї!

— А так.

Її високість також думала, що на пнї були комахи.

— Як воно дивно у тих комах...

Вони обоє ставали і дивились на пень. Її високість починала сміятись. Вона мимохіть згадувала оповідання m-lle Leterrier про комашник у Sanssouci. Переказувала ті оповідання. Чужоземний прінц сміяв ся і починав розсказувати про свого гувернера. Тепер він був профессором старо-перської мови. Обоє вони сміялись зо слова „старо-перський“.

— І рот у нього був кривий, — казав його високість.

Молоді високости сміялись, підходячи до ґрафинї фон-Гартенштайн.

— Як двоє дїтей, моя люба, — розсказувала потім ґрафиня фон-Гартенштайн m-lle Leterrier. Вони були щасливі, як дїти, коли я їх застала.

Другого дня чужоземний прінц їхав до дому.

Коли її високість була розчарована, то вона нїколи і нїкому не докучала своїм розчаруваннєм.

І знов його високість герцоґ що-дня вів її під-руку до столу у маленькій салї і після обіду вона вишивала намистинками заслону для добродійного базару, слухаючи читання ґрафинї фон-Гартенштайн. Її високість сидїла нахилившись і нанизувала срібні намистинки на тонку голку. Світло лямпи падало на її червоні руки і на лице; лице її високости значно схудло і змарнїло.

Одного вечора, коли прінц-наслїдник приїхав на час до дому, він довго придивляв ся до неї зо свого місця і помітив, що вона дуже вилиняла і схудла.

— Маріє-Кароліно, що-ж ти собі думаєш: довго ти будеш оттак сидїти тут і нанизувати намистинки?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він сказав се зовсім несподівано; його слова дуже вразили Марію-Кароліну.

— Деведеть ся нам випровадити тебе просто в Айзенштайн, сказав прінц-наслідник.

Її високість прінцесса Марія-Кароліна схилилась ще нижче над столом. Незабаром після того вона тихо позбірала свої намистинки і помалу завернула вишиванку у папір.

Її високість рано пішла у свої покої: у неї трохи боліла голова і була вона блїда. Вона підійшла зо своїм згорточком до герцоґського стола для тарока. Герцоґ грав з прінцом-наслїдником. Між двома взятками герцоґ поцїлував її у чоло.

— На добра-ніч, сестричко, — сказав прінц-наслїдник.

— На добра-ніч.

Прінц-наслїдник подивив ся на сестру. Вона була дуже блїда.

— Не-здужаєш, Міся? — спитав він. Се було ніжне імя з дитячих днів. — Поправляй ся, дитинко.

Її високість була дуже зхвильована. Капали сльози на її клуночок з вишиванкою для добродійного базару, коли вона поспішно проходила салями. На другий день вранцї у її високости очі були червоні, коли вона зо своїм братом, прінцом-наслїдником, виїхала на прогулку верхами. Вони по давньому були у добрій приязни. Він дражнив її, а вона по давньому була вперта і завзята. Але иноді, коли він при обідї цїлував її у щоку і говорив: „На здоровє, Місю!“ — її високість несподївано припадала головою до плеча свого брата і все тїло її тремтїло, і потім прінц-наслїдник довго стежив за нею очима коли вона проходила через кімнату, тихо наливала каву і несла її його високости герцоґови.

— Ну, — мовив тодї прінц-наслїдник, витягнувши перед себе свої гарні ноги у гусарських рейтузах, — їй Богу, се просто-таки не-цікаво.

Він дивив ся на сестру, що стояла по-ряд із ґрафинею фон-Гартенштейн, наливаючи каву.

— Ну, їй Богу, — казав він — се, по правдї кажучи, зовсім не цікаво

Його високість нїколи не сидїв більш, як три днї у резиденції. Його полк стояв у Потсдамі.

Її високість прінцесса Марія-Кароліна знов сама одна їздила на прогулку верхи. Вона пускала свого нового Аякса іти ступою по лїсовій дорозї. Старий Аякс уже відслужив своє, він був дуже запав на ноги і почав темнїти; прінц-наслїдник застрелив його і Марія-Кароліна звелїла закопати свого старого коня на лїсовій полянї під дубом. Се було найулюблене її місце в лїсї. Вона знала у тім лїсї кождий куток, кожду стежечку. Тут прожила вона найщасливійші години свого життя.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Діти сторожа-побережника грали ся коло плоту. Її високість спиняла Аякса і дивилась на їх забаву. Її високість дуже любила дітей. Вона злазила з коня і сідала на краю окопа серед дітей, а вони обступали її і раділи, і сміялись, і надягали на себе її високий брилик, що налазив їм аж на вуха. Марія-Каролїна любила розмовляти з дітьми. Вона і зо всїма людьми так само охоче розмовляла-б, та не знала, про що саме треба говорити з ними, з тими чужими людьми. Вони говорили найбільше про такі речи, яких вона не знала і не могла знати. Вона нїколи не розуміла їх і стояла перед ними така чужа їм, несмілива, збентежена.

А з дітьми було зовсїм инакше. З ними вона залюбки балакала і сміялась. З пів-години сиділа вона коло плоту серед дітвори; вони лїзли до неї, сідали їй на колїна, чепляли репяхи до її сукнї, а найменшу дівчинку вона підіймала, садовила собі на плече і несла її аж до лїсової дороги. Машталїр з пошаною і нерухомо, як вартовий, держав коня її високости, стоячи між деревами.

Коли Марія-Каролїна верталась до дому, вона ставала коло тартаку і майстрова дочка, Анна-Люїза, виносила шклянку молока. Стара майстриха з круглим червоним обличчем виходила з дверей і кланялась, а її високість пила молоко.

— Ну, як-же? — питала її високість.

— Ой! — зітхала майстриха і знов кланялась, — треба ще почекати.

— Ви знаєте, про посаг я вже подбаю, — казала її високість. Спасибі вам за молоко.

Анна-Люїза брала від неї шклянку і кланялась.

— На здоровє вашій високости.

— Нехай вас Бог благословляє, — казала стара і знову кланялась.

— Спасибі. Adieu.

Її високість їхала далї. В лїсї чутно було, як стугонить колесо тартака. На деревах співали пташки; її високість спиняла Аякса і прислухалась: жовна десь довбає дерево, десь недалечко.

У кінцї дороги виднїлась брама палацу, з двома поламаними вазами на стовпах.

Її високість їхала ступою.

Прінц-наслїдник мусїв поїхати у мандрівку на Схід. Його високість герцоґ продав свої конї, щоб не витрачати зайвих грошей. Її високість носила перешивані сукнї: то були парадні сукнї її тїтки з Відня.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

IV.

У перший раз в-осени двір виїздив до міста у театр.

Її високість розглядала через льорнетку знайомі лиця. Їй було дуже вигідно на давнім місці у льожі. Так спокійно сиділа вона там, напів закрившись оксамитною заслонкою. Всї знайомі сиділи на своїх давнїх абонованих місцях; світила нова люстра, що поставлена в-лїтку.

Її високість не чула анї слова з „Дон-Карльоса". Коли вона один раз кинула погляд на сцену, то побачила там фон-Пельніца, що стояв навшпиньках, притиснувши руку до груди. Фон-Пельніц був маркіз Поза. За лїто фон-Пельніц постарів.

Над ними, у льожі для придворних дам, сиділа панна фон-Гартенштайн, нерухомо, як циновий москалик.

Її високість, з льорнеткою перед очима, дивилась на сцену, роскриваючи і закриваючи віяльце у себе на колїнях; вона не бачила і не чула нїчого. Вона не знала навіть, про що вона думає; вона почувала тільки, що вигідно їй тут сидїти у захистку, тодї, як там, унизу, инші люде грають. Коли вона чула оплески, то протягала руки, затягнуті у тїсні рукавички, і легенько плескала скілька разів; вона навіть не памятала, як се робила.

Був вихід фон-Пельніца. Він прів, як молотник. Фон-Пельніц прів завжде, коли грав героїв. У фойє він розглядав себе у зеркалї. Фон-Пельніц любив дивитись на себе у зеркалї, коли був одягнений у тріко.

Він ставав у позіцію так, щоб видимі були криві лїнії обох його ніг, і з тонкою придворною усмішкою дивив ся у зеркало. З такою самою усмішкою дивив ся на леді Мальбору Болїнґброк, як уявляв собі фон-Пельніц.

Фон-Пельніц стояв перед зеркалом і розглядав свої ноги. До нього підійшла прінцеса Еболї. Фон-Пельніц здрігнув ся.

— Мій друже! — сказав він (можна було подумати всякий раз, коли фон-Пельніц вимовляв ті слова, що він принаймні перелїчив усї зорі на небі і хоче про се росказати), — ви бачили, що її високість також плескала менї?

Режісер покликав маркіза Позу.

Її високість прінцеса Марія-Кароліна нерухомо сиділа у своїм кутку. Його високість герцоґ сидів за нею.

Він невпинно проводив пятьма пальцями по своїй довгій бородї, аж поки не задрімав солоденько. Він прокидав ся всякий раз, як з шумом спадала заслона. Тодї він присовував ся трохи вперед і нахиляв ся до прінцеси. Коли він сидів у льожі спереду, то мав звичку ворушити устами так, нїби розмовляв з ким-небудь. А тим часом він нїколи не говорив анї слова.

Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Її високість зазирнула у льожу придворних дам. Панна фон-Гартенштайн прокинулась серед дії; вона сиділа широко розплющивши очі і дивилась на сцену. Ґрафиня фон-Гартенштейн виглядала, як переляна курка.

У той саме час прінцеса була здивована незвичайним гуком одного голоса: грубий майже звірячий голос чула вона. Її високість мимохіть здрігнулась.

Се був дон-Карльос, що говорив з королевою.

Він був негожнй, з худим, невиразним обличчєм і тільки великі очі його палали. Як він сплеснув руками!

„Sie waren — in Angesicht der Welt
Mir zugesprochen von zwei grossen Thronen,
Mir zugekannt von Himmel und Natur,
Und Philipp, Philipp hat mir sie geraubt!

Її високість нахилилась до афіши і прочитала: Дон-Карльос — Йосиф Кайм. І мимохіть почала вона, спершись на поруччя льожи, без бінокля, стежити очима за всякою переміною в його обличчі. Вона ледве чула слова, — вона прислухалась тільки до гуку його голосу. З цікавістю і майже зо страхом, так ніби нахилившись над якоюсь дивною твариною, що переповзає її дорогу, дивилась вона вниз, як причарована.

Він говорив і поводив устами так, що виднілись усї його зуби і нахиляв ся, стиснувши кулаки, ніби з завзяттєм розриваючи невидимі кайдани, що сковували його.

— Кретін, — сказав його високість герцоґ. Він також прокинув ся.

В антракті у льожу герцоґа запрошено було його вельможність фон-Курта. Марія-Кароліна вклонилась і подала йому руку.

— Особа з натхненнєм, наш новий актор, — сказав фон-Курт і вклонив ся.

Він хотів догодити тими словами її високости.

— Еге, — сказала вона і подивила ся знов на сцену.

Як він там стояв перед королевою!.. Еге.

— Наш придворний театр — не звіринець, — сказав його високість.

Його вельможність фон-Курт стояв збентежений.

— Еге, — сказав він. Правду кажете, ваша високість. Молода людина, трохи гаряча.

Заслону спустили, потім знов підняли. Вистава скінчилась.

— Ходім-же до дому, — сказав його високість.

— А вже-ж.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Марію-Каролїну герцоґ узяв під-руку. Вони зійшли по сходах. Його вельможність фон-Курт і директор театру стояли в сїнях. Директор з жалосливим видом якось дивно здрігав правим плечем, так нїби бояв ся, що його вдарять по виду.

— Еге, еге, — мовив його високість; як сказав фон Курт: особа з темпераментом.

Її високість якось невиразно усміхнулась. Вони вийшли з театру. Тільки що перестав іти дощ і ще капали на каміння поодинокі великі краплї. Свіжим холодком тхнуло їм на-зустріч од дерев з парку.

— О, був дощик! — сказала Марія-Каролїна.

Їй хотїлось бути під одкритим небом.

— Відкрийте ляндо, — сказала вона. Дощу вже нема.

Герцоґ поїхав уперед зо своїми придворними. Марія-Каролїна стояла на ґанку, поки відкривали ляндо. Вона простягнула руку, щоб ухопити дощову краплю.

— Та ще не перестав дощ, — сказала ґрафиня фон-Гартенштайн. Нас ізнову вимочить.

На паннї фон-Гартенштайн був новий брилик зо справжнїм пірєм.

— Нї, се капає тільки з дерев, — сказала принцесса.

Вони сїли і прудко поїхали дорогою до палацу через долину. Непогода минула. Темні хмари проходили над горами чорними шматками. Небо було темно-синє, зорі світили. Дорога йшла по-над річкою; легенький туман підіймав ся над нею.

Вони дивились на темну воду між вербами, що хитались од вітру.

— Їдьте помалу, — сказала Марія-Каролїна.

Вони поїхали зовсїм помалу. Конї стрясали шорами від нетерплячого бажання скоріще дійти до дому. Потім вони пішли ступою.

Трава і дерева пахли, як по-веснї. Було так тихо, що чутно було, як падають на воду краплї з вербового листя.

— Яка чудова ніч!

Її високість зітхнула повними грудьми. Вона сиділа, відхилившись на спинку ляндо і дивилась у темряву ночі.

Згадала вона один вірш, потім ще один і ще один. Вона не знала, звідкіля се їй пришло, але несподївано вона згадала їх на память, усї ті гарні, високі слова.

— Яка чудова ніч! — сказала вона знов.

Річка лишила ся по-за ними і вони вїхали на гору. То тут, то там на обрію неба світло полискувала далека блискавка. Ялини і берези на горбах пахли чудово. Коло лїсової сторожки вискочила собака і загавкала на них.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Її високість сиділа перед своїм зеркалом для туалету, а камерюнґфера заплітала її коси.

Вікна за довгими заслонами стояли відчинені. Якісь маленькі мушки летіли до свічки. Вони літали туди-сюди, залітали в огонь і обсмалювали собі крильцята; її високість обганяла їх.

— Ох, ті сотворіннячка, — говорила вона.

Вона пригадувала, на кого могла-б скидатись та людина.

— Пак! Згадала!

На малюнку у покої герцоґа, де була намальована Марія-Антуанета, коли її ведуть у тюрму, стояв молодий чоловік з затиснутими кулаками, нахиливши голову вперед... перед нею, праворуч...

Ось до сього молодого чоловіка він був дуже подібний.

Мушки літали коло свічки і падали мертві.

— Зачиніть вікно, — сказала Марія-Кароліна. Так багато налетіло сюди тих мушок.

Двір жив у резіденції вже цілий місяць. Дні минали, як і завжде, одноманітно. Її високість малювала водяними фарбами; у визначені дні приймала гостей, у визначені години ходила на проходку по тересі з панною фон-Гартенштайн.

Її високість иноді зустрічала придворного актора Кайма. Безперечно він був дуже не-гарний; маленьке обличчє його було жовте і він так незграбно кланяв ся, здіймаючи свій високий бриль.

Було у середині падолиста вранці. Сонце світило на ріжнобарвне листя на землі у парку; дерева були вже голі і листя лежало килимом на стежках і на траві. Її високість зо скількома дамами пила каву у садовім домику, на-верху. Вони збірали ся вже йти, коли Іосип Кайм увійшов на веранду.

Її високість і дами сходили до-долу по східцях. Кайм уклонив ся. Її високість спинилась на останніх східцях.

— Пане Кайм, — сказала вона. Там з гори, з тераси дуже гарний краєвид. Чи не хочете подивитись? Сьогодня там одчинено скрізь.

Кайм стояв нерухомий, держачи бриль у руці.

— Дуже дякую, дуже дякую, ваша високість.

— Штайндль, — звернулась її високість до лакея: проведіть пана придворного актора на площадку. Краєвид і справді дуже гарний.

— Еге, мені казали про се, ваша високість.

Її високість вклонилась і пішла з дамами далі.

Тайна радниця розказувала далі про королеву руминську.

— Королева, що пише вірші... — говорила вона.

— І друкує оповідання про кохання...

— Horrible! — сказала m-lle Leterrier.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Еге, — сказала принцеса таким голосом, коротким і сухим, як говорять люде, що завжде почувають себе недужими. Її високість спинилась і дивилась де-який час на сад, осяяний сонцем. Еге, — казала вона, — королева Елїсавета пише дуже гарні вірші.

Всї дами разом замовкли, нїби води в рот набравши. M-lle Leterrier озвалась перша:

— Mais oui, votre Altesse, des vers étonnants...

І таким самим голосом, як пять лїт перед тим вона починала свої лекції від тої або иншої речи, вона казала далї:

— Oui, voilà une madame de Stael sur le trône...

Всї инші дами мовчали дозволяючи панї Сталь сидїти на тронї. Вони вертались у палац.

Пісня снїданку її високість їхала з ґрафинею фон-Гартенштайн в італїйський замок; після обіду наливали його високість герцоґови каву. Його високість герцоґ сеї зіми почав дуже жалїтись на лом у ногах і стіл для гри у карти для його високости ставили дуже близько до ґрубки; потім її високість їхала у театр або сидїла дома у своїм кутку у жовтій салї.

Її високість сеї зіми не хотїла, щоб їй читали у-голос; вона читала твори Шілєра сама про себе.

Вона сидїла зігнувшись, з книжкою на колїнях. Дочитає — і сидить, спершись головою на руку і дивить ся просто перед себе. У салї чутно тільки, як ляпають карти, коли їх роздають та кашель гофмаршала, що старав ся завжде покрити його сміхом.

Її високість, спустивши руки, дивить ся у салю; вона бачить згорблену спину герцоґа: коло нього збоку сидить гоф-маршал, хитаючи головою.

Ґрафиня фон-Гартенштайн сидить оддалїк од неї; чорна перука різко віддїляєть ся від її чола; зморщки на лиці засипані poudre de riz.

І її високість знов схиляєть ся над книгою і читає.

— Марія-Кароліна, — кличе його високість.

Марія-Кароліна встає і закриває книгу.

— Ми скінчили, — каже його високість.

Марія-Кароліна тихо підходить до столу і сїдає.

Найяснїйші особи, перед тим, як іти спати у свої покої, грали ще одну партію у пікет.

Комітет громадського зібрання поклав просити пана придворного актора Кайма, щоб він ласкаво прийняв участь у святкуваннї своєю декламацією. Обер-бурґомістр подав сю думку на зібранї комітета одного вечора, після того, як він був на обідї найяснїйших особ. В зібраннї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дамського комітету у палаці просили дозволу її високости, найяснійшої протекторки товариства, вдати ся з проханнєм до пана Кайма, щоб він поміг успіхови добродійного базару, — „се внесло-б може де-яку нову одміну“.

Її високість також вважала, що пан Кайм може привабити багато публіки. Придворний актор Кайм охоче пристав на се запрошеннє.

Придворний актор фон-Пельніц мусів признати ся, що він ніяк не розуміє такої постанови комітета. Того дня він довго простояв на вулиці, Як тільки хто-небудь виходив на вулицю, фон-Пельніц зустрічав його.

— Мій друже, — казав він, — чи ви можете се зрозуміти? Вже двадцять літ, — милий друже! — вже двадцять літ я їм робив сю послугу...

— Так, так, шановний добродію фон-Пельніц... але, вибачайте мені, на жалъ, треба йти у той бік.

— Вже двадцять літ, — і пан фон-Пельніц брав ся за чоло і стояв хвилинку, розставивши пальці і дивлячись нерухомо вперед себе, — милий друже... Ага, ви туди хочете йти?.. Ну, ходім разом.

Так фон-Пельніц тиняв ся по вулицах сюди й туди.

— Повинна-ж бути для того якась причина, — казав він. Вони повинні вияснити се мені. Вони повинні сказати мені, з якого се приводу?

У-вечорі, коли зачиняли ресторан „Герцоґ“, фон-Пельніц хапав під-руку кого небудь, але незабаром пускав його.

— Милий друже! — фон-Пельніц дивив ся йому в очі. Справа така, що про неї не можна мовчати. На все повині бути певні звичаї, — треба-ж се знати!

Фон-Пельніц вернув ся до дому о другій чи третій годині, по-півночі. Прийшовши до дому тихо сів на своє крісло, поклавши руки на коліна. Иноді він помалу підіймав одну руку і клав її собі на голову.

— Так-то, Маріанно, — казав він жінці. — Розумій се, як хочеш.

Її високість принцесса Марія-Каролїна ніколи ще не мала такого гарного вигляду. Її високість була у гарній, блискучо-стальовій сукні; пошита вона була чудово; її високість була майже гарна, коли входила на добродійний базар під-руку з обер-бурґомістром.

Її високість вийшла по сходах на естраду і сіла. Співці почали співати.

Фон-Пельніц сам висловив бажаннє стояти при томболї з білєтами на льотерею.

— Любий мій, — казала йому пані фон-Пельніц, — коли ти хочеш послухати моєї поради...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Фон-Пельніц завжде слухав поради своєї жінки і тепер з веселим і байдужим виглядом стояв при томболї.

— Як воно приємно послухати хоч раз якого-небудь иншого артиста, — говорив усім фон-Пельніц.

Він метушив ся, підскакував неспокійно.

— Мій друже, — говорив він, — буває людина иноді вільна...

Фон-Пельніц, здавало ся був щасливий.

Її високість прінцесса Марія-Короліна поводила ся не дуже ласкаво з букетом, що від громадського зібрання: під-час співів листок за листком сипали ся з нього коло її крісла.

Фон-Пельніц стояв коло своєї томболї, згорнувши руки на грудях. Придворний актор Йосиф Кайм у фраці і білім краваті вийшов до рампи. Її високість прінцесса Марія-Кароліна, вклонившись, нахилилась над букетом від громадського зібрання.

Йосиф Кайм деклямував „Проклятте співця". Новісенький фрак незграбно висів на ньому. Від рухів артиста накрохмалена сорочка його повзла до-гори і трохи вилїзла з жілета. Кайм смикав її вниз після кождого вірша. Він деклямував не краще і не гірше за всякого иншого.

Пані фон-Пельніц сїла у захистний куток. На носї у неї було пенсне і вона не спускала очей з прінцесси. Її високість сидїла, схиливши голову. Вона дивилась на ноги Кайма, — непомірно великі ноги у блискучих черевиках на високих закаблуках. Такі великі ноги!

Її високість була дуже схвильована. Бідний був той букет від громадського зібрання! Пані фон-Пельніц була певна, що незабаром він увесь буде знищений.

Кайм стояв зовсім так, як, бувало, стояв фон-Пельніц: права рука притиснута до грудий, — груба рука, затягнена у білу рукавичку; і шию витягав він так само. І який він був палкий!

Її високість не могла відвести очей від його великих ніг. Він скінчив і вклонив ся. У салї почали ся гучні оплески, і фон-Пельніц, піднявши руки майже на-рівень з головою, також завзято плескав.

Її високість, найяснїйша прожекторка, встала.

Співцї тільки-що були почали співати останню пісню, але мусїли перестати і голоси їх немов обірвались на високих нотах. Діріжер, що стояв повернувшись спиною до публїки, немов скаменїв, простягнувши руку.

Її високість, прінцесса Марія-Кароліна вже сходила з естради. Дами побігли до своїх рундучків і позгортали хустки, що покривали їх крам. Панна фон-Гаршенштайн ледве встигла дігнати її високість.

Її високість, усміхаючись, поспішно йшла подовж столиків. Коло столика № 2 радісна стояла жінка обер-бурґомістра над своїми „медяниками". Її високість тільки усміхнулась до неї і пройшла далї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Жінка обер-бурґомістра зробила реверанс коло тих медяників та так і скаменіла, присівши; її високість тим часом уже купувала щось у рундучку жінки придворного дентиста. Її високість ще ніколи не була така жвава. Вона довго стояла коло кождого столика і так обійшла всю салю.

Коли її високість уже виходила, фон-Пельніц поспішив поперед обер-бурґомістра крикнути „hoch“ у її честь. Фон-Пельніц був мов несамовитний.

— Милий друже! — казав він, обнявши Кайма; — один орґан, одна й мова. Я мушу вписати у свій репертуар „Проклятте співця“.

У вечорі жінка обер-бурґомістра нишком продала свої пфеферкухени у буфет.

Пан і пані фон-Пельніц вертали ся до дому. Пан фон-Пельніц одкашлював ся, пані фон-Пельніц ніяк на се не вважала. Нарешті пан фон-Пельніц озвав-ся, чухаючи собі підборіддє (фон-Пельніц у приятельській розмові чухав собі підборіддє і злехка хрюкав).

— Кх... мама-Пельніц, — („мама-Пельніц“ було влесливе призвище жінки), — що ти скажеш на се?

— На що, Давиде?

— На що? — повторив фон-Пельніц. Ніби є про що инше питати? На що?

— Ти думаєш про молодого артиста? Звичайно, він деклямував дуже гарно.

— Моя мила... — фон-Пельніц не кінчав.

— Коли ще взяти до уваги, що він молода людина і не має ніякого досвіду, — мовила прихильно пані фон-Пельніц.

Фон-Пельніц не казав нічого. Душно було дуже.

— Пельніц, тобі не вадило-б ближче познайомитись з паном Каймом.

Фон-Пельніц спинив ся.

— А що-ж. Він справді нічого-собі людина, чемний і звичайний, трошки ще не сміливий.

Вони пішли до-дому.

Фон-Пельніц ще довго сидів на своїм кріслї, поклавши руки на колїна. Потім, уже лежачи у постели, він ще довго не міг заснути. Він зітхав, кашляв і скоса поглядав на жінку. Вона-ж удавала, що спить.

Фон-Пельніц крутив ся, перевертав ся і иноді бив себе долонею по чолї.

Вранцї фон-Пельніц пив анґлїйську сіль. Його шлунок ніколи не видержував сильного хвилювання і турботи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Її високість прінцесса Марія-Кароліна, вернувшись до дому, передягнулась і пішла у жовту салю. Ґрафиня фон-Гартенштайн у-голос читала „Revue des deux mondes“. Се була розвідка про европейський вплив на Китай.

Коли її високість зволила піти у свої покої на спочинок і камер-юнґфера почала чесати її коси, її високість раз-у-раз гримала на неї за те, що вона шарпає її за волосся.

— Боже мій! — нетерпляче говорила вона; — ви-ж тягнете волоссє, аж болить.

— Але-ж, ваша високість...

— Ну ось знову!

— Ваша високість...

— Ет, лишіть! Я вже краще сама се зроблю.

Її високість сама росчесала собі волоссє і почала заплїтати, а через хвилину покинула. Камер-юнґфера ніяк не могла зрозуміти, що стало ся з її високістю. Помалу заплела вона коси і закрутила їх обережно на тїмю.

Ревматизм його високости дошкуляв чим-раз гірше. Кілька тижнів її високість не бувала у театрі.

Фон-Пельніц був дуже рухливий; він узяв ся за товариське обєднаннє всїх артистів придворного театру.

— Милий друже, — говорив фон-Пельніц, — ми-ж так не часто зустрічаємо ся!

— Любий друже, ми-ж повинні ходити в гостину один до одного.

У суботу був товариський обід у фон-Пельніца. Придворний актор Кайм вів до столу панї фон-Пельніц.

V.

Настала весна; тепло було. Сонце будило життє у всїй природї. Її високість була нервова, почувала якусь втому.

— У її високости дивні примхи, — мовляла не раз ґрафиня фон-Гартенштайн. І без ліку їх, моя люба.

Ґрафиня фон-Гартенштайн після-обідні години просижувала здебільшого у m-lle Leterrier. Її високість за останніх часів після обіду йшла у свої покої. Вона хотїла спочити.

Її високість зачиняла двері на ключ і камер-юнґфера мусїла стукати у двері, коли наставав час одягатись до столу.

Ґрафиня фон-Гартенштайн любила посидїти у m-lle Leterrier,

— Любо моя, — говорила вона, — се нерви. Але як воно прикро терпіти таке, моя мила! Звичайно, я про се нікому не кажу, але у її високости такі примхи! Вчора до дому з театру ми прийшли пішки!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Прийшли?

— Еге, любо моя! Ми прийшли; її високість одіслала ляндо. Ну, иноді й не рада будеш од такої примхи.

Еге, ґрафиня фон-Гартенштайн не розсказувала про те, що доводить ся їй терпіти; але у неї був певний спосіб мовчати про свої муки.

— Доводить ся, моя люба, коритись, — говорила вона таким нещасним голосом, ніби її, що найменше, було побито.

M-lle Leterrier співчуваючи хитала головою.

— Mais oui, — говорила вона, — c'est l'âge orageux.

— Еге, — мовила на се ґрафиня фон-Гартенштайн.

Вона не розуміла, що хоче сказати тими словами m-lle Leterrier; ґрафиня фон-Гартенштайн не вміла пізнавати признаки того „âge orageux".

— Mais oui, — c'est ça! — повторила m-lle Leterrier.

Вона знала се. У неї був один „небіж", цибатий, прилизаний хлопець, що приїздив до неї двічи на рік і геть часто грабував її щадничу книжку.

— C'est ça, — мовила m-lle Leterrier.

Дзвонили. Се приходила пані фон-Пельніц. Зімою вона брала лекції французської мови у m-lle Leterrier.

Всї три вони розмовляли про погоду: така вона непостійна і так вадить вона не ревматизм його високости.

Ревматизм дуже мучив його високість герцоґа. Останнї два місяцї він анї разу не почував себе настільки добре, щоб можна було йти до театру.

Її високість прінцесса Марія-Каролїна сїдала у темнім кутку льожи на своє місце; світло рампи дразнило її.

Її високість волїла сидїти трошки сховавшись; її високість справдї бувала тепер нервова у театрі.

Невже ж він завжде буде грати бунтарів? — питав вельможний фон-Курт. Се якесь божевіллє і воно може заразити инших.

Ґрафиня фон-Гартенштайн вважала, що великий Девріен повинен певернутись у могилї.

Її високість сидїла, ховаючись соромливо. Йосиф Кайм на сценї роспаляв молодь. Се було велике мистецтво; палка молодь захоплювалась великими талановитими творами. Ненависть робилась якась звіряча, коханнє було несамовите. Все життє перетворялось у якийсь невпинний запал. Добрі городяне резіденції були такі здивовані, ніби їх повели на штурм через майдан, що коло ратушу. Прінцесса Марія-Каролїна тулилась у куток своєї льожи. Її ніби щось лякало, і дивувало, і нудьга

Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

брала, і обрида якась, — і не знала вона, що з нею діеть ся. І сиділа вона, немов та глуха, що стараеть ся над усю силу почути, і дивилась на всіх тих людей там на сценї.

Голос Йосифа Кайма панував над усіма иньшими.

Иноді бренів він лагідно, принадно і солодко, як музика, — ось, як тепер, коли дон-Карльос розмовляє з королевою. І цікавими очима дивилась її високість на дон-Карльоса, що став навколішки перед своєю улюбленою, на його обличчє, що сяяло, коли він звертав ся до неї, на уста, що з них ішли такі гарні слова, на голову, що так низько схилилась, коли він цілував її руки. І довго, з дивною радістю, закривши очі, вдержувала перед собою її високість його обличчя.

Але дія йшла далї. І люто боролась Еболї за Карльоса і Карл проклинав свого батька і присягав, що буде йому ворогом, і Роза йшла на смерть...

Її високість ледве розуміла слова. Але вона чула бунтівничі голоси, ніби у великім гуртї, і почувала тяжкий страх, аж дух їй у грудях переривав ся і серце ніби переставало битись.

Коли заслона спустилась і вистава скінчилась, її високість лишилась на своїм місцї і дивилась, як божевільна на ту заслону, що враз потемнїла, мов чорна стіна. Її високість встала, перехилилась через поруччя ложі і дивилась у ту півтьму, на порожні крісла.

Панї фон-Пельніц зимою займала місце у першім поверсї, саме навпроти герцоґської ложи. Панї фон-Пельніц лишала своє пенс-не на носї під вуалькою.

Лакей одхилив завісу аван-льожи. Прінцесса повернулась і пройшла коло нього. Вона пішла до дому.

Його високість герцоґ чекав її високість, щоб заграти одну партию в пікет. Він сидїв і барабанив пальцями по столї, і що-хвилини дивив ся на годинник.

— Одинадцять годин, — сказав він.

Він уже держав карти в руцї.

Марія-Кароліна сїла і його високість роздав карти. Вони грали, не кажучи й слова: здавали карти, ходили, покривали.

Лакей тихенько поніс чай через кімнату. Ґрафиня фон-Гартенштайн плела свою роботу і тихо стукали її дротики. Їх високости кінчали гру.

Скінчивши, його високість згорнув карти.

— Вже пізно, — сказав він.

— Пів на дванадцяту, — озвалась її високість.

Вона встала, підійшла до вікна і на хвилину притулилась до шибки своєю важкою головою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ваша високість, — чай, — сказала ґрафиня фон-Гартенштайн.
— Дякую. Я йду.
Найяснійші особи мовчки пили чай.

Її високість забажала принести з власних покоїв герцоґа одну книгу перед тим, як іти на спочинок. Лакей зо свічкою йшов перед нею.

Її високість підійшла до полички і машинально добула книгу з бібліотеки його високости — герцоґа.

Вона поклала її на стіл і, поки лакей чекав, високо піднявши свічку, вона розглядала малюнок „Марія-Антуанета перед тим, як іти в тюрму“. Вона придивлялась до людини, що стояла, стиснувши кулаки.

З по-за бунтівників вона бачила обличчє королеви. Яка горда і велична йшла вона серед тої юрби! Обличчє її сяяло непорушним спокоєм.

Марія-Кароліна відвела погляд від малюнка і оглянулась по світлиці його високости герцоґа. І здало ся їй, що її мати дивить ся на неї з кождого кутка.

Вона бачила її там, — ніби сидить вона на високій софі з часів першої імперії, струнка, гарна і спокійна, поклавши на коліна руки з дорогими перстнями на пальцях, а тим часом вона, Марія-Кароліна, маленька дівчинка, стоїть перед своєю мамою-герцоґинею і вичитує байку Ляфонтена, а mademoiselle за нею сидить на своїм кріслї і ворушить устами за словами байки, ніби хоче підказати прінцесї.

І коли вона, бувало, скінчить байку, її високість герцоґиня злегка схиляла голову і говорила:

— Добре, дуже добре.

І Марія-Кароліна кланялась, а герцоґиня, її мати, злегка торкалась устами її чола. Марія-Кароліна йшла собі, а герцоґиня подавала m-lle Leterrier руку для поцілунка і говорила:

— Наука йде дуже добре.

Її високість немов чула той ясний, завжде спокійний голос герцоґині, її матери, і бачила ті стародавні меблї з вазами і золотими мережками і малюнки, що висїли у порядку на стїнах.

Марія-Кароліна зітхнула, ніби скинувши з себе якусь вагу і повернулась, щоб узяти зо стола книгу. Її погляд знов упав на Марію-Антуанету. І враз почула вона у собі обриду і гнів до того народу, що гомонїв там.

Її високість вийшла з „власних покоїв його високости герцоґа“ і мовчки попрощалась з статс-дамою фон-Гартенштайн, що чекала її у жовтій салї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але коли камер-юнґфера заплїтала перед зеркалом її коси, на неї знов найшов якийсь смуток і неспокій. Вона відправила камер-юнґферу і лягла у постїль. Але неспокій не покидав її і вона не могла заснути. Вона раз-у-раз чула ті палкі голоси, що нїби гукали до неї, — і серце її часто колотилось.

Вона взяла зо стола „Дон-Карльоса“ і почала читати те, що само у книзї відкрило ся. Се були ті самі слова: любов, людяність, свобода, — і говорив їх той самий голос. Вона перестала читати і кинула книжку на стіл.

Її голова була важка від тої безлїчи думок. Вона не могла розібрати всї ті невідомі їй речі і почувала тільки, що в жилах її хвилює кров, нїби від страху.

Вона знов почала читати і аж сїла на постелї, а книжку поклала собі на колїна. Знов перечитувала вона мову герцоґа до королеви:

Ich bin
Der Meinung, Ihre Majestät, dass es
So Sitte war, den einen Mònat hier,
Den andern in dem Pardo auszuhalten,
Den Winter in der Residenz, so lange
Es Könige in Spanien gegeben...

Її високість випустила з рук книгу і вона вже не бачила нї одної лїтери: сльози затуманили їй очі. Вона почувала глибокий, тяжкий, безсилий смуток, невтишимий смуток.

Вона плакала довго і висохли нарештї її сльози; втомлена, протягнула вона руку по другу книжку: камер-юнґфера поклала була скілька книжок на столик коло її постели.

Вона роскрила одну з них: се було дерево родоводу Габсбурґів.

Вона читала і перегортала сторінку за сторінкою. Се були все однї й ті-ж самі імена, ті самі титули у безконечнім рядї поколїнь.

Її високість заснула твердим сном, схилившись над деревом родоводу Габсбурґів.

Його високість прінц-наслїдник одержував довгі, сантіментальні листи від своєї сестри. Вони приходили до нього вранцї і він прочитував їх, смакуючи свою першу цигару.

Його високість випускав з-під усів синїй дим кільцями.

— Pauvre enfant!

Прінц-наслїдник зітхнувши, витягав свої довгі ноги у рейтузах і допивав капу.

— Pauvre enfant!

Її високість прінцесса Марія-Кароліна справдї була не зовсїм здорова. Гоф-медик рішучо радив робити як-найбільше руху.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Її високість що-дня далеко їздила верхи на прогулку по свіжім веснянім повітрі.

Її високість їздила дуже нервово і лакей її мусів бути дуже обачний: то гнала вона коня у-чвал, то, знов, їхала ступою.

Вона приїхала до тартака. Анна-Люїза винесла їй шклянку молока.

Її високість випила молоко і забарилась коло дверей. Мимохіть глянула вона на колесо, де пінила ся вода. Прінцесса злегка здрігнулась і віддала шклянку Анні-Люїзї.

— Які ви стали блїді! — сказала вона. — Може ви нездужаєте?

Її дуже вразило, що Анна-Люїза схудла і зблїдла. Вона не слухала відповіді Анни-Люїзи, а дивила ся знов на воду, що пінилась під колесом.

— Се од весни, — сказала її високість.

Анна-Люїза вклонилась реверансом її високости, а прінцесса кивнула їй головою.

Її високість поїхала через міст. Коло поворотки вона ще раз оглянулась назад. Анна-Люїза стояла перед хатою і дивилась на прінцесу, прикривши очі від сонця рукою.

Був звичайний що-тижньовий обід. Найяснїйші особи і їх гості пили каву у жовтій салї.

Її високість прінцесса Марія-Кароліна розмовляла коло одного з вікон зо старшим лїсничим про ті дерева, що подобались їй своїм виглядом.

— Еге, нїхто не знає лїса так добре, як ваша високість, — казав старший лїсничий.

— Та я-ж од дитячих лїт їзжу туди верхи.

Її високість дивилась у сад. Придворний актор Кайм з двома дамами йшов доріжкою.

— Яке гарне повітре, — сказала її високість.

Вона відчинила вікно.

— Як у червнї.

Вона висунула ся з вікна. З тераси ясно чули ся голоси.

— Коло тартака в лїсї ще краще, — сказала вона знов, оглядаючись на старого лїсничого.

— Я знаю, що те місце подобаєть ся вашій високості, — сказав він.

Вони помовчали трошки. Прінцесса Марія-Кароліна дивилась у сад.

— У них горе там, на тартаку, — сказав старший лїсничий.

Її високість озвалась не зараз.

— Горе? — спитала вона так, нїби те слово довго не могло вийти з її уст.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Хіба ваша високість не чули, що Анна-Люїза, та молода дївчина, що мала честь...

— Анна-Люїза? Що-ж із нею?

— Її знайшли вчора вранці... ваша високість... се дуже сумно... у річці, коло тартака...

Її високість обернулась.

— У річці, кажете ви? — Як там, у-низу, весело сміють ся!

— Так, ваша високість, — вчора.

— Та я-ж її бачила позавчора, як їздила на прогулку.

— Се стало ся ввечері, — позавчора ввечері.

— У-вечері — повторила її високість.

Вона згадала, як стояла перед її конем Анна-Люїза, така блїда, очі позападали.

— З якого-ж приводу? — спитала вона.

— Коли девятнадцятилїтня людина кидаєть ся у воду, то тут здебільшого буває нещасне коханнє.

Її високість дуже зблїдла. Невідступно бачила вона перед собою Анну-Люїзу, таку блїду і сумну. І враз вона згадала ту воду, що пінилась під колесом і без усякої думки сказала:

— Се, напевне, весна...

Ввесь той час вона чула сміх і голос Йосифа Кайма і нервово знов повернулась до вікна.

— Як там сміють ся! — сказала вона. — Бідна!

Марія-Кароліна ніби не бачила нї дерев, нї тераси, нї неба.

— Бідна! — сказала вона знов

Її високість попрощалась зо старшим лїсничим, кивнувши йому головою.

Другого дня вранці прінцесса Марія-Кароліна поїхала верхи до тартака. Велике деревяне колесо стояло нерухомо, двері і ворота були зачинені. Марія-Кароліна злїзла з коня і пішла по східцях. Вона відчинила двері і війшла у млин. Пройшла вона трошки вперед і спинилась.

Старий і стара сидїли на лавочцї між вікнами; тихо сидїли вони рядочком, одно коло другого. Старий майстер притулив голову до стіни і зітхав.

— Так, Йоган, так, — говорила жінка, ніби розважаючи дитину. — Так, так.

І потім знов обоє мовчали, тїсно притулившись одно до одного. Мати витерала сльози рукою.

Марія-Кароліна тихо одвернулась, одчинила двері на східцї і вийшла.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Її високість їхала від тихого тартака мостом.

Береги річки зеленіли, спокійна вода полискувала на сонні... Там знайшла собі смерть Анна-Люїза... Її високість погнала коня у-чвал; лакей поспішав за нею.

Другого дня після вистави „Ромео і Юлії“ пані фон-Пельніц сиділа у m-lle Leterrier на лекції французької мови. Прийшла і ґрафиня фон-Гартенштайн. Їй треба було „поговорити з людиною, моя мила“.

— Я ж се бачила сама, — сказала пані фон-Пельніц.

Її високість встала зараз після сцени коло балькону і пішла сама одна, тільки з лакеєм.

— Додому? — спитала m-lle Leterrier.

— У палаці бачили її високість в одинадцятий годині, моя мила.

— В одинадцятій годині?

M-lle Leterrier так ростягнула ті слова, ніби хотіла прибити ними, як цвяшками всі зловчинки, що могли стати ся за той час — від сцени коло балькону до одинадцятої години.

— А який вигляд був у її високости? — знов спитала m-lle Leterrier.

— Я її не бачила, — озвала ся пригнобленим голосом ґрафиня фон-Гартенштайн. Її високість була без усякої охорони.

— То все пан Кайм, — сказала пані фон-Пельніц, — він геть попсував нерви її високости.

Вона зняла своє пенсне.

Її високість була дуже блїда, коли після сцени коло балькону, вийшла з льожи. Лакей, що куняв в аванложі, прокинув ся.

— Ходім, — сказала її високість.

Її високість зійшла по сходах і вийшла через сїни; у неї була тільки вуалька на голові і манто на плечах.

Вона пройшла театральним парком на доріжку, що веде до двірцевого парку. Вона відчинила фірточку у рожевий садок дядька Оттона-Ґеорґа, — кущі стояли голї, без листя, — і вийшла на терасу.

Вона йшла поспішно; лакей ішов за її високістю ступнів за десять по-заду; він ішов поважно, випроставшись і обличчя його було таке саме недвижиме, як тоді, коли він прислуговував при столї.

Її високість йшла, йшла. Її конче треба було йти і здавалось, ніби вона раз-у-раз щось топче своїми ногами. Иноді вона притискала руку до груди, так ніби їй важко було дихати. Вона йшла чим-раз помалїйше, схиливши голову, дивлячись у землю, йшла зовсїм помалу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чоло її високости палало; думки Марії-Каролїни були такі нові, незвичні; се було для неї так, нїби великий смуток. Вона йшла по східцях на самий верх тераси. Пройшла ступінїв скілька і спинилась.

Місяць на половину сховав ся за хмарами. У долинї під нею темнїв сад аж до великого палацу. На небі і на хмарах рівною межою лягав край його дахівки. Її високість стояла нерухомо і дивилась на герцоґский палац. Лакей за десять ступінїв по-за нею стояв, як той вартовий з рушницею.

У її високости не було нїяких думок. Слова, — палкі слова, нїби встрягли в її мозок, а душу її, як ножем, прошив смуток, — вона знала, який се був смуток. А перед очима у неї були тільки довгі, темні лїнії палацу. І тодї, коли вона дивилась на той палац, вона бачила перед собою обличчя дядька Оттона-Ґеорґа; вона бачила, як він сидить у блакитній салї перед грубкою, підперши руками худе гостре, блїде лице і дивить ся на вогонь широко-роскритими очима. І почувала вона, як рука дядька Оттона-Ґеорґа лагідно гладить її по голові і чула вона, як він з доброю усмішкою схиляв ся до неї і майже пошепки казав: Pauvre enfant, pauvre enfant!

Лакей переступав з ноги на ногу.

Її високість повернулась і пішла назад по терасї. Великий замковий годинник серед нічної тиши продзвонив багато разів. Вона враз почула себе дуже втомленою, сходячи до-долу по сходах.

Місяць вийшов з по-за хмар і доріжка у рожевім садку дядька Оттона-Ґеорга ясно забілїла.

Голова Марії-Каролїни дуже палала і ноги ледве вже несли її. Втім вона побачила лакея: він проходив повз неї, щоб одчинити двері, — вона зовсїм була забула за нього. Він стояв, повернувшись до неї боком осяяний світлом, з шапкою в руцї, стрункий, молодий. Се якось здивувало Марію-Каролїну і вона спинилась на хвилинку. Лакей повернув ся і скоса глянув на неї.

— Зачинїть, — сказала прінцесса Марія-Каролїна і пройшла у двері коло нього.

Лакей зачинив двері.

Її високість сказала камер-юнґфері засвітити канделябру.

Вона послала сказати його високости герцоґови, що почуває себе не зовсїм добре.

— Можете йти, ви менї не потрібні.

Лакей похожав по корідорі.

— Де ви були тепер? — спитала його камер-юнґфера.

— На терасї, панночко.

— Як? Що ви плетете, Франц? Чого там треба було її високости?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ми ходили.

— Ходили?

— Еге. І стояли, як статуї.

— І мріяли, дивлячись на місяць? Так?

— Я не бачив ніякого місяця, панночко.

Лакей у пів-темнім кутку зірвав поцілунок у камер-юнґфери, потім ще скілька.

— Ідіть, — сказала вона йому і втекла.

Камер-юнґфера вернулась у покої її високости прінцесси Марії-Кароліни. Вона була певна, що почує там плач її високости.

Діректора придворного театру було запрошено до столу.

Діректор говорив про майбутній сезон і про переміни артистів у труппі.

— Пана Йосифа Кайма запросили у Дрезден, — сказав діректор.

Він сидів як-раз навпроти її високости.

— Він піде добре, — сказав його високість герцоґ.

Його високість герцоґ поклав собі на тарілку коропа.

— Дуже далеко.

Її високість з цікавістю розглядала крижинку льоду, що плавала в її шкляночці з білим вином.

— А так. Пан Кайм — майбутня знаменитість, — мовив діректор.

— Коли настане той час, — усміхнув ся його високість, — він напевне покине нас; то нехай вже краще тепер іде; на мою думку він реве занадто голосно.

Діректор мовчав і крадькома, з по-за своєї шклянки поглядав на її високість.

— Еге, — сказала вона; — пан Кайм справді великий талант.

Її високість не переставала розглядати крижинку у своїй шклянці.

— Йому напевне пощастить.

— А-вже-ж, згодив ся діректор, до нього тепер прийшла черга взяти собі коропа. — Я в тому певний.

— Гм... протяг його високість герцоґ, — мабуть так...

Того-ж вечора проханнє придворного актора Іосипа Кайма про увільненнє його від служби у придворнім театрі герцоґа було ласкаво прийнято.

Давид Фон-Пельніц забув обути свої калоші, так поспішав він з театру до дому.

В сам-перед Фон-Пельніц сів їсти; він завжде їв дуже багато і щовечора пив по три шклянки чаю. Фон-Пельніц не пив пива, щоб не потовстіти за-надто, бо се вадило-б йому грати ролї героїв.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Любий друже, — мовляв він знайомим, — я дуже люблю пиво; але мій друже, — чого тільки людина не зрічеть ся за для мистецтва!

Фон-Пельніц випив уже другу шклянку і починав почувати себе чим-раз краще. Він поклав руки на стіл і уважно дивив ся на паню фон-Пельніц.

— Маріано, — сказав він. А знаєш ти, що стало ся?

Хто не знав фон-Пельніца, той міг-би подумати, що стала ся якась подія всесвітньої ваги.

Пані фон-Пельніц одмовила байдуже.

— Не знаю.

— Люба моя Маріано, — казав фон-Пельніц, дивлячись перед себе широко роскритими очима, — чи можна ж було таки предбачити?

Фон-Пельніц замовк і плеснув долонею по столї.

— Нїчого не можна було предбачити, Маріано, — додав він.

Фон-Пельніц одкинув ся на спинку крісла.

— Нї, нїхто нїчого не предбачив, — сказав він ще раз. Чому-ж ти не питаєш, що стало ся?

— Чому-ж ти не кажеш?

Жінка починала сердитись.

— Пан Кайм пішов в одставку.

Фон-Пельніц склав руки над тарілкою.

— Скотина, — сказала пані фон-Пельніц.

— Га?

— Я кажу: скотина, повторила пані фон-Пельніц.

Вона в таких випадках уживала дуже сильних слів.

— Ти скінчив, Давиде? — спитала пані фон-Пельніц.

— Вже.

Фон-Пельніц встав і присунув стілець до стола.

— Спасибі за обід, моя дитино.

Фон-Пельніц розсів ся у своїм кріслї. Він мовчки постукав себе долонею по тїй частинї тїла, де у звичайних людей буває розум.

Було 14 травня. На другий день мала бути остання сезонова вистава у придворнім театрі.

Її високість поїхала обідати в гори, у мисливський замок. Ґрафиня фон-Гартенштайн не здужала і її високість була сама. Вона сїла у кутовій салї коло вікна внутрішнього балькону. Се було улюблене місце ще з дитячих лїт її високости.

Гори знижались по-троху. Свіже листє липи зеленїло серед темних ялин та сосен. У низу по долинї виднїлись селянські хатки і поля, переділені живоплотом, мов темними смужками. То тут, то там ріденько

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стояли деревця, — і річка у блакитній далечині. Хмарка легенького туману здіймалась що-вечора над нею. На протилежні гори ще світило сонце; здавало ся, що вони зовсім близько. Біленькі селянські хати з високими тополями коло них давали довгі тіни на гори, поля та зарослі; все було осяяне рожевим соняшним світлом.

Ті гори і долина — то була власність герцоґа.

Задзвонив дзвін коло воріт замкових і її високість почула ходу каштеляна, що йшов через замковий двір.

Відчинились ворота і прінцесса почула чиїсь голоси.

Каштелян ішов двором назад.

— Хто там? — спитала Марія-Кароліна.

— То одна компанія дуже хотіла-б огледіти замок. Я сказав, що спитаю дозволу вашої високости.

— Нехай оглядають, — сказала Марія-Кароліна.

Вона лишилась коло того самого вікна, коли каштелян знов проходив двором. Її високість відступила трохи назад, коли побачила у тій компанії Йосифа Кайма. Постоявши трохи коло стола, вона спішно пішла до дверей.

Компанія була вже на сходах. Її високість зійшла до долу на скілька східців і станула.

Було сім-вісім чоловіка, все артисти з театру.

Дами зробили їй реверанс, мужчини станули і вклонились. Її високість сперлась на поруччя.

— Мені приємно буде показати вам палату, — сказала вона.

Компанія стояла, трошки збентежена. Одна з дам озвала ся перша і подякувала.

— Виходьте, прошу вас, на гору по сходах, — сказала її високість.

Війшли в їдальню. Її високість знала імена всіх гостей, бо памятала їх з театру. Актори відповідали їй тихо, з пошаною. Вони потроху обвикли, але раз-у-раз кланялись і виказували надзвичайну, побільшену цікавість; занадто широко роскривали очі. Дами при кождій новій речи скрикували ріжними голосами: „ах!“

Йосиф Кайм лишав ся по-за иншими; він спиняв ся перед вікнами і нарешті зовсім лишив ся у внутрішнім бальконі. На скілька питань, що з ними зверталась до нього її високість, він одповідав тільки: „так“ або „ні“.

Її високість розсказувала про прострілену корогву, що висіла високо на стіні; се була памятка з тридцятилітньої війни.

Всі пішли далі. Йосиф Кайм спинив ся, позакладавши руки в кешені своєї куртки, і розглядав корогву.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

У ґалєрії малюнків її високість оповідала про малюнки. Всї стояли перед тим малюнком, де була намальована Марія Стюарт.

— Який у неї нужденний вигляд! — сказав лисий комік.

— А так, вона була не гарна, — відповіла її високість.

В їдальню подано було вино, рейнвейн у великім холодильнику. Її високість просила всїх випити по шклянцї за веселе лїто. Гостям дуже приємна була така честь і вони скоро всї перейшли в їдальню. Вино поналивано було у шклянки; її високість цокалась шклянкою зо всїма. Дами читали пошепки надписи на стародавнїх нїмецьких шклянках, а мужчини оглядались навколо, смакуючи вино і прицмокуючи язиком. Се було звичайне столове вино.

Починало смеркати ся. У холодильник поклали нову пляшку; гости стояли коло столу, розмовляючи. Лисий комік шуткував у пів голоса, в тій надії, що її високість почує його; кінчав мову своїм звичним рухом: похитавши рукою у повітрі, ляскав себе долонею по животї. Ґалєрія у театрі аж за боки бралась од реготу, коли він робив той рух.

Її високість нїколи не мала вподоби до смішного. Зо шклянкою в руцї пройшла вона коло внутрішнього балькону у башту; двері з їдальнї стояли відчинені.

Її високість злегка здрігнулась.

— Ви тут, — сказала вона, — пане Кайм, ви стоїте тут самі одні?

— Я дивив ся... — промовив Кайм.

Мова його була завжде коротка, нїби обірвана і він нїколи, як инші, не додавав при всякій нагоді „ваша високість“.

— Ви напевне нїколи не бачили наших скарбів, пане Кайм, — промовила її високість після того, як вони простояли де-який час мовчки і Кайм збірав ся вже йти.

— Скарбів?

Її високість добула зо скриньки вязочку ключів і почала відчиняти маленьку шафу, вмуровану у стїну.

— Не входить, — сказала вона.

Нарештї вона відчинила дверцята шафи.

Кайм стояв, склонивши голову ступінїв на пять од неї.

Її високість добула з шафи маленький каламар.

— Се було Наполєонове, — сказала вона і подала Каймови каламар.

Він взяв його і розглядав.

— Так, так...

Він незграбно стояв так само далеко від її високости і крутив у руках каламар. Її високість дивилась на нього збоку, коли він розглядав ту річ, держачи її своїми великими руками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так, — сказав він знов і поставив каламар на стіл.

Марія-Кароліна мимохіть усміхнулась, ховаючи Наполеонів каламар назад у шафу. І усміхаючись почувала вона найбільший смуток свого життя.

— Так, — сказала вона; — той каламар служив йому за війни з Росією.

Її високість добула з шафи маленьку золоту паличку. Іосип Кайм поторкав пальцями дорогоцінне каміння, що ними, як низкою, була цвяхована паличка.

— Се берло, — сказала Марія-Кароліна, — належало Марії Стюарт.

— Марії Стюарт... — здивував ся Йосиф Кайм.

З берлом у руці він підійшов до вікна. Було вже зовсім темно і вони ледве могли бачити обличчя одно-одного, хоч стояли дуже близько, рядочком. Йосиф Кайм трошки віддалив од себе берло і розглядав його.

Там, у їдальні, комік знов „сказав щось“ і всі голосно сміялись.

— Ви покидаете нас, пане Кайм, — сказала її високість тихо, як говорять у темноті.

— Так, — сказав він. Я перехожу у Дрезден.

Він ще держав берло в руці.

А що їй до того? — подумав він. Його голос бренїв глибоко, якось особливо. Її високість здрігнулась.

— Так, — сказав він ще раз і подав берло її високости.

— Дякую, — сказав він. Гм... вони... — є щось особливе у тих старих річах.

Її високість затремтіла, доторкнувшись до холодного золота берла. У темноті не видко було, як зблїдло її обличчя.

Вони обоє мовчали. Там, у їдальні, комік мабуть знов „зробив свій рух“.

— Бажаю вам усього можливого щастя, пане Кайм, — сказала її високість і підійшла ближче до нього.

Йосиф Кайм подивив ся на неї. Ніколи досі він не думав, що голос її високости може бренїти так гарно.

— Я винна вам, — голос її бренїв ще лагіднїще, — винна таку велику подяку, за сю зиму, таку велику...

Її високість подала йому руку; але Кайм не бачив того, бо темно було. Він тільки вклонив ся, коли Марія-Кароліна схилила голову.

Марія-Кароліна на хвилинку мусіла прихилитись до стіни перед тим, як іти в їдальню випити останню шклянку зо своїми гостями.

Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гости простились. З-долу ще довго лунала їх розмова й сміх.

— Вона дуже не гарна, — казав Йосиф Кайм, але чудовий у неї голос, на диво мягкий і бренить так лагідно.

Марія-Кароліна стояла на бальконі; вона відчинила вікно. Над горами і над долиною вже стемніло; вся природа, і ліс, і земля тхнула дивними пахощами. Марія-Кароліна висунула ся далеко з вікна. Каштелян забарив ся коло воріт; тепер він зачинив їх і вертав ся двором. Марія-Кароліна слухала, як співали її гости там, у долині. Спів помаленьку стихав. Стало зовсім тихо і темно.

Її високість з жахом обернулась: їй здало ся, що хтось за нею пройшов по кімнаті. То була стара корогва з тридцатилітньої війни: вітер колихнув її і вона шелестіла по стіні.

Її високість вернула ся до дому лїсом.

Фон-Пельніц за шклянкою чаю розказав про нову подію.

— Подумай тільки, Маріано: її високість сама обвела їх скрізь.

— Чому-ж ти не був з ними? — спитала пані фон-Пельніц.

— Мій друже, хто-ж міг се знати.

— Ти ніколи нічого не знаєш, Давиде, — сказала пані фон-Пельніц трошки сердито. Дай мені свою шклянку.

Фон-Пельніц почав пити третю шклянку.

— Маріано, — сказав він поважним голосом, простягнув уперед руку і трохи помовчав. Маріано! Буває иноді...

— Що? — спитала пані фон-Пельніц.

— Буває, — сказав повагом фон-Пельніц і знов помовчав, — що де-які речі наперед не можна знати.

Пані фон-Пельніц, стоячи коло стола, дивила ся зверху на свого чоловіка. Його перука зсунула ся зовсім на бік.

15-го травня була остання вистава того сезону у придворнім театрі. Ставлено було „Хвилї моря і кохання“. Йосиф Кайм грав ролю Леандра.

Замітка про ту виставу у „Вістнику Резіденції“ кінчала ся так: „Її високість прінцеса Марія-Кароліна лишилась аж до кінця вистави. Після третьої дії молодому артистови Йосифови Каймові, що покидає нас, подано було від її високости пишний лявровий вінок“.

Другого дня герцоґський двір переїхав на літо в італійський замок.

Минуло й літо...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

VI.

Тої осени справляли одне святкуваннє за другим.

Його високість прінц-наслїдник Ернест-Ґеорґ був заручений зо своєю родичкою ерц-герцоґинею Єлизасетою і шлюб мав одбути ся у жовтнї місяцї, у Відпї.

Його високість герцоґ і її високість прінцеса виїхали за день перед шлюбом у Відень.

Ерцгерцоґиня була світло-русява і тонка, як жердочка. На нїй була рожева сукня. Його високість герцоґ поцїлував її два рази в уста, а прінцесса Марія-Каролїна в обидві щічки.

Молода завжде усміхалась і говорила тільки французькою мовою так, нїби завчила всї слова на память із книжки; вона завжде витягала вперед верхню губу, щоб закрити свої занадто довгі зуби.

Після родинного обіду у їх високостей, найяснїйших батьків молодої всї сидїли у внутрішнїх покоях.

Його високість принц-наслїдник Ернест-Ґеорґ забавляв розмовою свою молоду, що сидїла коло стола, нахилившись над гаптованнєм. Прінцесса Марія-Каролїна переглядала акварельні малюнки. Їй прикро було слухати любязну розмову молодих, що не мала нїякого змісту і часто спинялась.

Марія-Каролїна дивилась на малюнок нїби крізь серпанок і не добачала їх. Її серце боляче стискалось.

При каві ерцгерцоґиня Єлизасета на хвилину підійшла до вікна. Марія-Каролїна пішла за нею.

Ерцгерцоґиня Єлизасета усміхалась і вони обидві де-який час стояли одна поруч другої і мовчки обскубували листя рослини, що стояли на вікнї.

Нарештї Марія-Каролїна взяла обіруч руку ерцгерцоґинї і спитала:

— Чи вірите ви, — казала вона нїмецькою мовою, задихуючись і спинячись, — що ви будете щасливі?

Ерцгерцоґиня здрігнулась, дуже налякавшись, визволила свою руку з рук Марії-Каролїни.

— Mais oui, cousine, je suis heureuse, — сказала вона.

Прінцеса Марія-Каролїна відступила від неї набік і де-який час вони обидві мовчки стояли рядком і дивились на двірцевий сад.

У десять годин найяснїйші особи вернулись у свої покої. Прінц-наслїдник сказав його високості герцоґови:

— На добра-ніч.

І повернув ся до прінцеси Марії-Каролїни.

— На добра-ніч, Місю — сказав він.

— На добра-ніч.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Прінцеса Марія-Кароліна поклала руку на його плече.

— Ернест-Ґеорґ... сказала вона.

Так боязко бреніли ті слова. Принц-наслідник узяв руку своєї сестри: вони довго дивились в очі одно-одному.

— На добра-ніч, Маріє-Кароліно сказав він.

Прінцеса Марія-Кароліна відвернулась. Вона чула, як брязкала його шабля по килимі, коли він виходив.

Його високість герцоґ кинув карти на стіл. Він чекав своєї партії у пікет перед тим, як іти спати.

— Маріє-Кароліно, — покликав його високість.

Прінцеса Марія-Кароліна сіла до столика і його високість роздав карти.

Другого дня був шлюб у каплиці Гофбурґа.

Її високість ерцгерцоґиня Єлисавета ввесь час тої церемонії щасливо усміхалась.

Після весільного сніданку молоді прощались. Найяснійша молода передягнулась у подорожню сукню, світлу ясно-зелену і брилик з широкими крисами та рожевою стрічкою.

Всї найяснійші особи цїлували її. Її високість принцесса Марія-Кароліна стояла коло вікна і дивилась на двір палати, коли вони виїздили. Прінц-наслїдник вів свою жінку під-руку до карети, ерцгерцоґиня усміхаючись кланялась лакеям, що стояли коло дверей. Потім через двір пробігло скілька мисливських собак і вони стрібали коло молодої, ластились до неї. Вона висвободила свою руку з-під руки прінца-наслїдника і обняла собак; вони скавчали і клали передні лапи їй на груди. Ерцгерцоґиня притулилась лицем до голови собаки і довго стояла так.

Коли найяснійша молода сїла в карету, вона заплакала і затулила лице тоненькою мережаною хусточкою. Конї рушили, брама відчинилась і знов зачинилась за ними. Найяснійші молоді виїхали.

Місяць по тім його високість герцоґ ласково зволив настановити її високість прінцесу Марію-Кароліну за абатісу шляхетського жіночого монастира в Айзенштайні. Її високість прінцеса Марія-Кароліна відбула свій вїзд у монастир давнім звичаєм.

На станції залїзниці молоді дївчата синїми від холоду руками посипували їй дорогу квітками. Пожарні грали у сурми й ріжки і стали почесною охороною.

Після вїзду у монастирській церкві правила ся служба. На східцях церкви сидїли старі дами, сухі, як жердки, в одноманїтних одежах. Стара маленька ігуменя ввела панну фон-Зальцен; здоровє вельможної

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

панни фон-Зазьцен ставало чим-раз гірше; віки її були зовсім паралізовані і очі її майже зовсім були закриті. Пастор говорив проповідь на тему з біблії: „Оповіщу радість мою о Господи“.

Слухаючи проповіди старенька панна фон-Зальцен зітхала і раз-у-раз говорила: Ой, так! Ой, так, так...

Після служби відбула ся церемонія у салї орденів.

Крісло абатіси стояло під наметом з герцоґськими гербами. Всї дами підходили цїлувати руку прінцесси Марії-Каролїни.

Старі дїви йшли одна за одною через усю салю, кланялись і нахиляли голову над рукою її високости. Вона здрігала ся всякий раз, як старі, холодні уста торкали ся її руки.

Її високість сидїла, усміхаючись, і дивилась на тих старих дїв, що шкандибали назад на свої місця, хитаючи головами. А стара немічна панна фон-Зальцен не переставала говорити: „Ой, так! ой, так, так...“. І знов схиляла прінцеса голову і почувала холодні старечі уста на своїй руцї.

Ігуменя, імперська ґрафиня фон-Вальдек, пройшла через салю до намету. Вона несла на червоній подушцї ключ од монастира.

Її високість прінцессу Марію-Каролїну прошило таке почуття, нїби земля під нею захитала ся, коли вона нахилилась і торкнулась рукою того золотого ключа.

З низьким поклоном прийняла ігуменя назад той ключ. Її довга намітка колихалась над подушкою і ключем.

— Ой, так! Ой так, так... — шелестїла по салї тиха, сама до себе, мова старої фон-Зальцен. На дворі знов загуляла пожарна команда. Вони грали весїльний марш зо „Сна лїтньої ночи“, — уложений на сїм труб.

VII.

Її високість сидїла у своїм кутку, спершись на спинку крісла; підперши голову рукою. Книжка зсунула ся з колїн її високости на долївку. Прінцесса й не чула, як увійшла камер-юнґфера. Її високість спустила руку і здрігнулась. Було зовсім темно.

— Хто тут? — спитала вона.

— То я, ваша високість, — сказала камер-юнґфера.

— Ах, так, — сказала її високість встаючи. Вже пізно. Засвітїть свічки, ось тут, на комінку. Я зараз їду.

Її високість дивилась на руки камер-юнґфери, поки вона засвічувала свічки.

— Яка година? — спитала вона.

— Сьома, ваша високість.

— Вже сьома! Добре, я зараз їду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Камер-юнґфера засвітила свічки і вийшла.

Її високість дивилась у зеркало, придивляючись, чи можна пізнати, що вона плакала. На хвилинку вона підперла голову рукою, потім повернулась і відійшла.

Її високість прінцеса Марія-Кароліна сказала одягати себе; вона взяла темно-червону сукню з мережками.

У пів-на-десяту найяснійші особи виїхали з італійського замку на придворне святкуваннє.

Пана і паню фон-Пельніц у-перше запрошено було до двору. Фон-Пельніц дивив ся на се, як на певний знак, що на перше вересня його буде наставлено за діректора.

Фон-Пельніц ще ніколи не був такий радий. Вже цілий тиждень перед тим днем він кланяв ся перед усїма зеркалами. У шість годин він уже почав одягатись. Шлунок трошки докучав йому: се було від того хвилювання.

Фон-Пельніц стояв перед зеркалом в одних штанях і розглядав свої ноги.

— Велика помилка, — сказав він, — що при дворі не носять коротких штанів. Але до того воно йде, до того йде...

І фон-Пельніц далї розглядав свої ноги.

— До того йде, — казав він. — Повинні ж позволити нам мати свою фантазію.

Фон-Пельніц не пояснив, що значить та фантазія. У животї взяла його колька, аж скривив ся він.

— Чи ти вже готовий? — спитала жінка.

Пан і панї фон-Пельніц сїли в карету,

— Але, Маріано... Про що розмовляють з найяснїйшими особами? Се - ж...

— Коли-б ти міг, Давиде, обмежитись тільки найпотрібнїйшою розмовою.

Фон-Пельніц одну хвилину сидів тихо.

— Маріано, — сказав він знов, — за два сезони менї не одмінно повинні дати хрест.

Гости чекали найяснїйших особ у „салї прінца-наслїдника". Перші по чину стояли рядком од одних дверей до других. Инші ходили навшпиньках по-за ними. Жінка придворного аптекаря була у жовтій сукнї з низкою листя папороти з боку.

— Бог його знає, чи подобаєть ся се, — сказала вона своїй сусїдцї, що вступала їй завжде у слїд що до одежи. Придворна аптекарша хотїла була запятись гаптованим fichu.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Двір є двір, шановна пані, — одмовила сусідка, поправляючи листя папороти на спині придворної аптекарші.

— Тому-ж то юшку тільки їмо, а мясо ховаємо, — сказала аптекарша.

Сусідка так злякала ся, ніби аптекарша її голкою вколола: вона ніколи не зважилась говорити такі речі.

Придворна аптекарша виявила соломонівський розум. Вона стояла у „салї прінца-наслїдника“ коло фон-Пельніца і він нишком розсказував їй про свої кольки в животї.

— Дуже прикро се, милий друже, дуже прикро, — казав він. І иноді, коли я граю нову ролю...

Аптекарша завжде мала при собі краплї у кешенї.

— Я беру завжде з собою маленьку пляшечку, — сказала вона. Нїколи не знаєш, що може стати ся.

Фон-Пельніц у кутку випив крапель од живота.

Гофмаршал тричі стукнув своєю палицею і двері відчинились; найяснїйші особи вийшли зо своїми придворними. Стало зовсїм тихо; всї присїдали і кланялись, коли найяснїйші особи проходили коло них.

Фон-Пельніц опинив ся у першім радї і стояв коло його вельможности фон-Курта. Найяснїйші особи проходили коло них.

Його високість спинив ся і розмовляв з фон-Куртом.

— Зовсїм справедливо, ваша високість, — сказав фон-Курт.

— Се ви, мій любий фон-Пельніц? — сказав його високість герцоґ. І ряди знов уклонились найяснїйшим особам.

Його високість герцоґ провів її високість прінцессу Марію-Кароліну на її місце у зеленій салї.

Її високість прінцесса приймала присутнїх дам.

Гофмаршал чекав, стоячи коло її високости. Коли привітаннє дам скінчило ся, її високість ласкаво звелїла запросити на першу кадриль обер-лейтенанта ґрафа фон-Дюрхфельда.

„Святкуваннє йшло звичайним при нашім дворі пишним чином“‘— писало ся потім у „Вістнику Резіденції“. Газета не згадувала про маленьку прикру пригоду.

При кінцї вечора її високість прінцесса Марія-Кароліна зволила зробити честь придворному акторові фон-Пельніцови і запросити його на вальс. Аж перука піднялась йому на голові з такої радости.

Її величність прінцесса Марія-Кароліна була дуже ласкава до пана фон-Пельніца; вона розмовляла з ним аж чверть години.

— Тепер пане, фон-Пельніц, ви напевне візьмете ролю короля Филипа, так?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так, — вклонив ся фон-Пельніц, — так ваша високість; старіємо ся, — мовив він.

Її високість усміхнулась.

— А так, — казала вона, дивлячись якийсь час просто перед себе. Так, се правда.

Її високість памятала ще добре фон-Пельніца у Дон-Карльосі. Потім він грав ролю маркіза Пози. Так, її високість памятала се.

— Се було тоді разом із тим молодим артистом... як він звав ся?.. він був тут недовгий час...

— Йосиф Кайм.

— Так, так... Він був дуже талановитий. А що тепер чувати про нього?

Фон-Пельніц здвигнув плечима.

— Ваша високість, у Берлїнї його називають великим.

Фон-Пельніц уклонив ся трохи незграбно. Можна було подумати, що обличчє її високости злегка почервоніло; але може се був тільки відблиск од її темночервоної сукнї, коли вона нахиляла голову.

— Так, так, — мовила вона. Значить він добре пішов.

Вона подала руку фон-Пельніцови для вальса. І ось тоді воно й стало ся. Фон-Пельніц не розумів, як се скоїло ся: танцюючи, фон-Пельніц упав з її високістю посеред салї.

— Люба моя, чого-ж кращого можна сподїватись, танцюючи з комедіантом? — говорила другого дня за кавою ґрафиня фон-Гартенштайн m-lle Leterrier. Дивні думки приходять її високости.

Ґрафиня фон-Гартенштайн підвела очі до неба, нїчого більше не кажучи. Вона вже віддавна взяла звичку „мовчати“ про найяснїйших особ.

Її високість поставилась до тої пригоди дуже ласкаво. Молодий референдарій підскочив підвести її високість.

— Поможіть встати панови фон-Пельніцови, — сказала вона.

Фон-Пельніц лежав долї і силкував ся підвестись, як той хрущ, що його перевернули на спину.

Незабаром після того пішли вечеряти. Його високість герцоґ випив шклянку вина „за здоровє і щастє його дочки, її високости прінцесси Марії-Каролїни у наступаючому роцї і на багато лїт“.

Фон-Пельніц лишив ся у великій салї. Він притулив ся до стїни і дивив ся на те місце, де стала ся з ним та нещасна пригода.

Після вечері запалено було файєрверк. Її високість прінцесса Марія-Каролїна сказала відчинити двері і вийшла на балькон.

Вечір був лагідний і небо над садом було ясне, зоряне. Р але

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шипіли, злітаючи огненною дугою в-гору і розривались там, у-височині; вони відбивались у темній воді ставка, ніби огненний дощ.

Марія-Каролїна стояла, закутавшись у хутряну безрукавку, спершись на бильцята, дивилась у сад і думала якусь думку, ніби заснула, аж поки гуркіт великої ракети не розбудив її. Жовтими і зеленими вогнями горіли її літери М. та К., з короною над ними.

М. та К. догорали. Прінцеса дивилась у воду, де відбивали ся ще ті літери. Корона ще держалась і палала. Здавало ся, ніби вона пливе по темній поверхні води.

Її високість дивилась на той відбиток у воді корони, аж поки вона помаленьку, зовсім погасла...

Переклав *Модест Левицький.*

З Беранже.

Нудьга за рідним краєм.

„В Париж, твій шлях, в Париж!“ — ви всі мені гукали —
„Своїх завдань і мрій побачиш ти розцвіт!“
За поспіхом життя родину забували
І втїхи дїтських лїт.
Але розвіялись палкі мої бажання
І зморшки полягли од суму на чоло...
Верніть мені мої дитячі поривання
І ріднеє село!
Ви збогатили тут і розум мій і мову,
Науки піднесли мій погляд вище хмар,
Тут твори красних штук не підлягають слову,
Життє трімає нас під впливом дивних чар;
Але дарма тому, хто має душу кволу,
Кого за рідний край гнітить тяжка нудьга...
Верніть мені назад мою селянську школу,
Мої степи й луга!
У нас малі хатки, де тісно і голоті
І церковка стара, що й подивитись жаль —
Тут, — мармор дорогий, палаци в позолоті,
Тут бронза і кришталь.
На ваших бенкетах блукаю, як з похмілля:
Скрізь сяє, скрізь блищить, на панях пишний крам...
А я-б потанцював під бубон на весіллї,
Побачив-би наш храм!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що наші всї діди, ворожки, чарівниці!
Над хитрощами їх сміятимуть ся тут:
Ім Опери краса не може і приснить ся;
Вона чарує нас без зілля і отрут.
В концертах слухав я найкращиї мотиви,
Які несуть юрбу на небо від землї...
А я-б бажав почуть кобзарські тихі співи
І пісню на селї.
Марнїю, вяну я, боюсь заплющить очі,
Що-б милий рідний край не вбачив ся у снї
Там виє вірний пес, там мати плаче ночі
І лїчить довгі днї.
Над хатою, як звір, лютує хуртовина
А бідних овечок вовки тягають в лїс...
Вернїть менї мою обідрану хатину
І хутір де я зріс.
Що чую я? невже мої скінчились муки
Ви кажете менї: вернись в своє село!
Хай сонце опече лице твоє і руки
І серцю дасть тепло".
О город всїх принад! Нехай з мого почину
Хто хоче йде сюди в багатий пишний край
Побачу знову я моє село й родину
Мій любий, тихий рай!

ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Новини нашої лїтератури.

Останнї оповідання Мих. Коцюбинського [1]).

I.

Шість великих оповідань в сїм збірнику — три невеликі поезії в прозї... Вони були вже надруковані — сї шість оповіданнь, і через те зустрічаєш їх тут наче давнїх добрих приятелїв...

Старші появили ся в 1906 р., молодші в 1909 р. Зібрані разом вони говорять про хід творчости письменника за останнї роки, дають можливість близче придивитись до неї, а се так важко зробити, читаючи оповіданнє в книжцї місячної часописи, вкупі з иншими оповіданнями, поезіями, науковими статями і суспільними оглядами...

[1]) М. Коцюбинський. З глибини. Оповідання (Молода Муза ч. 12). Л. 1909 8⁰ с. 100.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Перечитуєш і згадуєш мимоволї, з яким почуттєм читав тодї, в перший раз, з якими вражіннями, серед яких обставин, —згадуєш сї недавнї, минулі, забуті вже роки, події, тїни...

Від оп. „Сьміх“ 1906 р. до „Intermezzo“ 1908 р... на однім кінцї — дикий хаос розбитих надій, безсилля, наруги і жаху, на иншім — глубока утома і ясний безжурний спокій піль... Скільки пережито між сими двома крайними точками. Се важкий шлях життя не тільки письменника, але разом і цїлого суспільства, цїла сумна драма, починаючи від розцвіту надій і кінчаючи безсиллєм, утомою, зневірєм...

В оповіданнях сих нема першого акта сієї драми. Тільки адвокат Валериян Чубинський згадує оден епізод з того часу, зібраннє і промову.

„І враз промайнуло у нього перед очима цїле море голів... голови, голови й голови... впрілі загріті обличча і тисячі очей, що дивились на нього з туману сизого випару. Він говорив. Якась горяча хвиля била йому в лице, влїтала з віддихом в груди. Слова вилїтали з грудей, як хижі птахи, сьміливо й влучно. Промова, здаєть ся, удалась йому... І коли йому плескали, він знав, що то бє в долонї розбуджена свідомість...“

За те погром описано в двох оповіданнях... Властиво не самий погром. Чулий письменник розумів, як важко схарактеризувати самий погром. В лїтературі російській ми маємо кілька прикладів, що саме згромадженє страшних слів не передає читачу вражінь жаху і треба ще щось для того, щоб протокольно-детальний опис робив важке, гнїтуче вражіннє дійсности.

У Коцюбинського в обох випадках — вражіння перед погромом: безсилє, ненависть, жах і на останній сторінцї відгомін страшного хаосу.—

„... не помічав навіть грізного клекоту вулицї.

„А вулиця стогнала.

„А-а-а... — несло ся десь здалеку, як від розірваної греблї...

„А-а-а... — котилось ближче щось дике і чулись в ньому і брязкіт скла і окремі крики, повнї роспуки та жаху і тупіт ніг великої юрми...“

Шалена юрба не дійшла ще сюди... Але вже несеть ся страшний відгомін погрому і обгортає душу жахом... І письменник малює нам сей гнїтучий жах в переддень, в самий день погрому...

В оповіданню „Він іде!“ перед нами жидівська маса маленького місточка... Вражіння маси, її надії, вагання і відчай:

„і всї кричали разом з Абрумом, кричали беззубі роти, кричали зморшки мудрости й досвіду, скакали бороди й білі та худі руки. І від обурення й крику всім стало душно і навіть легше, так наче криком вони прогнали з хати трівогу...“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І хоч ми розріжняємо окремі фіґури — шохат Абрум, візник Йосель, бобе Естерка, але все ж таки перед нами суцільна жидівська маса. Реб Абрум кличе серед мовчазної товпи до дружного відпору, бобе Естерка з ненавистю в серці іде на зустріч процесії, але се відгомін вражінь, почувань цілої товпи... Вона з трівогою збіраєть ся на базарній площі, вона радить ся в хаті старого Абрума, вона з безсилим сумом прислухаєть ся до плачу сліпої Естерки... Товпа живе, хвилюєть ся, тремтить від жаху і гнітучого очікування...

Натомість в оп. „Сьміх“ ся драма стає індівідуальною, розвиваєть ся в вузьких метах однієї родини. Зачинено вікна на вулицю, зачинено віконниці і в хаті присмерк та вузенькі смужечки світла. Але і тут, як там на базарній площі, гнітучий жах страшного і неминучого...

І сей жах захопив душу жидівської юрби там на вулиці місточка і душу адвоката Валерияна Чубинського в темній хаті.

„Ганебний, подлий страх. Він се розумів. Що ж робити? Куди подітись? Він не хотів загинути такою безславною, страшною смертю. Сховатись? Ні, не самому, о, ні, а всім, се очевидячки...“

І ось раптом в мізку пробігла яскравою блискавкою нова несподівана гадка, захопила розум, зігнала жах —

„пхнув що сили прогонич. Залізний бовт з брязком ударив у віконницю, аж луна пішла під високу стелю. Вікно відскочило, вдарилось половинками в лутки і вхату віллялось жовте каламутне світло. Осінній вітер кинув до середини цілу хмару дрібного холодного пилу і якихсь невиразних хаотичних згуків...“

Таким чином, як бачимо, сї оповідання „Він іде“ та „Сьміх“ доповнюють взаємно самі себе. Перше дає більш загальну характеристику, і бобе Естерка, що виступає на зустріч процесії, несучи в серці своїм „ввесь біль, все горе і всю зненависть“, може бути живим втіленнєм страждань і почуваннь жидівськоі маси. Натомість „сміх“ адвоката Валерияна Чубинського, та несподівана гадка, що захопила цілком його розуміннє і зігнала жах смерти, се індівідуальна пригода, дрібна, особиста деталь...

Рядком треба постановити також „Невідомий“ та „В дорозї“: вони доповняють взаємно самі себе. Хоч автор надає велике значіннє в останнім оповіданню іділлії, дуже старанно й талановито її малює,—але треба мати на увазї загальну характеристику товариша Кирила, з якої починаєть ся оповіданнє: товариш Кирило й Невідомий та ж сама особа, в опов. „В дорозї“ загальна її характеристика, в другім оповіданню — враження й почування „невідомого“ з того момента, як він взяв ся виконати присуд партії аж до самого вбивства. На зібранню партії і „за кілька годин я уже їхав, той „невідомий“, що... Я був без імени, роду

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й без племени і тільки товариша мого кожен міг би впізнати. Він звав ся коротко: браунінґ...“

Але такий же „невідомий“ був і товариш Кирило, з того момента, коли він відрік ся від особистого життя, захопив ся цілком діяльністю партії і прийняв партійне призвище замісць звичайної фамілії —

„Ту атмосферу носив Кирило з собою, як квітка запах. Вона відіпхала від нього родину, у ній росплились колишні звички й потреби молодого життя, розвіялось навіть призвище власне. „Кирило“, „товариш Кирило“ — хіба він звав ся коли инакше? Краса природи, принадність жінки, чари музики і слова — все се котилось як хвилї в далекому морі, чужі й невидимі...“

Але на хвилину се серце захоплюють чари життя, усміхаєть ся можливість щастя, недовга іділлія серед ясної природи, нові бажання, нові почуття, не надовго, на хвилину, щоб потім відійти, даючи місце знов повному захопленню партійної діяльности. Коротенька, дуже коротенька, ся повна поезії іділлія Кирила та Усті, але який різький контраст з апатичним спокоєм Івана й Марії, колишніх членів партії, енерґічних партійних робітників, а тепер спокійних, задоволених мешканців малого місточка, цілком захоплених маленьким господарством, курчатами, каченятами, поросям, коровою, капустою і т. и...

Окремо від сих оповідань стоїть „Persona grata“, аналіз псіхольоґії уголовного арестанта, ставшого катом,—траґічна історія отупіння людської самосвідомости під впливом страшних обовязків....

Сї пять оповідань всї — як бачимо — відгуки сучасної дійсности, відгуки сумні, важкі. Вони лишають в душі читача сумний, пессімістичний настрій. Нема зовсїм ясних спокійних, бадьорих тонів. І коли письменник серед важких, гнітючих вражінь дійсности хоче викликати в уяві щось живе, веселе, безтурботне, сей відгомін иншого життя виходить такий короткий, нетрівкий. Така як раз іділлія Кирила і Усті: кілька день відпочинку, забуття серед звичайного життя партійного робітника і коротенька іділлія, повна поезії розцвітає разом, мов пахуча квітка. Дуже не довго, раптом все щезає...

Але вражіннє, спомин вже затроєно контрастом щастя Івана і Марії... Може се пессімістичне підкресленнє?..

II.

Характеристична прикмета творчости Коцюбинського се тонкий чулий аналіз настроїв і почувань. Разом з тим в обробленню тем зовнішня сторона життя, події відступають перед внутрішнею стороною, думками, почуваннями. Давнїйші оповідання Коцюбинського можна було, звичайно, переповісти коротенько своїми словами, бо події становили там велику

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

складову частину — ось наприклад — „Для загального добра“, „На віру“, „Дорогою ціною“... Але сього вже не можно зробити з недавніми оповіданнями Коцюбинського. Взяти — цілком сплетений з споминів, вражіннь, думок етюд — „Невідомий“, враження літа — „Intermezzo“, або замітки з нотатки — „Як ми їздили до Криниці“ — схема проста, за те головна вага оповідання — враження, думки, спомини; на перший погляд — се все разом переплітаєть ся без жадної сістеми, припадково, хаотично, але потім придивившись пізнаєш в сїй плутанні думок і вражінь, як оповіданнє „Невідомий“, вмілу руку письменника, який навмисно уникає усякої заздалегідь укладенної схеми, щоб дати вражіннє плутанини дійсного життя...

Коли письменнику приходить ся дати в оповіданню опис якого небудь зявища природи, се можна викопати ріжним способом. Можно описати зовсім обєктивно, як іде дощ, або підіймаєть ся буря, і потім зазначити, яке вражіннє зробило се на душу, які викликало гадки або спомини. Але можна зробити инакше: можно взяти се з становища героя, описати се його ж власними вражіннями, дати вповні субєктивний малюнок.

В перших своїх творах Коцюбинський тримав ся звичайно сієї обєктивної манери оброблення описів природи. Нагадаю, наприклад, опис лїсової тиші.

„Здалека чутно глухий гомін: він наближаєть ся, дужчає, шопотить, обхоплює верховіттє і здаєть ся, що кожне дерево кожним листочком шепотить якесь чарівне слово, а ті слова, зливаючись в чудову гармонїю лїсового шопотіння, хвилею котять ся далї, завмираючи в просторі... За першою хвилею котить ся друга, третя...

„Мельодійний шелест листя, чарівна краса молодого лїсу навіяли на Гната солодкий сум. Він нагадав Настю. Йому навіть привиділось з-за зеленого віття лагідне обличчє милої“...

Се могло б бути добрим зразком обєктивного розроблення описів природи. Письменник попереду малює куточок лїсу, темний, тихий, спокійний; далї оповідає, як верхами дерев йшов гомін від вітра; нарештї зазначує, яке вражіннє зробило се на Гната.

Натомість в пізнїйших оповіданнях Коцюбинський уживає субєктивної манери оброблення описів природи. Зявище природи бере письменник не саме по собі, але в його впливі, його враженнях на персонажів повісти. Для письменника найважнїйше, як се здаєть ся герою оповідання. Ось, наприклад, іде дощ: „Несподївано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне. Заскакало по листї, збудило повітрє, штовхнуло землю і вохко дихнуло просто в лице. Пронеслось шумом, обмило землю і щезло. А тодї виплив на небо місяць“.. Легко побачити ріжницю між сим та попередними описами природи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ся субєктивна манєра ясно виступає в деяких нових оповіданнях. Ось наприклад „Невідомий“. Революціонеру доручено з наказу партії вбити якогось впливового урядника. І ось сей революціонер, невідомий, прощаєть ся з товаришами, їде до иншого міста, вислїджує, збірає відомости, роздивляєть ся, нарештї нападає в театрі. Се в двох — трьох словах зміст оповідання „Невідомий“. Можно було се росповісти вповнї в обєктивній манєрі, кажучи про невідомого він і тримаючись завсїди свідком подій... Можно було прибрати се в форму споминів і крок за кроком вставало б перед невідомим в споминах його власне життє.

Письменник зробив инакше... Невідомий в тюрьмі після свого замаху присуджений до смертної кари. Він чекає виповнення присуду і, розумієть ся, зхвильований. Спомини давнїйших років, вспомини недавнїх подій проходять в души. Не можна вимогати, щоб людина чекаючи смертної кари почувала себе зовсїм спокійно. Вона занадто зтурбована, щоб переживати в споминах минуле годину за годиною, крок за кроком. Враження дійсности, спомини минулого, гадки — все се переплїтаєть ся разом...

Чи можна протягнути різку, глубоку границю між враженнєм дійсности і спомином, між враженнєм і гадкою? тим більше у людини зхвильованої, в станї нервового піднесення? І ось у невідомого чергують ся спомини недавнїх подій, враження тюремної дійсности міняють ся з його галюцинаціями, переплїтають ся разом. І читач незнає, де кінчить ся дійсність та починають ся постати уяви.

„І чим довше сидів я проти будинку, тим більше пекла мене в серцї холодна крижина звага.

— Так треба.

Се я сказав? Нї, лиш подумав“...

В иньшім місцї серед споминів дійсности виступає постать вироблена в уяві. Письменник зовсїм не зазначує сієї границї між реальним і фантастичним і одно переходить непомітно в друге.

„А я ходив — не міг сидїти в хатї, — а мої думки все йшли за ним, ступінь за ступнем ревниві і невідступні. Я його бачив. Ось сидить за снїданком, запяв широкі груди і пуска по серветцї мягку білу бороду. Його очи сьміють ся до дочки й до рожевої редьки, яку він теж любить“...

Се вже не побічний натяк, не коротенька згадка, а цїла сценка, яку невідомий бачить лише в уяві, а не в дійсності. В таких випадках звичайно підкреслюють хоч коротенько наче живий, немов на власні очи бачить він... Такі загально-уживані пояснення, але Коцюбинський тепер звертаєть ся до них дуже рідко, майже нїколи...

Тай взагалї уникає подібних приміток в останнїх своїх оповідан-

Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нях... Такі пояснення, як сказав, зауважив, промовив зустрічають ся тепер рідше... Нема запитів чи відповідей. Є тільки невисловлені гадки, або слова в фразах...

„Кирило не питав вже хазяйку про лист. Але одного разу, як збірав ся виходити, вона сама подала йому листа.

„Ага! Хіба се до нього? Ну добре, добре... Взяв машинально і не глянувши навіть поклав у кешеню. Що вона каже? приходив до нього і не застав? Се панна Устя склала той гарний букет? Що? прохав зайти і конче сьогодня? Ну добре, добре... чудесні квіти — і який смак має та панна Устя“...

Не все тут було сказано в голос, але письменник не зазначує ріжниці між словами і гадками і все се переплітаєть ся разом...

Завдяки свому браку звичайних пояснень та приміток, мова Коцюбинського набуває певні прикмети ляконізму і се вражає читача тим глубше, що письменник вміє часом здержатись вповні від подробиць. Наприклад взяти сю сценку.

„Устя лежала і гризла якесь стебло, а Кирило нагнув до себе кущ зілля й припав до нього гарячим обличчем. І от без слів, без намови, очи їх стрілись як чотирі найкращих квітки і уста простягли ся до уст. І разом з солодкою вохкістю в одно зілляв ся смак гіркої трави“...

Се все... А скільки можна було б дати ріжних подробиць! Ся здержливість особливо цінна тепер, в добу хоробливого зацікавлення ріжними проблємами пола...

III.

Давно вже здобули велику і заслужену славу описи природи в творах Коцюбинського. Серед сьогочасних молодших письменників-прозаїків Коцюбинський поки що не має рівного товариша. Наша рідна українська природа, молдаванська околиця по над Прутом, чорноморське побереже — все се незвичайно кольоритно виступає в творах Коцюбинського. Міняєть ся околиця і люде, але всюди письменник вміє вибрати характеристичні риси, і невеличкі малюночки в кілька рядків на довго врізують ся в память, живі та релєфні.

Вповні підходять під сю давню оцінку і нові описи природи в останніх оповіданнях Коцюбинського.

Характеристична прикмета сих описів се тісний звязок людини та природи. Людина о стільки підпадає чарам і впливу природи, що псіхичні переживання тісно переплітають ся разом з вражіннями від природи. Здаєть ся, що природа сумна, коли сумно на душі, весела, коли хочеть ся радіти і сміятись. І се не тільки тому, що так почуває людина, але тому що людина переносить свої почуття на природу і при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

писує їй справді самостійне життє, але під великим впливом людських псіхичних переживань.

Коли людина і природа стоять одна проти одної, сей звязок, сей вплив виступає найяснійш. Ось, наприклад, в оповіданню „Невідомий“ кілька малюнків міста в зимі. Шість або сім малюнків і всї вони ріжні. Чому як раз сї заховали ся в памяти невідомого? Бо припадково природа, враження від неї вповнї зходили ся з власними псіхичними переживаннями невідомого і се все разом запало глубоко в душу.

Ось перші враження невідомого, коли він приїздить до чужого міста з важким дорученнєм —

„Був незвичайно холодний ранок, коли я приїхав. Так, було холодно. Бо від півночи встав лютий ворог, ясний і гострий, як меч і світив ледяним оком і гнав диханнєм дими по небу, а по снїгу їх чорнї тїни. Сонце стояло якесь безпомічне і нерішуче. Боялось навіть моргнути....

Минуло кілька день, змінились настрої —

„Яке сьогодня блакитне небо, яке високе і чисте! А золотий сміх сонця! Буха від коней пара, біжать кудись люде, а мороз креше вогню“.

Незмінний лишаєть ся замір, незмінна лишаєть ся рішучість, але зміняють ся настрої і зміняють ся малюнки міста під снїгом...

Головнїйшу ролю відграває тут субєктивна оцїнка Невідомого і не дивно, що в його споминах пережиті настрої так тїсно переплїтають ся з враженнями від природи. Але ся субєктивна оцїнка захована і там, де письменник дає малюнок природи просто від себе, не в споминах, або в уяві дїєвої особи.

„Наближав ся вечір. Сонце росло, палало і тихо спускалось до долу. Червоний туман уставав на заходї і немов кріваві примари насувались звідти на місто. З початку несміливо, по одинцю, а далї цїлими лавами. Безгучною процесією пройшли вони поміж спустїлими мурами, лишаючи на камені гарячі, червоні слїди та відбиваючи у шибках вікон свої кріваві обличчя. Старезні мури тремтїли з жаху усїми зморщками стїн і тільки червонї маки, що росли в горі по карнїзах вітали гостей сміхом. А коли сонце сїло і прийшла ніч, як чорна дума з землї, червоні гостї щезли й містечко зовсїм завмерло“...

Я навимсно підчеркнув ті вирази, що здають ся зайвими в сїм обєктивнім малюнку. Але вони цїлком зрозумілі в субєктивнім малюнку, в иньшім обробленню, коли б наприклад свідок погрому згадував в своїх споминах нещасливі події крівавого дня... Тодї вповнї б були зрозумілі сї прикметники: червоні, кріваві; так само зрозуміла була б і цїла анальоґія між червоним туманом і людською юрбою погромщиків: червоний туман, кріваві примари насувають ся немов процесія і старі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мури тремтять від жаху... Таким чином, хоч ціле се оповіданнє переведено в манєрі обєктивній, але субєктивізм все ж таки дає себе почувати в описах природи...

Ми вже бачили в попереднїх творах Коцюбинського малюнки людського життя на гарно намальованім тлї природи: виноградарі-молдаване над Прутом, татарське село над Чорним морем в Криму; бачили там зразки чулого, тонкого зрозуміння природи, глубокого захоплення.

Тепер в сих останнїх оповіданнях ми знаходимо ще нову тему, нову манєру освітлення вражінь природи.

Се повне, глубоке єднаннє людини й природи...

Серед буденщини звичайного життя ми відходимо від природи, ми забуваємо про неї. Треба на якийсь час вийти з умов звичайного інтелїґентського життя, щоб знову — з вільним серцем відчути чари природи, знову вповнї підпасти під її вплив...

Всї ми звичайні інтелїґенти досить далеко відійшли від природи, її розуміння і захоплення нею, але революціонер Невідомий („Невідомий") і товариш Кирило („В дорозї") стоять і ще в спеціяльнім становищу. Кирило остільки був захоплений партійною роботою, що по-за нею більш нїчого для нього не істнувало. „Краса природи, принадність, жінки, чари музики і слова — все се котилось, як хвилї в далекому морі, чужі й невидимі" — се каже письменник про товариша Кирила. Сю ж характеристику можна б прикласти і до Невідомого.

„І зразу встала стїна між мною й товаришами, між мною й життєм" — так згадує про себе Невідомий. Дїйсно, се так. Але ось на хвилину Невідомий виходить з своєї звичайної байдужности до життя, до природи.

„Нїколи перше не думав, що світ такий гарний, що клапоть неба, дерево, сміх, голос людини — приносять глубоку радість і як повітрє потрібні людям. Як той богач збіднїлий, що підіймає з землї і цїлує окраєць хлїба, колись кинутий псам. От зараз бачу — і серце сміє ся до того — горить в колїях у відлигу огонь лїхтарень, а снїг весь чорний, немов від диму"...

На хвилину відійшли турботи, затих на хвилину неспокій і людина відчула серцем красу природи...

Трохи довше у товариша Кирила — кілька днїв відпочинку від захоплення партійної роботи, кілька днїв серед природи, перший розцвіт кохання в аскеткчнім досї серцї.

„Красу природи і її спокій пив хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумнїву. Як щось належне. Загублене щось і знайдене знову...

„Брів серед жита, і дивив ся новими очима... нї, не новими, а тими, що довго спали під вагою безвладних повіків... Але як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тільки в роскриті очи вступило зелене, що котилось буйними хвилями луків та лїсу, як тільки небо спустилось і ніжно торкнулось обличчя, немов пушинка, як тільки в груди віллявсь золотий напій повітря, його сповила солодка втома, як у людини, що встала з смертельного ложа і впало десь в безодню все, чим досї жив: спека роботи, вогонь небезпеки, чад крови і боротьби"...

Се як бачимо повне і глубоке єднаннє людини в природою. Те ж саме, тільки з деякими новими відтїнками, в автобіоґрафічнім обробленню в оповіданню „Intermezzo".

Далеко відійшли сумні, важки спомини недавних часів. Письменник увільнив ся з під впливу трівожного життя. „Днї течуть тепер серед степу, серед долини, налитої зеленим хлїбом... Всього багато: неба, сонця, веселої зелени"... І нарештї душу обгортає глубокий ясний спокій...

„Intermezzo" не тільки нова тема, дальше розробленнє того, що намічено в оповіданню „Невідомий" і „В дорозї", але разом з тим і нова манера розроблення вражінь; се легко зауважити рівняючи окремі місця, окремі малюнки з „Intermezzo" та „В дорозї". Сї нові деталї в розробленню разом з автобіоґрафічною формою поглублюють вражіннє читача. Дїйсно, немов живі перед ним залиті горячим сонцем широкі поля...

Ми закінчуємо тут оповіданнєм „Intermezzo". В дїйсности збірничок закінчуєть ся оповіданнєм „В дорозї", а саме „Intermezzo" поставлено між „Сміх" та „Невідомий": який контраст в такім сусїдстві! А може воно так і має бути. Се контрасти нашого сучасного життя; важкі спомини недавнїх років, сум і жах, а поруч вічна краса і глубокий ясний спокій поля...

БЄРНШТЕРНЕ-БЄРНЗОН.

Батько[1]).

Торд Оеверас, про котрого тут має оповідати ся, був найзнатнїйшим всвоїм церковнім окрузї. Гордо випрямлений і серіозний стояв він одного дня в канцелярії священика.

„Я маю сина", сказав він, „і хотїв би охрестити його".

„Як має називати ся?"

---

[1]) Се оповіданнє друкуємо на памятку перекладчиці нашої співробітниці, покійної письменниці Евгенії Ярошинської, з її посмертних паперів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Фін — як мій батько“.

„А куми?“

Названо їх, се були найліпші чоловіки і жінки села, з родини мужа.

„Чи маєш ще що?“ запитав священик, піднявши голову в гору.

Мужик стояв пару хвиль цілком тихо.

„Я рад би його охрестити окремо,“ сказав.

„То значить будного дня. В слідучу суботу в полудне. Чи маєш ще що?“ запитав священик.

„Нічого“.

Мужик мняв шапку в руках, мов би хотів відійти. Священик встав. „Ще се одно возьми на дорогу,“ сказав і приступив до Торда; він ймив його за руку і дивив ся йому в очи. „Дай, Боже. щоби дитина стала для тебе благословенєм!“

* * *

В шістнадцять літ по сім дню, стояв Торд знов у кімнаті священика.

„Ти тримаєш ся добре, Торд,“ сказав священик, бо не добачав в нїм нїякої зміни.

„Я не маю нїякої жури,“ відповів Торд.

Священик мовчав на се. По хвили сказав:

„А що в тебе на серцю сього вечера?“

„Сього вечера приходжу в справі мого сина, котрий має конфірмуватись завтра“.

„Він чемний хлопець,“ сказав священик.

„Я не хотів заплатити скорше належитостий, доки не знаю, яке число буде він мати в церковнім списї.“

„Він буде мати перше число“.

„Добре — а тут, отче духовний, десять талярів належитостей.“

„Чи маєш ще що?“ запитав священик, дивлячись на Торда.

„Нїчого.“

Торд пішов.

* * *

Знов уплинуло вісїм лїт, і одного дня почув ся крик перед дверима священика, бо надходило богато мужчин, а Торд на їх чолї.

Священик глянув на нього і пізнав його.

„Ти приходиш сьогодня з великим товариством?“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Я хочу жадати заповідий для мого сина, він має женитись з Карен Сморліден, дочкою Ґудмунда, що тут стоїть біля мене“.

„Се найбогатша дівчина в селї.“

„Так кажуть,“ відповів мужик, відгортаючи волося рукою.

Священик сидів хвильку, мов затоплений в думках. Він не казав нічого, але зазначив імена в свої книжки, і мужчини підписали протокол.

Торд поклав три таляри на стіл.

„Менї належить ся лиш оден,“ сказав священик.

„Знаю, але він в мене одинак, і я хотів би зробити все добре.“

Священик взяв гроші.

„Се вже третий раз, що ти тут стоїш за для твого сина, Торд.“

„Але тепер я вже готовий з ним,“ сказав Торд; він затулив свій гаманець, попрощав ся з священиком і пішов — мужчини пішли помалу за ним.

* * *

В чотирнатцять днів пізнїйше веслували батько в сином через воду до Сморліден, щоби переговоритись про весїлє.

„Лавка не стоїть безпечно підо мною“, каже син і встає, щоби поправити її.

В тій хвили поховзнулась дошка, на котрій він стоїть; він збиває руками, кричить і паде в воду.

„Хапай ся весла,“ кричить батько; він живо встає і пхає весло в воду. Але заледво син вхопив ся того, як здає ся, починає деревіти.

„Чекай, чекай!“ кричить батько і веслує скоро до нього.

В тім паде син горімиць; він кладе ще довгий погляд на батька і тоне в глубинї.

Торд не вірить своїм очам; він затримує живо човен і дивить ся остовпілими очима на те місце, де потонув син, йому здає ся, що той зараз виплине на верх.

Виплили пару бульбок, знов кілька, потім одна велика, котра розприсла ся, і озеро стоїть знов гладке та чисте мов зеркало.

Три дни і три ночи бачили батька веслуючого наокруг того місця; він не думав нї на їду, нї на спанє, він шукав свого сина. Третього дня рано найшов його і поніс на руках, через горб, до своєї хати.

* * *

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Від того дня уплинув може рік. Раз пізним вечером в жнива почув священик, як хтось діткнув ся дверий і уважно мацав за клямкою.

Священик відтворив і в середину увішов великий, але зігнений мужчина, сухий, з білим волосєм.

Священик дивив ся довго на нього, доки пізнав його.

Се був Торд.

„Ти приходиш так пізно,“ сказав священик і став перед ним.

„Так, я приходжу пізно,“ сказав Торд. Він сів.

І священик сів та чекав на слово свого гостя. Довго панувала тишина.

В тім Торд заговорив. „Я приніс щось, се хохів би дати бідним; на се буде запис і най носить імя мого сина.“

Він підносить ся, кладе на стіл гроші і сідає знов.

Священик рахує.

„Се багато гроший,“ каже.

„Се половина мого господарства; я продав його сьогодня“.

Священик сидить довго в глибокій мовчанці, потім питає лагідно:

„Що думаєш робити тепер, Торд?“

„Щось ліпше!“

Так сидять якийсь час; Торд з спущеними очима, священик звернув свої очи пильно на нього.

Тоді сказав священик тихо і поволи:

„Я думаю, що твій син став для тебе благословенєм.“

„Так, тепер і я се думаю,“ каже Торд.

Він підняв очи в гору — і дві сльози котять ся по його лицю.

Переклала *Евгенія Ярошинська.*

Generated on 2015-07-22 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

П. СМУТОК.

З росийсько-українського житя.

Який би плохий не був росийський парлямент, а проте громадянське життє в Росії вже якось тулить ся до нього, строїть по ньому свій темп і роспадаєть ся на виразно зазначені цікли: час думської сесії та думські канїкули. Кожний з сих періодів має свої характерні риси. Канїкули — то значить спочинок бюрократії, мандрівки мінїстрів, підрахунок здобутків, виясненнє перспектив, партійні зїзди, законодавство по 87 статтї... Думська сесія — зграя дрібних законопроєктів, довгі промови по куцим питанням, скандали Пурішкевича і бюджет, бюджет, бюджет... Проґрама де-коли міняєть ся, але зрідка.

Сей рік був трохи виїмковий. Період думських канїкул не дав нї одного закона по 87 статтї, а за те визначив ся кількома ювилеями блискучих перемог Росії над зовнїшним ворогом. Про Полтавську баталїю ми вже мали нагоду говорити. Після неї в лїтку відбулось „здобуттє Кавказу“, а вже в початку осени ювилей „звоювання Фінляндії...“ Три таких свята на протязї кількох місяцїв, — се могло-б бути справдї величним видовищем і осяяти ясним ореолом сучасне життє держави, якби можна було зробити сї ювилеї святом російського громадянства, російської культури, як би можна було перед всїм світом показати культурні здобутки за 200 лїт од полтавського бою, за 100 лїт от звоювання Фінляндії, за 50 лїт од здобуття Кавказу. І такий характер святкування навіть було-б зовсїм можливо провести, правда, — тільки в однїй з тих звойованих колись-то країн, — в Фінляндії. Був час, — лїт може з тридцять тому, — коли і російський уряд охоче похвалив ся-б високою культурою, яку розвинули в своїй бідній, похмурій країнї „лояльні Фінляндцї“, дякуючи дарованій їм Олександром Першим автономії. Але вже давненько над сею автономією висить „Дамоклів меч“, давно вже й Фіндляндцї покинули свою „лояльність“. Тим-то й фінське „свято“ сього року мало виключно урядовий та військовий характер. Наче навмисно, за ювилейний день було взято 5 вересня, день фридрихсгамської згоди, і таким чином, в основу святкування положено тільки спомини бойової перемоги, „побѣды и одолѣнія“. Коли на „Финскихъ хладнихъ скалахъ“ не знайшов собі місця в ювилейнім святї елємент громадянський, то вже „пламенній Колхиді“ й Господь повелїв обмежити свій ювилей новою спробою „взяття Гунїбу“: військо дерлось вгору по скелях, тягло на руках гармати і на спустошенім місцї, де колись було „кубло Шамиля“, кричал „ура“ в відповідь на привітання начальства, тай по всьому.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але сї військові ювилеї були зявищем не випадковим, — вони мали в собі щось характеристичне для нашого часу і щось симптоматичне для проґнозу близької будучини. Сим спробам збудити в державі патріотизм споминами давньої військової слави — одповідали голоси патріотів з „Нового Врем'я", що з запалом виводили варіації до старих мелодій: „громъ побѣды раздавайся" та „разумѣйте, языцы, и покоряйтеся"... І в голосах їх було чути страшне й злїсне ляскання зубами, наче перед співцями здалека увижаєть ся давно ждана здобич.

Де-які мрії хижих патріотів тепер близькі до здїйснення. Кризис російсько-фінляндських відносин о-стільки загострив ся, що трудно врештї сподїватись на спокійне його розвязаннє. В основу сих відносин з російського боку ставить ся іґнорування фінських законодатних інституцій в усїх тих справах, які з погляду російського уряду, мають загально-державне значіннє. Для обміркування нового законопроєкту визначена комісія з Росіян та Фінів, але з першого її засїдання стало видно, що вона не прийде до згоди, Фіни не підуть на зменьшеннє прав свого сойму. Тимчасом цїла низка фактів показала, що з настроєм Фінляндії не мають охоти лїчитись: соймова петиція про поворот до законного порядку одхилена; визначено катеґорію справ „адмінїстративного законодавства", яку виключено з компетенції сойму; звелено фінському сенатови, без згоди сойма, виплатити російській казнї 20 мілїонів марок в заплату, замісць військового відбутку. З усього видно, що на сїм похід проти фінської автономії не спинить ся, і статтї „Нов. Время" на фінські теми прибирають через те особливо зловіщий характер. „Тепер стоїть така дїлема", казав в ювилейній статї Меньшіков: „або повна незалежність Фінляндії, або повна її підлеглість". Перелїчені факти показують, що перша частина дїлеми Меньшикова — власне, реторична фіґура, якою тілько виразнїше підкреслюєть ся єдиний шлях російського уряду в фінських справах.

Одна з провин Фінляндії перед патріотами з „Нового Время" — се, безперечно, справа про вбивство Герценштейна. Не легко фінському суду розбірати сю справу, і охоче-б він збув ся прикрої рахуби, що накликає на Фінляндію громи російської чорної сотнї, — але треба слухатись краєвого закону. І от, потроху, крок за кроком, не уважаючи на трудности з чужою мовою, на скандальні вибрики союзницьких адвокатів, — фінський суд розкриває таємниці орґанїзації „союза русского народа" і її активну участь в смерти депутата першої думи. Бракує на судї тільки одної людини, — „самого" Дубровіна, який не йде на заклик суду і загорнувшись в тогу „истинно-русского" патріота, заявляє, що нїколи не дасть себе на знущаннє чужоземцїв. Тим часом, щоб як небудь випадково не попасти в біду, він дременув в Ялту, під захист

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„почесного голови“ місцевих „союзників“, — ґенерала Думбадзе. Сей, вже, звичайно, не попустить, щоб в його „державі“ легкодухий справник арештував Дубровіна, як се зробила полиція в Тверщині з Юскевичом-Красковским. При таких умовах навряд чи пощастить фінському суду закінчити герценштейнову справу: або союзники випросять у своїх високих прихильників, щоб розбор справи пересунули в Росію, або Росія пересунеть ся в Фінляндію і в Виборзькій ґубернії заведуть ся російські справники та суди, до яких і перейдуть спадщиною „Сашка Половньов“ та Юскевич-Красковский.

Справа Герценштейна таки попсувала трохи крови союзникам і на який час вибила з рук Дубровина отаманську булаву: чорну сотню трохи сполошила думка, що до тої булави пристануть плями герценштейнової крови. У инших керманичів чорної сотні, — як відомий Восторґов, виникла була навіть думка скористатись нагодою, загнати дубровинських овець до своєї кошари і витворити нову орґанізацію монархистів.

Але тим часом виявилось, що настрій високих сфер зовсім не ворожий союзникам; принаймні, тон, яким тепер пишуть про фінський суд офіціозна „Росія“ та дубровинське „Русское Знамя“, ясно свідчить, що духовна єдність сих орґанів ще довго не порветь ся. Відповідно сьому, монархисти підбадьорились і, де можуть, маніфестують своє істнуваннє заявами по справам внутрішньої і навіть зовнішньої політики. Справді, чорна сотня дуже невдоволена з Анґлії — і за колишній візит депутатів третьої Думи і за-деякі промови короля Едварда, що необережно признав сучасний устрій Російської держави за конституційний. Щоб поправити репутацію Росії, представники правих партій надумались були вирядити депутацію в Ґерманію, сподіваючись знайти співчуттє у „кайзера Вільгельма“, що розуміє смак абсолютизма. Ще сю думку поки-що не здійснено, але ще здаєть ся, й не покинуто.

А тим часом—в осередках „истинно русских“ принципів, себ-то в „білокаменній Москві“ та в „матери городів руських“ — Київі — відбулись зїзди монархистів для обміна думок і установки позицій на ближній законодатний період. Московський зїзд, дуже невдалий і нечисленний, складав ся з прихильників Восторґова. Свою роботу зїзд почав з протестуючої телеґрами в Ялту, з приводу „знущання“ фінського суду над „русскими людьми“. Дальший пункт „програми“ зїзду — протест проти прийнятих Думою релїґійних законів і аґітація за їх скасуваннє Державною Радою. Взагалї, доля сих законів буде найкращим барометром сучасного настрою „сфер“ і впливу правих орґанізацій. Для боротьби проти релїґійного законодавства будуть виставлені всї темні сили, бо стверженння тих законів була-б, на їх думку першою реалізацією ненависних їм „свобід“ і важким ударом по одній з підвалин

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„історичного“ устрою Росії. Через те активну ролю в аґітації проти релїґійних законів, тай взагалї в зїздах монархистів, — беруть представники пануючої церкви.

Спеціально церковний характер мав зїзд ченців, що відбув ся в Москві ще в липнї. Як висловив ся в своїй промові на зїздї славетний Скворцов, метою чернецького зїзду було „дати відпор ворогам Христа і церкви“. Але, зовсїм уже несподївано для упорядчиків зїзда, їм довелось боротись з сильною опозиційною течією, правда—на специфічнїм ґрунтї чернецьких інтересів. Смиренні ченцї виступили з виразним і гострим по формі протестом проти архиєрейських привилеїв, проти звичайного способу порядкування монастирськими маєтками і прибутками, з яких милїони йдуть до архиєрейських рук, тодї як братїя мусить виявляти „нестяжательность“. Кількох таких виступів було досить, щоб керманичі зїзду поспішились скоротити його проґраму і припинити великий „соблазн“ чернецької опозиції...

Київський зїзд „западно-русских людей“, як і бувший ще в серпнї зїзд „православних братчиків“ в Вильнї, теж мав вихідною точкою три історичні ідеала: православіє, самодержавіє, народність... Але спеціальний інтерес „западно-русскіе люди“ виявили до третього члена сеї фатальної формули, — себ-то до народности. Боротьба проти „инородців“ — була головною темою обох зїздів, і з погляду сеї боротьби в Київі обміркувались чергові реформи, як заведеннє земства в західних ґубернїях. Характеристична подробиця київського зїзда, — що в нїм брав участь, поруч з Пихном, — відомий Ґустав Шмід, виключений депутат. Він-же в Вільнї виступав, як голова минських братчиків, за єднаннє всїх православних братств в нову полїтичну орґанїзацію на ґрунтї історичних підвалин... Не можна поминути того дивного зявища, що київський зїзд майже нї одним словом не зачепив Українців, а всю увагу звернув на Поляків. Трудно думати, щоб се стало ся випадком. Скорійше, се якась свідома тактика, і тим цїкавійше се зазначити.

Як бачимо, останнї місяцї не дали громадянству занадто веселого матеріялу для оцїнки перспектив на новий парляментський сезон... Під впливом сих невеселих вражінь одбулись і чергові вибори до Державної Думи в Петербурзї, Москві та Одесї, де треба було обрати по одному депутатові замість Колюбакіна, Плєвака та Перґамента.

При тій полїтичній фізіономії, яку має третя Дума, абсолютного значіння сї вибори мати не могли. Але значіннє симптоматичне, як показчик настрою громадянства, вони безперечно мали. Чи знайде взагалї російське суспільство в собі охоту до активної участи в виборах? Який воно знайде спосіб виявити міру своєї симпатії до полїтики правительства, до роботи третьої Думи, до істнуючих полїтичних партій? Відпо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відь громадянства на сї запитання мала бути тим цікавійшою, що висловлятись доводилось інтеліґенції трьох найбільших міст держави.

Що до Петербургу, то тут мало хто сумнївав ся, що врештї переможуть кадети. Петербург — се „кадетська вотчина“, по термінольоґії „Нового Время“. Правда, петербурзькому громадянству все обридло, — разом з тим і кадети, — але просто по старій звичцї посуне петербуржець голосувати за кадетського кандідата. Инша річ Москва. Се вже скорійше „вотчина Гучкова“. Там осередок октябристського настрою, там капіталїст-промисловець побратав ся з консерватором-земцем. Та до того й вибори московські мали бути по першій курії, серед особ високого маєткового цензу. Про Одесу не легко було вгадати: здавалось-би найкращі шанси у кадетів, але-ж Одеса — „вотчина Толмачева“: хто його знає, які він способи візьме, щоб „забезпечити вільні вибори“...

Результат вийшов незвичайно характеристичний: скрізь великою абсолютною більшістю обрані кандідати кадетів; в Петербурзї — Кутлєр, в Москві — Щепкин, в Одесї — Бродский. Петербурзькому кандідату чимало шкодила його особиста непопулярність, — як давнього „бюрократа“. На сїм ґрунтї широку аґітацію проти кадетів розвели лївійші партії і безпартійні елементи; досить матеріялу для сеї аґітації дав і Мілюков своєю знаменитою подорожжу з октябристами до Лондону. В Москві кадети навіть не дуже енерґічно аґітували. В Одесї ґазетам було заборонено публїковати ймення кадетського кандідата, а перед самими виборами одеські „союзницькі елементи“ досить виразно радили жидівству краще не йти на вибори... І тим часом, настрій виборцїв виявив ся як не можна яснїйше. Пекуче невдоволеннє дїйсністю і потреба лояльної, але енерґічної і орґанїзованної боротьби за конституційні ґарантії — ось що висловили своїми виборчими листочками Петербург, Москва та Одеса. Особливо сильне вражіннє зробив несподїваний результат московських виборів по першій курії; після сих воборів для октябристів вже не зосталось нїяких сумнївів, як до них ставить ся громадянство; таку-ж саму неґативну оцїнку Москва дала разом і всьому напряму внутрішньої полїтики, яку підтримує октябристський центр в Державній Думі.

Один епізод з петербурзької виборчої кампанії торкнув ся трохи й українських інтересів. Не перецїнюючи чеснот кадетських проводирів, петербурзькі Українцї хотїли вияснити, як думає кадетська фракція поставитись в новому законодатному сезонї до найважнїйшої з справ, які тепер обходять Українцїв: до заведення української мови в початкових школах України. Питаннє се було тим більше на часї, що в минулім роцї один з видатнїйших членів кадетської партії досить щиро висловив — правда, неофіціяльно, — що він коли й буде підтримувати законо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

проєкт про українську шкільну мову, то лиш для того, щоб самі Українці побачили, яка се дурниця... На запитання українського гуртка „Рѣчь“ надруковала „декларацію“, з запевненнєм, що кадетська партія своєї проґрами не зрікаєть ся, а та проґрама виразно обстоює права рідної мови в народній школї, — то й Українцям, мовляв, нема чого тратити віру до кадетів... Як не як, — хоч не завжди життє йде по писаним проґрамам, — а про те все-ж ся „декларація“ кадетського офіціоза трохи поновила моральні обовязки партії „народньої свободи“ перед інтересами народньої освіти.

Під важкими вражіннями московського провалу, зібрав ся в Москві-ж таки, партійний зїзд октябристів, щоб установити основи тактики для думської фракції на нову сесію. Видиме невдоволеннє виборців відбилось в настрої зїзда нотою каяття й бажання хоч на далї заслужитись перед громадянством. В своїх резолюціях зїзд висловив довгу низку добрих замірів, з яких наведемо тільки найбільш характеристичні. З обовязку перед своїм прапором — „17 октября“ — зїзд признав потрібним як найскорше провести законопроєкти про незайманість особи, скасуваннє виімкового стану, одвічальність вищих урядовців. Потрібна реформа земського самопорядкування, якого орґаном повинна бути волость, вільна од адміністративної опіки. Потрібно як найскорше позаводити земства скрізь, де їх ще нема. При виділї Холмщини треба завести в нїй місцеве самопорядкуваннє.

Висловивсь зїзд і по питанням народньої освіти, і по державному господарству, і по земельній справі, і по робітничому питанню, і сї постанови партії, що веде в парляментї перед, мали-б право на громадянську увагу, — як би весь напрям сучасної внутрішньої полїтики не говорив з непохитною виразністю, що парляментське законодавство й на далї кермуватиметь ся переважно зверхнїми впливами, перед котрими октябристи не насмілять ся виставити занадто самостійних бажань. При таких умовах сам зїзд, здаєть ся, приймав реторику своїх лївих промовців на теми „17 октября“, як потрібну подробицю тактики, котру слїд перетерпіти для людського ока, а потім іти собі привичним шляхом, сховавши полинялий прапор до другого зїзду.

Справдї, від нової сесії Державної Думи навряд чи можна сподїватись великого поступу в упорядкуваннї внутрішнього ладу, бо на конфлїкти з урядовими сферами Дума не піде, а сї сфери, тим часом все далї й далї збочують у-право. Се ухиленнє у-право має бути, очевидно, основним напрямом наступних часів, до якого будуть приладжені ті законодатні новини, що наготовлені до внесення в Думу, а може й ті, що вже вийшли з Думської Сцілли, та ще повинні перейти Харібду Державної Ради.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Найбільш авторитетний нарис законодатних перспектив дав сам предсїдатель мінїстерської Ради в інтерву з редактором одної саратовської часописи. Після земельної реформи, що вже йде повним ходом і дає, як думає мінїстерство внутрішнїх справ, найкращі наслїдки, — на черзї стоїть реформа повітового порядкування, себ-то „институт“ повітових начальників, які мають поповнити недостачу державної власти в повітах. Далї йде реформа земська: нове земство не буде вже переважно дворянське, але „за земельними власниками повинна зостатись вся їх сила“. Взагалї, дякуючи сим реформам, зміцнять ся „низи“, — а се найперше завданнє правительства. Отже, аби тільки Росія мала „з 20 лїт повного спокою“, то тодї її трудно буде й пізнати...

Оптимізм високого бесїдника, що має джерелом збільшеннє урядової власти в повітах, знайшов собі досить песимістичну оцїнку в поступовій пресї, але висловлена в сїй беседї проґрама не тратить од того своєї ваги. Здаєть ся тільки, що з наміченими в нїй реформами в кожнїм разї правительство виступить не на першій черзї, бо з самого початку законодатної роботи увагу Державної Думи візьмуть питання „окраїнної“ полїтики, — російсько-фінської та російсько-польської. Про перспективи фінських „реформ“, очевидно, не рахованих на двадцятилїтнїй спокій, вже було говорено. Що до західної окраїни, то для неї виготовлено два законопроєкти: міського порядкування в Царстві Польськім і земського — в 9 західних ґубернїях.

Перший законопроєкт треба в кожнім разї уважати за плюс в російсько-польських відносинах, бо на місце чисто адмінїстративного хазяїнування в польських містах тепер має виступити елемент місцевий в певних формах громадського порядкування. Законопроєкт дає навіть деякі певні права польській мові в дїловодстві міських інституцій. Але не можна зазначити характеристичної риси законопроєкта,—виразно проведеного принціпа антаґонїзма краєвих національних елементів: вибори робитимуть ся по національним куріям; елементу „русскому“, себ-то місцевому чиновництву, дано право вибірати гласного при пятьох виборцях; навпаки, участь єврейського елементу обмежена пятою частиною загального числа гласних.

Та ж сама риса характеризує проєкт земських інституцій в західнїм краї. Весь законопроєкт збудовано на національній нерівности, з перевагою на користь „русского“ елемента. Дякуючи страху перед елементом польсько-дворянським, в проєкт заведено навіть поступовий принцип „безсословности“. Але крім того, інтереси „русскої“ нації обставлено особливими привилеями: виборцї дїлять ся по національним куріям; предсїдателї управ, важнїйші земські посади, не меньше половини виборних посад і не меньше половини дрібних посад по найму — повинні бути

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

заміщені людьми „русского“ похоження. О-скільки сї всї умови та обмеження спріятимуть лагідним відносинам між окремими національними елементами західного краю, трудно сказати. Але безперечно, що і для земського хазяйства і для інтересів того самого „русского“ народу, в оборону якого так енерґічно виступає урядовий проєкт, було б далеко краще, як би, замість хитро-мудрих загородок, наставлених проти польського дворянства, — просто було б установлено настільки низький земельний виборовий ценз, щоб перевага сама собою одійшла од елемента пансько-польского до народньої маси. Але ми вже знаємо, що таке земство не відповідало б тій конечній умові, яка виразно висловлена предсїдателем ради мінїстрів: щоб „за земельними власниками (очевидно, великоземельними) зосталась вся їх сила...“

До серії „окраїнних“ законопроєктів треба ще долучити справу виділу Холмщини, яка теж стоїть на близькій черзї. Врештї можна сподїватись, що домінуючою темою думських дебатів в новій сесії буде національне питаннє і національна полїтика. Нема сумнїву, що звязані з сею полїтикою справи рішатимуть ся на користь великоруському „національному лицу“. В сих справах октябристський центр не буде дїлитись на правих та лївих і без вагання піддержить національну полїтику уряду.

В инших принципіяльних справах октябристи може трохи й повагають ся, але врештї теж, мабуть, піддержать уряд, — і через те великих сподїванок на якісь реальні здобутки з сфери основних громадянських свобід немає. Скорійше можна думати, що й та частина принціпів манїфеста 17 жовтня, що вже перейшла через Думу, — буде значно вкорочена або й зовсїм застрягне в „согласительних комісіях“. Державна Рада, після виборів нових членів на заміну тих, що вибули по веснї, прибрала ще більш реакційний характер і, очевидно, не помирить ся з законами про свободу сумлїння, пропущеними Думою. Аґітація проти сих законів, яку цїле лїто вели союзники та духовенство, не могла лишитись без наслїдків. Дуже характерним доказом впливу сеї аґітації, а разом з тим і симптомом повороту в настрої урядових сфер, треба признати той факт, що мінїстерство внутрішних справ забрало назад з Думи два своїх законопроєкти, „про відносини держави до окремих релїґій“ та „про змішані подружжя“. В релїґійній комісії Думи сї законопроєкти зустріли енерґічну опозіцію реакційної меньшости, але були піддержані поступовою більшістю і майже зовсїм викінчені для внесеня в Думу. Тепер погляди мінїстерства, очевидно, перемінились відповідно часу, і законопроєкти вернулись на переробку.

При сумних, як видно, аусціціях починаєть ся нова сесія третьої Думи.

Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ЛОЗИНСЬКИЙ.

Загальний страйк у Швеції.

Коли ми хочемо прослідити, як суспільні відносини накидають якийсь суспільній клясї ідею, до якої вона відносить ся індіферентно, а то й неприхильно, то за клясичний примір послужить нам сьогорічний загальний страйк у Швеції.

Загальний страйк як спосіб революційної боротьби робітницької кляси — се ідея антіпарляментарнаго відламу сучасного робітницького руху: анархістів і сіндікалїстів. За те парламентарний відлам сього руху, соціяльна демократія, відносила ся до ідеї загального страйку ворожо; клясичним свідоцтвом сього останутъ на все „безсмертні“ слова одного з провідників найсильнїйшої соціяльно-демократичної орґанїзації, нїмецької, пок. Ауера: „Generalstreik — Generalblödsinn“.

Але й над соціяльно-демократичною доктріною взяло верх житє і інтернаціональний соціяльно-демократичний зїзд в Амстердамі (1904) відступає від дотеперішнього становища. Правда, зїзд усе таки заявляє, що „абсолютний загальний страйк у тім розуміню, щоб понехати всяку працю, неможливий до переведеня“, але вже признає, що „страйк, розтягнений на окремі галузи продукції, важні для господарського житя, або на велику скількість галузий продукції, буде крайнїм способом до переведеня значних суспільних змін або до ставленя опору реакційним замахам на права робітників“. Відповідно до сеї резолюції соціяльна демолратія й далї вважала загальний страйк в економічних боротьбах робітницької кляси способом невідповідним, але рекомендувала його в полїтичних цїлях, прим. для вибореня загального виборчого права, винайшовши й відповідний термін: „полїтичний масовий страйк“.

Коли поминути однодневні демонстраційні страйки, як прим. в Австрії за загальним виборчим правом до парляменту,— соціяльна демократія доси не пробувала переводити загальних страйків. Загальні страйки в Франції, Еспанії, Італії, се дїло сіндікалїстів і анархістів; російський загальний страйк в осени 1905 р. зродив ся незалежно від партійних впливів. Аж сьогорічного лїта відносини між капіталом і працею в Швеції довели до того, що соціяльно-демократична робітницька орґанїзація проголосила загальний страйк.

Причиною сього загального страйку було змаганє капіталїстів, особливо-ж „Шведського Союза работодавцїв“, позбавити всякого значіня робітницькі професійні союзи і стати виключними панами при управильнюваню відносин між працею і капіталом. Вважаючи економічну депре-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сію, яка наступила в послїдних лїтах, найвідповіднїйшою хвилею до рішаючої боротьби, Союз просто старав ся спровокувати робітницькі орґанїзації. Ще в липнї минулого року здавало ся, що боротьба ось-ось вибухне, але тоді вмішало ся в справу правительство і конфлїкт залагоджено.

Улюбленим оружєм боротьби став для Союза льокавт, виключенє якоїсь ґрупи робітників від працї, себто відворотна сторона страйку. В липнї 1908 р. вже був виданий наказ загального виключеня і при заключеню мира його телеґрафічно відкликано. Але чим далї, Союз ставив у своїй тактицї виключеня що-раз сміливійший і брутальнїйший. Ось кілька примірів: З приводу страйку переплетників в Штокгольмі і Ескільштунї роботодавцї загрозили виключенєм всїх переплетницьких робітників, а також робітників текстільних, коли страйкуючі не згодять ся на їх умови. Підчас страйку комунальних робітників у Мальме, — не вважаючи на те, що краєвий секретаріят (начальна управа краєвої орґанїзації, яка лучить в собі окремі професійні союзи) сього страйку не апробував і його не підпомагав, загрожено виключенєм цїлого ряду професійних союзів. Від металевих робітників вимушено таким способом занадто довге продовженє істнуючої цїнникової тарифи. Від будівельних робітників зажадано загальної тарифової умови для цїлої держави з загальним 10-годинним робочим днем, хотячи таким чином відібрати окремим професіям в сїм промислї істнуючий 9-годинний робочий день.

Отся систематична тактика виключеня довела й до загального страйку. В мужеській конфекції роботодавцї зажадали обниженя плати, яке виносило б 200 — 300 корон річно, а коли робітники не хотїли згодити ся наступило виключенє в цїлїм кравецтві. З подібних причин наступило виключенє в кількох инших професіях, в кінцї „Шведський Союз роботодавців“ поставив таке ultimatum: Коли до 26 липня всї конфлїкти не покінчать ся на умовах, які Союз предкладає, виключенє буде розширене на промисл текстільний, лїсопильний, і токарський, разом на 50.000 робітників; коли се не поможе, 2 серпня наступить виключенє робітників зелїзних гут, разом 30.000 людий; коли й се не помогло б, виключенє буде що раз більше розширюване, аж доки не обійме всїх робітників, над якими Союз має власть, разом 165.000 людий.

Тут уже стало очевидним, що „Шведський Союз роботодавців“ провокує робітницькі орґанїзації. Приняти його умови, се для них значило би, признати себе вповнї безсильними і здати ся на ласку й неласку роботодавців, зректи ся важко вибореного права голосу в управильнюваню відносин між капіталом і працею та вернути до тих часів, коли робітник неосвідомлений і незорґанїзований, був нїчим иншим, як тільки робочою худобою, що мусїла терпеливо зносити всю самоволю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свого пана. Союз добре розумів, що коли б робітницькі орґанїзації уступили, то се була б для нього світла побіда на довгі часи, побіда, здобута „без одного вистрілу“. Через те він був певний, що робітницькі орґанїзації не уступлять і тому хотів їх спровокувати до рішаючої боротьби власне тепер, підчас економічної депресії, втомлених дотеперішньою боротьбою.

Серед таких обставин для робітницьких орґанїзацій оставали три дороги: або здати ся без бою, або вести важку, нерівну боротьбу в кождій галузи промислу з окрема, дожидаючи, як роботодавцї справлятимуть ся з одною професією по другій, або відповісти на заходи роботодавців дружнїм актом цїлої робітницької кляси, який від разу поставив би справу так, що се не боротьба окремих робітницьких професій з окремими роботодавцями, тілько загально-національна боротьба працї з капіталом, робітницької кляси з клясою роботодавців. Робітницькі орґанїзації вибрали сей останнїй шлях і коли 2 серпня виключене справдї розширено на 80.000 робітників, проголошено загальний страйк.

Зважуючи ся на сей крок, робітницькі орґанїзації числили на те, що загальний страйк, спинивши правильну продукцію в усїх областях, засягне інтереси тих кругів, які звичайно не інтересуть ся боротьбою працї з капіталом в окремих областях продукції, та невигодами, які вони мусїтимуть зносити наслїдком тої боротьби, примусить їх вплинути на роботодавців, щоб ті зменшили свій завойовницький розмах, і на правительство, щоб воно вмішало ся в боротьбу на користь робітників. Очевидно, числено також на ту моральну силу, яку має в собі кожда слушна справа, маючи надію, що коли вся робітницька кляса поважно і супокійно, не нарушуючи публичного супокою, виступить до боротьби в обороні своїх прав, весь загал з виїмком самих роботодавців, які серед суспільности є тільки нечисленною ґрупою, стане по сторонї робітників.

І почала ся боротьба, справдї імпонуюча своїми розмірами і справдї геройська становищем робітницької кляси.

Цїла Швеція числить коло 5 $/_2$ мілїона людий, з чого майже половина займаєть ся хлїборобством. Число фабричних робітників виносило в 1907 р. 313.000; до того треба додати 55.000 в ріжних ремеслах, 32.000 в гірництві, 40.000 при зелїзницях і 60.000 в перевозовій службі; разом коло 500.000. Коли-ж зважимо, що страйковий рух обняв над 300.000 робітників, значить три пяті всього робітництва, то треба признати, що страйк був справдї загальний.

Зрозуміло також, якої моральної сили було треба, щоби така величезна маса людий, окружена скрізь військом, насланим для береженя „ладу і порядку“, безчещена капіталїстичною пресою, провокована орґанїзованем страйколомів як з кругів пролєтаріяту так і буржуазії, приму-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шена жити в що-раз більшім недостатку,—зберегла за весь час боротьби такий повний спокій. То як що, але героїзм солїдарности, героїзм голоду і нужди і героїзм терпеливости проявило шведське робітництво в цїлій повнотї.

Очевидно, що про підмогу, яка хоч в приближеню заступала би нормальний заробіток, не могло бути й мови. Правда, з орґанїзаційних кас удїлювано запомог найбільш потребуючим, а крім того пороблено заходи, щоби прийти в поміч страйкуючим через закладанє спілкових пекарень і т. д.; правда, робітницька кляса цїлого світа виявила свою солїдарність, підпомагаючи страйкуючих значними грошевими датками, — але всього того було за мало, щоб запевнити хоч яке-таке істнованє 300-тисячній армії страйкуючих на довший час.

Минув місяць, роботодавцї понесли великі втрати, але таки не здавали ся, а й правительство придивляло ся до боротьби пасивно, не мішаючи ся до неї в користь робітників, а тільки пильнуючи „ладу і порядку“.

Тодї робітницькі орґанїзації рішили змінити тактику, особливо, що через мужа довіря правительства Цедерборґа дістали запевненє, що правительство готово виступити в ролї посередника, коли боротьба обмежить ся тільки до тих підприємств, з якими конфлїкт дав привід до боротьби. Після місяця боротьби, 4 вересня, проголошено закінченє страйку в тих підприємствах, які не належать до „Шведського Союза роботодавцїв“, на скільки вони готові приняти робітників на дотеперішних умовах. Ся постанова мала на цїли подїлити робітницьку класу на дві части, щоб одна з них, більша, працюючи в тих роботодавцїв, які не належать до „Шведського Союза роботодавцїв“, могла піддержувати в дальшій боротьбі тих своїх товаришів, які боротимуть ся далї проти найзавзятійшого ворога робітницької кляси—Союза.

Та тут почала виявляти ся вся брутальність кляси роботодавцїв. Маючи тепер дїло з окремими ґрупами робітників, почали вони мстити ся за страйк, накидуючи робітникам гірші умови, викидаючи з роботи діячів страйкового руху і т. д.

Клясичним приміром сеї пімсти є становище трамваєвих підприємств в Штокгольмі. Отже порішено членів заряду орґанїзації трамваєвих робітників і діячів страйку раз на все виключити від занятя, зажадано від робітників покритя страт, понесених підчас страйку, обнижено плату, в кінцї предложено кождому робітникови особисту умову, яка забороняє належати до „товариств, які могли би заохочувати до несповнюваня обовязку супроти підприємства і публики“, значить забороняєть ся робітникам належати до професійних союзів, відбираєть ся їм признане законом право коалїції. Та й на сїм не кінець. Хто підпише

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

умову, від того вимагають підприємства 300 корон кавції, яка пропадає, коли робітник візьме участь в страйку або коли четверта часть робітників покине роботу. Очевидно, на такі підприємства наняли страйколомів, робітники почали пропаґувати бойкот трамваїв. Крім того й у широкої публики трамваєві підприємства викликають невдоволенє, бо страйколоми, не маючи понятя про трамваєву службу, не дають ніякої запоруки правильного веденя трамваїв, наражують їх на нещасливі випадки і т. д.

Серед таких обставин поворот до праці відбуваєть ся дуже поволи. Найновійше офіціяльне донесенє (з половини жовтня) подає число страйкуючих 65.000, але се число рішучо за низьке.

Поволи йде також угодова акція. Правительство, правда, формально додержало слова і визначило угодову комісію зложену з 5 представників правительства, 9 представників роботодавців і 7 членів краєвого секретаріата; крім того на нарадах комісії присутні також провідники орґанізацій, які ще страйкують. Але поза сим правительство не зробило нічого, щоб змусити роботодавців до уступчивости, не зробило на них ніякого натиску. Навпаки, натиск робить воно на робітників, так прим. розвязало воно комісію, назначену вже давнійше для виробленя законопроєкту про полагоджуванє конфліктів між роботодавцями і робітниками, до якої належав також голова краєвого секретаріяту, заявляючи, що виготовить такий проєкт без участи тої комісії.

Такому становищу правительства нема що дивувати ся. Поминувши те, що кожде правительство в таких випадках стає по стороні суспільної кляси, в імени якої виконує власть, — члени шведського правительства ще й особисто заінтересовані в розгромі робітників. Так прим. президент кабінету заанґажований фінансово в північно-шведських гірничих підприємствах, міністер внутрішних справ є головою акційного товариства, яке 2 серпня виключило своїх робітників, а також инші члени кабінету або самі безпосередно або через свою рідню заінтересовані в побіді роботодавців.

Чуючи за собою поміч правительства, роботодавці в переконаню, що голод і нужда примусять робітників до повної капітуляції, довели поки-що до повного розбитя угодової акції. Причини сього розбитя такі:

Угодові предложеня представників правительства містили значні обниженя плати, які в кравецькім промислі доходили до 6 корон тижнево, значить як-раз стільки, скількі домагали ся роботодавці перед страйком. На сю позицію і на дві инші подібні робітники не могли згодити ся. Але також роботодавцям предложеня представників правительства не були до вподоби. Навіть на предложеня в кравецькім промислі вони не хотіли згодити ся, домагаючи ся такої тарифи аж до 1914 р., а також відкинули чотири инші позиції.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та сї ріжниці ще не були б довели до розбитя переговорів, коли б не те, що роботодавці забажали при сїй нагоді накинути всїм робітницьким орґанїзаціям свій проєкт полагоджуваня конфлїктів між працею і капіталом, проєкт, який містить умови такі важкі й понижуючі, що при них самостійність робітницької кляси була-б тільки порожнїм звуком. А саме домагаєть ся той проєкт відповідальности орґанїзацій не тільки за їх власні постанови, але також за вчинки їх членів; далї відповідальности краєвої орґанїзації за приналежні до неї спілки з обовязком виключати останнї в разї непослуху; приймання до орґанїзації мужів довіря роботодавців; відшкодованя; в кінцї постанови, що для рішеня про страйк, бойкот і т. д. потрібна більшість чотирох пятих орґанїзації. Приняти сей проєкт, значить, зректи ся всякої самостійности і схилити покірно голову перед всякою самоволею роботодавців, аж до права мати своїх шпіонів в робітницьких орґанїзаціях включно.

Представники робітників, відкидаючи сей проєкт, заявили, що прінціпіяльно вони годять ся на дискутоване проєкту про полагоджуване конфлїктів між роботодавцями і робітниками, але не можуть в сїй справі нїчого рішати, доки не дістануть уповажненя від конґресу робітницьких спілок, який визначено на падолист. Та представники роботодавців заявили, що принятє сього проєкту се conditio sine qua non угоди, — і так розбили (в половинї жовтня) угодову акцію.

Що буде далї, не беремо ся вгадувати, але вже й на підставі дотеперішних даних можна підвести результати страйку.

Коли ходить о моральну сторону справи, то страйк має велике додатне значінє. Робітники показали, що не дадуть собі видирати здобутих прав без боротьби, і дали доказ, що в них є стільки солїдарности й готовости до жертв, що коли б тільки від сих двох елєментів залежав вислїд бороби, то нїяка боротьба для них не страшна. Проявив ся також у великий силї усвідомлюючий та уморальняючий вплив страйку. Страйк захопив собою також робітників, які до робітницьких орґанїзацій зовсїм не належали, або, що гірше, належали до орґанїзацій (т. зв. „жовтих“), призначених роботодавцями й урядом для розбиваня робітницького руху. За місяць боротьби приступило до робітницьких орґанїзацій коло 100.000 нових членів. Підчас страйку пізнали також робітники вагу власної преси і шкідливість преси капіталїстичної, наслїдком чого число читачів робітницької преси значно зросло, а капіталїстичну пресу робітники бойкотують.

Одним словом, шведські робітники показали, що загальний страйк можливий, і то навіть в тій абсолютній формі, в якій амстердамська резолюція вважає його „неможливим до переведеня“ з тої причини, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

він чинить неможливим всяке істноване, отже й істноване пролетаріяту. Можна прим. страйкувати при продукції поживи взагалї, а продукувати поживу для страйкуючих, як се робили шведські робітники, випікаючи в спілкових пекарнях хлїб; можна здержати друкарську працю в капіталїстичних видавництвах, а випускати робітницьку пресу — і т. д. і т. д. А що се зробили власне робітники Швеції, де в робітницькім руху панує неподільно та сама соціяльна демократія, яка ще недавно голосила, що „Generalstreik — Generalblödsinn", то значінє шведського загального страйку тим більше, як побіди ідеї, зроджені житєм і положенєм робітницької кляси, над фальшивою доктріною.

Та коли ходить о безпосередні, реальні, економічні зиски і втрати, то тут справа більш складна. Що робітники виграли більше, ніж як коли б були без боротьби піддали ся самоволї роботодавців, се певне. Страйк приніс страти їм, але приніс їх також роботодавцям, а крім того переконав роботодавців, що є межі, поза які їх самоволя не сміє вийти, бо инакше жде їх важка, повна втрат і непевна що-до висліду боротьба. Але не виграли вони того, що було цїлю боротьби, не приборкали Союза роботодавців, не примусили його залишити раз на все тактику виключеня і загалом погодити ся з фактом, що робітницькі орґанїзації також мають голос при управильнованю відносин між працею і капіталом. Се було б можливе тільки тодї, коли б матеріяльні засоби роботодавців вичерпали ся швидше, ніж матеріяльні засоби робітників, або коли б по сторонї робітників станула — крім безпосередно заінтересованих роботодавців — цїла суспільність разом з правительством і примусила роботодавців до уступок.

Але годї сподївати ся, щоб мілїони роботодавців вичерпали ся швидше, ніж шелюги робітників. Так само годї сподївати ся на суспільність і правительство. Та часть суспільности, що своїм соціяльно-економічним положенєм і своєю ідеольоґією з ближена до капіталїстичних визискувачів, ніколи не признає слушности робітницкій клясї і в міру того, як наслїдком загального страйку зростатимуть невигоди її щоденного житя, зростатиме її лють не на визискувачів, а на „бунтівників", і вона даватиме швидше страйколомів, ніж борців за робітницьку справу. А правительство — се ж належить до азбуки соціяльно-полїтичних відомостий, що правительство — се тільки виконавчий орґан економічно пануючої кляси, отже сподївати ся, що воно стане по сторонї кляси поневоленої — непростима ілюзія.

Взагалї всї дотеперешнї проби загального страйку (маю очевидне на увазї страйки задля осягненя реальних економічних користий, а не полїтичні демонстрації-однодніївки) вимагають що раз більше теоретичного використаня даних ними досвідів, значить, провіреня дотеперішного

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

погляду на значінє страйку в визвольній боротьбі робітницької кляси. Як на причинок до сеї теми позволю собі на отсї уваги:

В перших стадіях капіталїстичної продукції кождий підприємець виступав як самостійна сила, яка не то що не признавала солїдарности з анальоґічними силами, тільки навпаки зводили з ними завзяту конкуренційну боротьбу. Ті відносини можна сміло схарактеризувати як bellum omnium contra omnes.

Зрозуміла річ, що серед таких відносин найменший обяв робітницької солїдарности вже міг мати деякі успіхи. Коли робітники якоїсь робітнї чи фабрики застрайкували, а инші робітники з почутя солїдарности не ставали на їх місце, підприємець, знаючи, що застій в його підприємстві використає конкурент на його шкоду, мусїв у своїм власнім інтересї як найшвидче сповнити домаганя своїх робітників. І чим фінансово слабше було підприємство, тим швидше мусїло воно полагоджувати конфлїкт. Коли серед таких обставин робітники вигравали страйк, то вигравали його дїйсно: умови працї і плати ставали лїпші, а умови житя не погіршали ся, бо один підприємець не міг мати нїякого впливу на підвисшенє цїн продуктів.

Та в міру розвитку капіталїстичної продукції ті патріархальні обставини почали що раз більше зникати. Робітницькій солїдарности протиставлено солїдарність роботодавців. Місце індівідуальних умов, відмінних в кождім підприємстві, а навіть для кождого робітника, починають займати умови колективні, які обовязують в цїлій галузи промислу. Зорґанізовані роботодавцї стають панами і цїни працї і цїни продукту. Серед сих обставин страйкова боротьба стає що раз тяжша. Льокальні страйки ведуть ся хиба о якісь другорядні домаганя, як більш гіґієнїчне поміщенє, лїпше обхожденє і т. д., — і тодї мають вони найбільше виглядів на успіх, бо таку боротьбу веде звичайно кождий підприємець індівідуально. Але боротьба о лїпші умови працї і плати взагалї — се вже дїло цїлої ґрупи робітників, занятих в данім промислї, з одного, і цїлої ґрупи роботодавців з другого боку. І тут боротьба далеко труднїйша. По-перше тому, що матеріяльні засоби роботодавців далеко більші, нїж матеріяльні засоби робітників. А по-друге навіть на випадок виграної успіх робітників — поминувши моральну сторону справи — більш формальний. Примушені скоротити робочий день чи підвисшити плату, роботодавцї як компензату сеї уступки підносять цїну продукту і відбивають свої „втрати“ на консументах, отже в першій мірі на робітниках, які, правда, дістають більше за роботу, але й більше видають на житє.

Чим далї, тим страйкова боротьба тяжша. Робітникі помагають свої товаришам т. зв. страйками з солїдарности, т. зн. не ставлять нїяких домагань для себе, тільки страйкують щоби примусити сповнити до-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

маганя товаришів. Роботодавці також допомагають тих своїх товаришів, проти яких звернений страйк, і як відворотною стороною страйку послугують ся виключенями з солідарности.

Правда, є такі галузи продукції, в яких при солідарности робітницької кляси побіда дуже легка. Візьмім прим. копальні вугля або залізниці. Коли б у сих областях вибух рівночасно в усіх культурних державах страйк, домаганям робітників не можна б опирати ся ані хвилини. Подібно стоїть справа з хліборобством. Тут могучим союзником страйку являєть природа і коли видержати страйк кілька тижнів, то роботодавець зруйнований. Але по-перше не всї галузи продукції мають такий характер, а по-друге правительство і буржуазна суспільність докладають в таких випадках всїх сил, щоб зломити страйк страйколомством.

В кінці боротьба доходить до тої стадії, в якій ми бачимо її в Швеції. З одного боку орґанїзація цїлої робітницької кляси, з другого орґанїзація всїх роботодавців. З огляду на грошеві засоби роботодавців, на симпатії буржуазної части суспільности і по части також на індіферентизм дрібноземельного селянства, в кінці — на становище правительства, сили нерівні. Коли робітники зберігатимуть супокій, голод і нужда примусять їх в кінці здати ся; коли в цїли запобіженя страйколомству і в цїли здобутя поживи там, де вона є, виступили б активно, мілїтарна сила держави затопить їх змаганя в їх власній крови.

А хоч би навіть цїною великих зусиль і жертви здобули побіду, — що зрештою можливе лиш тоді, коли боротьба ведеть ся о другорядні справи, — то де запорука, що роботодавці через рік-два не спровокують знов боротьби і так систематично вичерпуватимуть сили робітницької кляси?! Се одно — а друге, що при незорґанїзованости консументів роботодавці мають необмежну змогу через підношенє цїн продукту відбивати собі уступки, зроблені робітникам, і таким чином з одного боку зберігати свої сили, з другого ж держати на первіснім ступні сили робітницької кляси, для якої наслїдком дорожнечі житя всї здобутки не матимуть дїйсної вартости.

СКОНФІСКОВАНО.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

СКОНФІСКОВАНО.

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Наукова часопись, присвячена передовсім українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Т. LXXXIX, 1909 р., кн. 3. ст. 239.

З історичних статей в сій книжці „Записок" маємо передовсім останню частину інтересної моноґрафії В. Герасимчука: Виговщина і гадяцький трактат — власне частину присвячену самому трактатови, чи радше обставинам, що сей трактат попередили і, по думці автора викликали. Маючи нарешті перед собою цілу сю працю, можна дати оцінку її. Студія передовсім інтересна тим, що молодий історик з школи проф. Грушевського трактує сей період з погляду цілости історії українського народу; інтересна вона подекуди й новим незнаним досі актовим матеріялом особливо в останній своїй частині. За те не можна погодити ся з деякими твердженнями й висновками автора і способом оброблення річи. Зачнемо від того, що ми підтримуємо закид рецензента попередньої книжки Л.-Н. Вістника що до певного хаотичного укладу праці д. Герасимчука. На нашу думку ся хаотичність походить звідси, що автор не зміг, як слід опанувати — не скажемо матеріялу, але думок чи радше рефлексій, викликаних у його студіями над згаданими часами і їх значіннєм. Звідси маємо тут багато непорозумінь і суперечних поглядів не тільки чужим ранійше де-инде висказаним поглядам, але і власним авторовим, висловленим в тій самій праці. Взяти хоч би перше непорозуміннє в заголовку: що таке Виговщина? Навіть з моноґрафії д. Герасимчука не можна набрати переконання, щоби час гетьманованя Виговського становив собою якийсь скільки небудь характеристичний період відмінний чим небудь від Хмельниччини і пізнійшого часу, що надавалоб йому право називати ся виговщиною. Так напр. автор не потрафив мотивувати свого твердження суперечного установленному поглядови проф. Грушевського, що для Хмельницького злука з Москвою не була лишень хвилевою комбінацією і що він лишив ся їй вірним до смерти. Тимчасом кільканадцять стрічок вище, де говорить ся про ріжні того рода політичні комбінації Хмельницького, автор на нашу думку сам перечить згаданому твердженню, говорячи, що і в злуці з Москвою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хмельницький видержав короткий час. Певного рода апріорність була причиною такої неясности в характеристиках Богдана Хмельницького і Виговського, так що трудно розібрати ся хто чим від кого вище стояв і чим був Хмельницький своїми плянами для Виговського і навпаки. Ся передвзятість думки в автора була причиною переціненння, на нашу думку, Виговського і значіння самого гадяцького трактату для будучини України. Очевидно на тему: що було б, коли би стало ся так а не инакше тяжко діскутувати. Але коли автор підносить таке ґрандіозне значіннє гадяцькому трактату, то на нашу думку треба було порівняти його з переяславською умовою і її консеквенціями. Автор же обмежив ся лишень на поданю самого тексту гадяцького трактату.

Очевидно все не зміняє того, що я сказав про інтерес, який викликує праця д. Герасимчука і її значінє для нашої історіоґрафії власне повим матеріялом тут поданим і буд що будь цікавими висновками, які насувають тільки тем до діскусії.

Переходячи до історично-літературних тем зазначуємо передо всім статю д-ра Франка: Теорія і розвій історії літератури. Розвідка, до якої додано ще два спеціяльні екскурси, хоч становить сама собою цілість, одначе як видно з приписки автора, се властиво переднє слово до просторої історії української літератури, що її автор обіцяє небавом друкувати на сторінках Записок. Про зміст сеї розвідки говорить сам заголовок, а про вартість імя автора. Ми зауважили б лишень одно, що перший екскурс про Фотіїв „Міробібльон“ відповідно до величини розвідки може трохи за довгий, а для самої історії української літератури не скажемо зайвий, але може не доконче потрібний, як напр інтересний екскурс про першу пробу словяно-руської бібліоґрафії: „Оглавленіе книгамъ и кто ихъ писалъ“. Ол. Грушевський в продовженню свого циклю праць З сорокових років сим разом говорить про українскі Етноґрафічні пляни й видання подаючи історію повстання поодиноких етноґрафічних видань (Максимовича, Срезнєвского Бодянського, Куліша ітд.) їх оцінку і зазначуючи при кождій нагоді дотичні погляди на етноґрафічний матеріял й розвій тих поглядів. М. Возняк дає всій книжці початок своїх: Студій над галицько-українськими граматиками XIX в.; оцінити її належно буде можна, коли матимемо цілість роботи. Листами Вол. Антоновича до Антонія Мйодушевского, з котрих то листів останній (з 5/6 1903 р.) найінтереснійший вичерпуєть ся відділ статей сеї книжки „Записок“. Нарешті крім „Miscellanea“ маємо ще „Наукову Хроніку“ з оглядом українських часовичей за 1908 р., на який звертаємо увагу і бібліоґрафічний відділ з цілим рядом солідних як звичайно критичних оцінок ріжних праць.

І. Джиджора.

Етноґрафічний збірник, видає етноґрафічна комісія Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. XXVII. **Галицько-руські народні приповідки**. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Том III, вип. I (Рабунок—час). У Львові, 1909. Ст. 300, 8⁰. Ціна 4 кор.

Величезна збірка народніх приповідок із Галичини і одна з найбільших та найкрасших у славянських літературах, близить ся поволи до кінця. Власне що лиш вийшов перший випуск остатнього (третього з ряду) тому, а другий почав уже друкувати ся. На нім закінчить ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

також ціла збірка. Новий том містить разом 5.603 приповідки (від ч. 21.761 — 27.364) і починаєть ся буквою *р*, а кінчить ся початком букви *ч*. Ціла збірка помістить поверх 30.000 приповідок, а що се значить, видно хочби з того, що збірка приповідок Даля з цілої Росії має також коло 30.000 приповідок, а збірка прим. словацьких приповідок Затурецького має їх ледве 10.500!

Та не лише великим числом приповідок визначаєть ся збірка дра Ів. Франка. Вона виріжняєть ся від инших подібних збірок двома дуже важними і цінними прикметами:

Перша прикмета — се поясненя кождої приповідки. Кілько тут витягнено на денне світло цінного і давно забутого матеріялу! Правда, не всї приповідки може пояснені трафно, знайдеть ся не одно, що може, а навіть повинно бути інакше пояснене, але коли зважить ся, яким матеріялом приходить ся авторови оперувати, кілько труду треба було, щоб віднайти значінє давно затертої уже фрази, то ніхто не подивуєть ся, коли подибле посеред такого величезного матеріялу дрібні недомагання або помилки.

Друга прикмета збірки — се дуже гарне упорядкованє матеріялу, що далеко важнїйше від самого зібрання. Переглядаючи инші збірки приповідок, приходимо швидко до переконання, що хотячи відшукати в них якусь приповідку, мусимо перелистовувати масу сторін, поки дібємо ся до цїли. У збірцї дра. Ів. Франка того нема і коли не знайдемо якоїсь приповідки на однім місци, де зачали шукати, знайдемо певно на другім, а найдальше на третїм. Походить се звідти, що др. Ів. Франко упорядкував свою збірку поазбучно, але не від початкових слів, які приходять у приповідцї і зміняють ся відповідно до місцевости, в якій її записано, та особи, від якої записано, лише від головних слів приповідки, а яких спочиває вся її вага (нїм. Stichwort). Правда, що часом можна сперечати ся, чи вибрано на головне слово як раз те, що дїйсно головне, чи яке побічне, але се така дрібниця, що не введе замішання у збірку і кождий зможе збіркою знаменито користувати ся. Се наближенє її до збірки нїмецьких приповідок Вандера п. н. Detsches Sprichwörterlexikon", на яку й нераз автор покликаєть ся.

Не конечно, на мій погляд, треба було збірку розтягати вчисленєм до неї проклонів, фраз, що не мають значіня приповідок, та доволї численних повірок, яким деінде булоб далеко відповіднїйше місце і за якими в приповідках ледви здогадаєть ся хто коли шукати. Але що зробленого вже не відробить ся, то шкода про се більше говорити. Можна було також деякі близькі варіанти приповідок, що мало ріжнять ся від себе, постягати і заощадити місця для инших; можна було деякі навіть зовсїм пропустити; але остаточно не велика біда, що вони лишили ся і від того нема ніякої шкоди для цїлости збірки.

Загалом треба сказати про збірку, що вона незвичайно багата матеріялом та має значінє не лише для українського фолькльору, але й для загального і без неї ніхто не зможе обійти ся, що схоче студіювати серіозно сю частину народної творчости. Через те стає вона монументальним твором, який може бути прикрасою кождої, навіть найбогатшої лїтератури.

Для нас має збірка ще й инше значінє. Доси нема у нас поряд-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ної наукової граматики нашої мови і повного словаря, не вважаючи на досить значне число граматичних підручників і граматичних праць та не так мале число словарних матеріялів і словарців. Збірка д-ра Ів. Франка (і так само збірка „Коломийок“) дає в однім і другім напрямі так багато і так ріжнородного матеріялу, що по просту можна його буде пригорщами згортати. І аж тепер можна буде уложити такий повний словар української мови, розумієть ся—на скілько його укладач не зіґнорує „галицьких“ матеріялів, що в деяких кругах уважаєть ся тепер навіть модним... *В. Гнатюк.*

Сочиненія и письма П. А. Кулиша. Т. 3-й. *Стихотворенія* 1893—1897 г.г. Кіевъ. 1909. 528 + 154.

Сей том творів Куліша запізнив ся через важку хоробу редактора. Прийшлось на якийсь час спинити роботу і через те книжка вийшла на два місяці пізнійш.

Третім томом закінчуєть ся перша частина видання — поезії П. Куліша: таким чином перші три томи становлять окрему закінчену цілість.

Перед читачем в сім новім томі остатні роки літературної діяльности Куліша від 1893 по 1897 р. Се той час, коли Куліш жив самітний в своїм хуторі, майже забутий серед пекучих питань та турбот тодішнього українського життя, самітний прощав ся з останніми ілюзіями і шукав відради в перекладах з клясичних письменників Західньої Европи...

Сумні спомини... „Дзвін“, „Куліш у пеклї“, „Грицько Сковорода“ — самостійні великі твори і „Позичена Кобза“ — збірник перекладів з Шіллера, Ґете, Гайне, Байрона...

„Дзвін“ було надруковано в Женеві в 1893 р., поему „Куліш у пеклї“ тільки почав друковати письменник в 1896 р., ціла вона не була надрукована. Вперш виходить у світ і „Грицько Сковорода“. Твори недруковані дуже важні для характеристики поглядів письменника, а передрук окрім того нагадує нам, яке вражіннє зробив він в своїм часї на українську публїку.

Я живо нагадую собі важке вражіннє від збірника „Дзвін“. Куліш був остатній з славної ґрупи київських братчиків: се надавало йому яскравий ореол, хоч і були відомі вагання його в оцінках колишніх товаришів — Шевченка та Костомарова. І ось після довгої мовчанки виступив письменник-ветеран. Але з чим? Тіж самі докори колишнім товаришам — Костомарову і Шевченку, теж обкидуваннє багном „пяної музи“ великого Кобзаря, некультурна лайка цілій українській суспільности. Се робило дуже важне вражіннє.

Але тепер маючи під руками три томи поезій, ми бачимо, що погляди Куліша в поезіях збірника „Дзвін“ не були несподіванністю. Висловлював ся Куліш часом більш, часом менш різко, але основа сїх поглядів не змінялась за тридцять років від поезій 1861—1862 рр. („Досвітки“).

„Дзвін“ починаєть ся з величного „Заспіва“ —

У дзвона дзвоню я, до церкви скликаю,
до церкви вселенської правди
у щирих душ, чистих, високих шукаю
проти гайдамацтва поради.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Письменник закликає суспільство —

порадьмо ся вічем, як правда свобідним,
руїнні гріхи з себе змиймо,
і духом незлобним, умом благородним,
культурі спасенній служимо.

Правда, культура, гайдамацтво — се звичайні вирази в сїх поезіях Кулїша. Знайомі вони читачу з попереднїх творів Кулїша, але тепер вони, сї вирази, набирають ширшого значіння. Гайдамацтво — мало там значіннє певних верств, певних настроїв в минувшім життю українського народа. Тепер се має ширше значіннє і під сю характеристику підводить письменник багато де-чого з сучасного українського суспільного життя. Гайдамацтво все те, що бореть ся з правдою, спасенною культурою. Що саме ся правда, ся культура — письменник не поясняє близче і се дає можливість без детальнїйшого перегляду зачислити до гайдамацтва зовсїм ріжнородні елєменти: історичні гайдамаки, січовики, „козакоман Костомара“, Шевченко з його історичними поезіями і цїла сучасна українська лїтература „тупа і слїпа“.

Тупа і слїпа... се не найгострійший докір Кулїша. Не раз читаємо ми тут „нарід без путя, без чести і закона“ та инші подібні ж гострі вирази.

Українській суспільности не в перший раз приходить ся вислухувати гірку правду від своїх письменників та суспільних діячів. Прийдеть ся на жаль ще певно не раз вислухувати. Але в поезіях Кулїша ми почуваємо не тільки обуреннє суспільного діяча, але разом з тим і ображнене особисте почуттє. Се розхоложує читача і зменшує враженнє... І се протягом цїлого тому...

В другій меншій частинї сього тома надруковано дуже цїкаві примітки самого Кулїша: вони поясняють нам провідні гадки його та особисті натяки. В примітках редактора подано цїнні уваги про ґенезіс сїх збірників Кулїша, відміни та пізнїйші їх редакції.

Ол. Грушевський.

Писаня Івана Франка III. *Фльорентійські ночи.* Переклад Івана Франка. У Львові, 1909. Накладом українсько-руської Видавничої Спілки 8⁰, ст. 78.

„Фльорентійські ночи“ появили ся в 1836 роцї в штутґартськім „Morgenblatt-ї“ і у французській перерібцї в „Revue des Deux Mondes“, а опісля в 1837 роцї в третій книжцї п. з. „Salon“.

Ся книжка повстала серед дуже невідрадних обставин для поета. З одного боку Гайне почував себе пригнобленим і жалував ся, що час поезії минув для нього і що він не в силї вже написати доброго вірша, а з другого боку на прозу поета ставляла нїмецька цензура свою важку лапу. Гайне дуже любив закрашувати свої твори свободолюбними ідеями зі сфери полїтики і релїґії та злобно висмівати все, що не підходило під лїнію його ідеалу, а тим часом у творах, писаних по 1835 роцї він мусїв дуже стерегти ся, щоб не сказати щось такого, що знову не подобало ся би цензорови. Як тяжко було писати поетови під цензорським оком найлїпше показує один із його листів: „Ich bin — пише поет — mit der Füllung des Buches in den allerschrecklichsten Nöten; nicht als ob's mir an Manuscript fehle, vielmehr häuft sich dessen bei mir bis zur

Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

erfreulichsten Wohlhabenheit — aber die Angst vor Zensur — auch das Unschuldigste ist jeszt bedenklich — ich bin jetzt einer der unglücklichsten Schrifsteller".

Проза Гайне, все блискуча і ґраціозна, у „Фльорентійських ночах" осягнула свій вершок. Не знати, що перше подивляти тут—чи стиль чи багату і гнучку фантазію поета. Сей твір і доси не стратив нічого зі своєї свіжости і краси і все читаєть ся з рівно-великим інтересом. Особливо треба подивляти у першій частині твору передачу тонів музики на поетичні картини, змальовані з незрівняним артизмом; що до другої-ж частини, то поет був у праві написати про неї до Левальда: „Aus dieser zweiten florentinischen Nächte werden Sie vielleicht ersehen, dass ich nöthigen Falls, wenn Politik und Religion mir verboten werden, auch vom Novellenschreiben leben könnte". Ся друга частина сповита справді чарами фльорентійської ночи і прикрашена блискучими перлами поезії.

Велика подяка належить ся Іванови Франкови за присвоєнє „Фльоринських ночий" нашій літературі. Наш поет не пожалував часу і дав нам переклад у такій майстерній формі, що сей переклад сміло може стояти побіч оріґіналу. Всї тонкости й чари Гайнівської поезії передав наш поет вірно й точно і поборов перешкоди в передачі Гайнівського стилю на нашу мову так успішно, що може почванити ся своєю світлою побідою. Тому отсе осібне виданнє його перекладу (друкованого вперше в ЛНВістнику) вважаємо дуже пожаданим. *М. Мочульський.*

Р. Кіплїнґ. *Казки* (з малюнками). Переклав Юр. Сїрий (Видавництво „Лан", серія для дітей № 1), 68 стор. Ціна 25 к.

Видавництво „Лан" знов випустило книжечку для дітей і знов зміст зібранних в книжці оповідань добірний.

Твори Р. Кіплїнґа перекладено вже на всї европейські мови і то не диво, бо після Андерсена чи й говорив ще хто до дітей такою щирою, приступною і веселою мовою. Жадної сентенції, жадної сантіментальної ноти, — скрізь здоровий бадьорий юмор. Але в веселій юмористичній формі Кіплїнґ вміє будити й високі почуття. Візьмемо, наприклад, оповіданнє про Ріккі-Тіккі-Таві, хороброго мунгоса, що боров ся з страшними гадюками і врятував життє маленького хлопчика, його батька й матері. Хоробрий, завзятий мунгос (маленьке звірятко, що нагадує фараонову мишу) захоплює все серце молодих читачів своїм героїзмом і своїм розуміннєм обовязку, тим більше, що всї його героїчні вчинки і його бойовничий настрій переказано без жадного пафосу, а з чудовим легким юмором. „Переконаний в тім, що буде убитим на смерть (мунгос вчепив ся в шию страшній кобрі) він, щоб показати всім честь своєї родини, тільки й бажав, щоб його знайшли з сціпленими зубами". При тім в дитячім серцї будять ся гуманні почуття. Маленький Ріккі-Тікі-Таві — сміло виступає на смертельний бій з коброю, і не за себе, ні, він обурений на гадюку за те, що вона живе хижацким розбоєм. „Чи лїчиш ти справедливим їсти маленьких пташенят, що випали з гнїзда"? питає він її гнївно перед страшним герцем.

І иньші оповідання пересипано незрівняним юмором. Юмор Кіплїнґа цїлком зрозумілий дітям. Дика жінка (найперша) знайшла гарненьку суху печеру і повернула її за кімнату і зараз же сказала ди-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кому чоловікови: „Прошу тебе, обтирай чистенько ноги, коли увіходиш в печеру“. Таке сполученнє невідповідних рис цілком зрозуміле дітям і викликає веселий сміх.

Герої оповідань Кіплінґа скрізь звірятка, і сим звіряткам художно надано риси людей і дітей: цікаве слоненя з пухким чорним носиком на перекір всім родичам іде довідатись до мутно-зеленої річки Лімпопо — чим снідає крокоділ. Маленький ягуар, якому мати порадила піти поснідати їжаком та черепахою і навчила як кожного з них піймати, підходить до них, і розповівши їм, як навчила його мати упоратись з ними — ввічливо питає: „Отже скажіть мені хто з вас Їжак і хто Черепаха? Хитрий їжак і черепаха дурять маленького дурного ягуара і т. д. Зміст сих оповіданнів однаково приступний дітям всіх верств суспільности і дає їм здоровий і добрий „хліб духовний“. До книжки додано гарненькі малюнки з характерними, повним юмору поясненнями Кіплінґа. На переклад не можна покласти жадної догани: мова легка, чиста, стіль хороший. *Л. Старицька-Черняхівська.*

Къ предстоящему страхованію рабочихъ. *Сводка свѣдѣній о несчастныхъ случаяхъ на фабрикахъ и заводахъ Петербургскаго района. 1904 — 1907 г.г.* Изданіе общества Заводчиковъ и Фабрикантовъ. С.-П. В. 1909 р. Стр. IV+110. Ціна 2 карб.

Книжка, назву якої ми виписали, безперечно має на собі тавро часу. Сами автори чи автор її признають ся, говорячи, що вони „не дбали про академічну мету і не мали на увазі йти в усьому поруч з иншими розвідками в сій сфері; головне бажано було ближче познайомитись з конкретними умовинами по окремих фабриках та заводах петербургського району і намацати („нащупать“) реальні основи за для проєкту таріфних ставок майбутньої обовязкової страховки“ (стр. 5). Ціль книжки, як бачимо, цілком практична, а до того ще й аґітаційна — ми б сказали. Такі праці, — мимоволі зриваєть ся признаннє у її авторів, — потрібують великої обережности, але життє підгоняє, бо законопроєкт про обовязкову страховку робітників вже давно подано до законодавчих установ, а через се потрібно „дѣйствовать“ (Передмова. Курсів авторів).

Після такої характеристики книжки, яку дали їй самі ж невідомі автори, можемо від разу перейти до розгляду матеріалу, що подано в названій книжці. Тут зібрано та оброблено відомости про нещасні пригоди з робітниками по фабриках і заводах петербургського району за 1904 — 1907 р.р. Ні в книжці, ні в передмові до неї не опреділено точно межі сього району. Подекуди є окремі вказівки, користуючись якими можна гадати, що Петербургський район то власне одна Петербургська ґубернія (стр. 1, 46). Не дивлячись на се, книжка має безперечно свій інтерес і для нас Українців. Академічний інтерес її полягає в нових способах оброблення сирого стачистичного матеріалу, зібраного приватною орґанізацією; сї нові способи цілком одмінні од того, що раз-у-раз в сій справі по одному й тому ж трафарету дає міністерство торговлї та промисловости в своїх виданнях. Маємо тут на увазі „Статистику несчастныхъ случаевъ съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи“. В міністерських виданях не зустрінете, приміром, даних про кофіцієнт небезпечности по окремих галузах промисловости, коефіцієнт, що добре свідчить, які і де саме

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

галузи промисловости найбільш небезпечні та шкідливі для житя робітника. А priori кожен, хто стежить за долею робогого класу Росії та на Вкраїні, може відповісти на се, але то буде відповідь без фактів.

Практичний інтерес книжки той, що вона до якоїсь міри освітлює вимоги капіталістів та їх засоби боротьби, коло внесеного на розгляд Думи законопроєкту про страховку робітників од нещасних пригод.

Матеріали для книжки здобуто через анкету, яку влаштувало „Общество заводчиковъ и фабрикантовъ". Відомости подали 40 текстільних фабрик, 28 механічних заводів, — до сеї ґрупи прираховано два заводи, де будують ваґони для залізниць, 76 фабрик та заводів так званого „Общаго отдѣла". В останньому відділі зібрано відомости про 76 фабрик і заводів, які належать до 29 ріжнородних галузей промисловости. Тут маємо 9 тартаків (лісопильні), 5 папірових фабрик, 3 порохові заводи, 3 маслобойні, 7 стеаринових і т. д. Відомости по друкарнях, літоґрафіях то що не збірали, бо хоч „ся ґрупа в Петербурзї і дуже численна, але по кількости робітників і по риску не належать до небезпечних" (стр. 1). Для збірання потрібного матеріалу „Общество заводчиковъ и фабрикантовъ" виробило реґістраційну картку, щоб таким чином мати однородний матеріал. Копія сеї картки і порада, як нею користуватись, уміщені на стр. 2—4. Відомости про нещасні пригоди на реґістраційних картках занотовувано тільки ті, що занесені в завірену фабричною інспекцією „Шнурову книгу".

Зібраний матеріал поділено в книзї так: текстільний відділ (стр. 1 — 45), механічний відділ (стр. 46 — 77), загальний відділ (стр. 78 — 104), і висновки („Заключеніе") — стр. 105 — 110. Найбільшу увагу читачів ми звертаємо на механічний відділ. Заводи сеї ґрупи дуже численні на Вкраїні [1]) Умови праці по них майже скрізь однакові і через се відомости зібрані і оброблені орґанізацією капіталістів мало не в усьому будуть придатні і для заводів на Вкраїні. Тексільна ж промисловість ген як мало розвинена на Вкраїні. (Мусимо оговорити, що в ґрупу „текстільна промисловість" у нас, як і в названій книзї увішли отсї галузи промисловости: оброблене вати, вовни, шовку, льону, конопель, джута і мішана ґрупа). Наші слова про розвиток текстільної промисловости на Вкраїні, дуже добре стверджує отся табличка:

	В 1904 р.			Теж в 1905 р.		
	Фабрика текст. пр.	Робітників.	Потерпіло од нещ. приг.	Фабрика текст. пр.	Робітників.	Потерпіло од нещ. приг.
По всій Россії [2])	776	565,260	9.153	771	598.975	10.095
В Петерб. районї	40	35·189	1.358	40	34.893	1.467
На Вкраїні	21	9.031	113	17	7 808	128

За 1906 і 1907 р.р. відомостей не порівнюємо, бо міністерство ще й досї не спромогло ся їх видати.

---

[1]) Як тут, так і далї за Україну беремо 8 ґуб.: Волинь, Київщину, Катеринославщину, Поділле, Полтавщину, Черніговщину, Харьківщину та Херсонщину. *Я. М.*

[2]) Відомости по всій Росії та на Вкраїні подаємо як тут так і далї в книжок „Статистика несчастныхъ случавъ съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за 1904 и 1905 г.г". Беремо тільки ті фабрики, звідки подано відомости про нещасні пригоди. *Я. М.*

Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зовсім инші порівняня і висновки доводить ся робити що до ґрупи заводів Механічного відділу. Перше те, що на Україні як заводів так і лиха по них є досить. Так:

	В 1904 р.			Теж в 1905 р.		
	Заводів.	Робітників по них.	Нещасних пригод.	Заводів.	Робітників по них.	Нещасних пригод.
По всій Росії було	747	221.958	26.241	727	230 533	30.156
В Петерб. районі	28	31.908	7.290	28	35.609	6.377
На Вкраїні	721	32.500	6 075	123	33.385	6.575

Коли по всій Росії ґрупа заводів механічного відділу в 1904 році на кожну 1000 робітників дала 118 потерпівших од нещасних пригод, то на Вкраїні маємо 187, в Петербургському районі 228; для 1905 року відповідні цифри будуть 131, 196 і 179. Для Петербургського за чотири роки 1904 — 1907 в середньому було 220 потерпівших на кожну тисячу. Як бачимо умовини лиха, що стереже робітників по механічних заводах Петербургського району, не дуже одріжняють ся од того, чого можуть сподіватись робітники по заводах на Вкраїні. Через се висновки, які здибуємо в книзі що до нещасних пригод, мало не в усьому будуть ідентичні і до України. Що ж то за висновки?

На кожну тисячу робітників в Петербургському районі 33,3 ставали калїками („постоянная утрата трудоспособности"), 14,9 втеряло більш 5% здатности до праці. Всї ж останні потерпівші лише часово були нездатні до праці (стр. 49). На Вкраїні в 1904 р. 16 з кожної тисячи ставали калїками, а в 1905 році таких вже було 22,4.

З усього числа 29.866 потерпівших за чотири роки 23.349 або 78,2% мали не меньше 17 і не більш 40 років. Лихо хапає силу і красу робочого класу. Найбільше потерпівших було в місяцях червні, липні, серпні та вересні; на сї 4 місяці припадає 38,5 % усього числа потерпівших. Таке велике число автори книжки поясняють „начальними роботами в лїтку на судах" (стр. 51) та „лїтнїми будівельними роботами на дворі, при чому чим ближче до осени, тим меньш світу і більш поспішають, бо закінчуєть ся будівельний період" (стр. 53).

За чотири роки було 3844 втерявших цїлком або частину здатности до праці — з них 49 померло; всї вони дали 38 299 процентів нездатности до роботи, або 383 повних інвалїдів. (Сю суму вирахувано так: для кожної окремої пригоди встановляють процент втеряної здатности до праці; потім складають; коли ж подїлити на число потерпівших, то матимемо процент „вѣроятности" для кожної нещасної пригоди; а подїливши суму на число робітників і взявши потім на кожну тисячу, матимемо коефіцієнт небезпечности).

Отже, коефіцієнт небезпешности для всїх трьох відділів маємо такий: текстільний 1,1, механічний 3,3 і загальний 1,3. Треба тут признати, що наймити орґанізації капіталїстів вивели коефіцієнт небезпечности вірно тільки для механічного відділу; в двох останнїх вони просто взяли середні числа мех. відділу і помножили. Приміром, середнє число втрати проценту здатности для втерявших од 0 — 5% буде 1,7 в механічному відділї. Се число статистики капіталїстів цїлком переносять в останні два відділи. А се невірно, а до того ще й читача може ввести в плутанину. Правда, се вони й сами признають на стр. 59. По чому ж

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

влучали робітників всї оті станки, трансмісії, молоти, свердла, то що? На голову й очі було 26,2%, на руки, 46,4% (права рука 20,8, ліва 25,2, обидві 0,4), на ноги 18,6% (права нога 8,3, ліва 10, обидві 0,3); на все останнє тільки 9,2%. Найбільше лиха зазнають робітники коло паровиків, трансмісій та двигателїв; коефіцієнт небезпечности тут 4,85, а кожен випадок, що закінчуєть ся втерею нездатности до працї, дає $20^1/_4$% втері. Ті ж числа для цїлого відділу будуть 3,3 і 9,9.

Чим же поступились капіталїсти за кров та нерви робітників? Допомога в середньому на одну пригоду, що закінчилась часовою нездатністю до працї, коштувала капіталїстам в текстільному відділї 6 р. 65 к., в механїчному 12 р. 61 к. і в загальному 6 р. 21 коп. Допомога на кожну пригоду що закінчувалась постійною нездатністю до працї коштувала в текстільному відділї 25 руб. 38 к., механїчному 35 р. 75 к. і загальному 25 р. 88 к. Оплачували замість пенсії кожну пригоду інвалїдности так: текстільному відділї 253 руб., механїчному 258 і загальному 337 руб. 91 коп.

Ми не наводимо тут багатьох ще відомостей з сеї книжки, цїкавої і по матеріалу і по способам оброблення. Раїмо тільки читачеви ознайомитись з нею. Він нїколи, ми певнї в сьому, не пошкодує коштів і часу витрачених на твір, виданий орґанїзацією капиталїстів. А до того ще читач матиме змогу прочитати кілька жорстоких вибриків на адресу робітників, які роскидано по цїлій книзї. (Дивись сторінки 9, 10, 13, 50, 62 і т. д.). *Я. Міхура.*

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

А. Володський. Хатня революція. Комедія на 3 дії. Київ. 1909. Ст. 62. Цїна 20 коп.

Виговщина і Гадяцький трактат. Написав Василь Герасимчук (Відбитка з „Записок", т 87—89). Львів, 1909. Ст. 106, 8⁰. Цїна 2 кор.

Студії з історії церковної унії. Написав Богдан Бучинський (Відбитка з „Записок", т. 85—86, 88 і 90). Львів, 1909. Ст. 86, 8⁰. Цїна 1.70 кор.

Деканальні й парохіяльні бібліотеки перемишльської єпархії. Написав Михайло Зубрицький (Відбитка з „Записок", т. 90). Львів, 1909. Ст. 18, 8⁰. Цїна 40 сот.

До психольоґії 1848 року. Справа Ст. Гошовського. Подав Іван Кревецький (Відбитка з „Записок", т. 90). Ст. 22, 8⁰. Цїна 45 сот.

З сорокових років. Студії Олександра Грушевського, III. Етноґрафічні видання й пляни (Відбитка з „Записок", т. 89). Львів, 1909. Ст. 20, 8⁰. Цїна 40 сот.

Матеріали до історії суспільного та економічного побуту Лївобережної України в XVIII столїтю. Подав Віктор Барвінський (Відбитка з „Записок", т. 90). Львів, 1909. Ст. 8, 8⁰. Цїна 16 сот.

Лїтературні характеристики українських письменників. I. Іван Франко (поезія). Написав Антін Крушельницький (Загальна Бібліотека. Ч. 12—14). Коломия, 1909. Ст. 280, мал. 8⁰. Цїна 90 сот.

С. Руданський. Сьпівомовки. Зі вступом Б. Лепкого (Загальна Бібліотека. Ч. 15—16). Коломия, 1909. Ст. 144, мал. 8⁰. Цїна 60 сот.

Д-р. В. Щурат. Ю. Словацький в українськім письменстві і перекладї. У Львові, 1909. Ст. 32. 8⁰.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оголошенє конкурсу.

Виділ краєвий Королївства Галичини і Володимириї враз з Великим Князївством Краківским розписує отсим конкурс з преклюзивним речинцем до кінця місяця цьвітня 1910 на ориґінальні чистим руським язиком написані твори сценїчні з обсягу драмату, поважної комедиї і народних штук зі сьпівами або без сьпівів такого обєму, щоби заповнили цїлий вечір театральний.

Працї конкурсові треба присилати в повисшім речинци під адресою Виділу краєвого у Львові, заосмотрені знаком або моттом автора, котре належить помістити також на замкненій коперті, містячій в собі імя, назвиско і докладну адресу автора.

Твори оголошені уже друком, а також представлені на котрій небудь сценї навіть аматорскій, рівнож манускрипти писані власною рукою авторів або нечитким письмом, виключені з конкурсу. Рівнож не припустить ся до преміованя творів авторів вже нежиючих, хотяйби доси не були оголошені. В протягу трех місяців по упливі конкурсового речинця слїдує рішенє конкурсу і признанє нагород окремою комісією конкурсовою, що збере ся у Виділї краєвім під проводом Члена Виділу краєвого Мечислава Онишкевича.

До сеї комісиї запросив Виділ краєвий:

1. Впов. Івана Кивелюка, Члена Виділу краєвого, 2. Впов. Д-ра Михайла Грушевського, ц. к. Професора львівського Унїверситету, 3. Вп. Ярослава Ільницкого, ц. к. Совітника Суду краєвого у Львові, 4. Впов. Ілию Кокорудза, ц. к. Професора академічної ґімназиї у Львові, 5. Впов. Олександра Колессу, ц. к. Професора львівського Унїверситету, 6. Впов. Іляріона Огоновского, цк. Професора академічної ґімназиї у Львові, 7. Впов. Д-ра Евгена Олесницкого, Посла на Сойм краєвий, 8. Впов. Д-ра Кирила Студинського, цк. Професора львівського Унїверситету, 9. Впов. Володимира Шухевича, цк. Професора реальної школи у Львові. 10. Впов. Д-ра Михайла Волошина, кандидата адвокатури і діріґента сьпівацкого Товариства „Боян“, 11. Впов. Йосифа Стадника, директора руск. театру.

Комісия конкурсова рішить більшостю голосів і признаєть три нагороди, а іменно:

першу в сумі . . . . . 700 корон,
другу „ . . . . . 500 „
трету „ . . . . . 300 „

трем творам признаним найлучшими з поміж надісланих на конкурс, без огляду на рід творів, щоби лишень кождий з них належав до родів наведених в сїм оголошеню, комісия може однак всї премії признати твором одного рода. Нагороджені твори стають ся власностю Товариства „Руска Бесїда“ у Львові з виключним правом представляти їх на сценї.

Манускрипти надіслані на конкурс будуть звернені властителям на їх кошт разом з замкненими копертами, наколи вкажуть Виділови краєвому в иньший спосіб свої адреси.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-22 17:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505038
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google